

Nederland van de kaart

Het is mooi geweest

Nederland van de kaart

Het is mooi geweest

VERENIGING NEDERLANDS CULTUURLANDSCHAP

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Mooi Nederland of land zonder ziel?	5
2. Lelijk Nederland of de sluipmoordenaar slaat toe	8
3. Algemene vraagstelling	16
4. Weg met de vrijblijvendheid!	17
5. De betekenis van het landschap	18
6. De geschiedenis of het curriculum vitae van het landschap	26
7. Streekeigenheid	32
8. Niet geselecteerde gebieden	44
9. Criteria voor mooi	47
10. Onderzoeksresultaten per provincie en landelijk	59

Colofon

© juni 2010 Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

ontwerp bhgo ontwerp voor web en druk, Arnhem

foto's VNC, tenzij anders vermeld; foto bourbonklok pagina 9: Uit: "Volk in verdrukking en verzet 1940-1945"; Nationaal Comité viering Bevrijdingsdag 5 mei 1960, Uitgeverij Mubro N.V.; kaart pagina 54: "Nitraat in het bovenste grondwater"; Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het RIVM; 2000

Onderstaande personen hebben input geleverd aan dit cahier:

- prof. drs. Fons Asselbergs, oud-rijksadviseur voor cultureel erfgoed / hoogleraar Monumentaal Bouwkundig Erfgoed aan de Radboud Universiteit Nijmegen
- prof. ir. Wim Dik, hoogleraar 'Management van ICT-georiënteerde organisaties' bij de TU Delft en voormalig voorzitter van de Raad van Bestuur van Koninklijke KPN N.V.
- drs. Chris Kalden, directeur Staatsbosbeheer
- dr. Hans Renes, historisch-geograaf / landschapsdeskundige Universiteit Utrecht en Vrije Universiteit van Amsterdam

Het werk van de VNC wordt mede mogelijk gemaakt dankzij de jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij.

Voorwoord

De Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) geeft op verzoek van haar Raad van Advies met het project *Nederland van de kaart* antwoord op twee vragen: ‘Waar ligt mooi Nederland?’ en ‘Waar moet Nederland weer mooi worden?’ Antwoord op de eerste vraag is nodig om bestaande landschappelijke kwaliteiten te kunnen behouden en beheren. De tweede vraag leidt ons naar de landschappen die het allereerst waard zijn om op te knappen en te verfraaien. *Nederland van de kaart* biedt een overzichtskaart van Nederland waarop de nog mooie gebieden in ons land staan aangegeven. Dit Cahier is het achtergronddocument bij de gerealiseerde kaartbeelden.

3

Er zijn, naast de landelijke Kaart, twaalf gedetailleerde provinciale kaarten gemaakt. De kaartbeelden zijn vergeleken met de beleidskaarten van de Ecologische Hoofdstructuur, de Nationale Landschappen en de Belvedere-gebieden.

Nederland van de kaart geeft vervolg aan het eerder door de VNC opgestelde *Deltaplan voor het landschap* (2005) met het bijbehorende boek *Nederland weer mooi* (2005), het *Uitvoeringscahier* (2008) en het door de Taskforce Financiering Landschap opgestelde advies *Landschap verdient beter* (2008).

Er is iets grondig mis met ons landschap en haar fundamentele waarden. Tientallen jaren van eenzijdig denken en handelen hebben afbreuk gedaan aan het landschappelijk erfgoed van ons en onze kinderen. Niet alleen in historische maar ook in natuurlijke zin is ons erfgoed zwaar beschadigd, soms zelfs verdwenen. Ondanks dat het kabinetsprogramma *Nederland mooi* verheven is tot speerpunt van regeringsbeleid, heeft dat in de praktijk niet geleid tot zelfs maar het begin van de gewenste landschappelijke verfraaiing en financiering.

Met *Nederland van de kaart* wil de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap de nodige helderheid verschaffen over de essenties van de landschappelijke schoonheid en de beleidsmakers en het brede publiek doordringen van de urgentie om structureel te investeren in ons landschap. De VNC wil met dit project mensen wakker schudden, prikkelen, provoceren en vooral tot handelen aanzetten. Als dit het debat over de toekomstige omgang met ons landschap verlevendigt en de verwarring bij beleidsmakers en overheden over wat mooi en lelijk is, is daarmee alleen al het noodzakelijke urgentiegevoel opgewekt.

In hoofdstuk 2 van *Nederland van de kaart* wordt uitgelegd hoe de makers van de Kaart zijn omgegaan met het begrip *mooi* en het tegengestelde begrip *lelijk*, en hoe deze in landschappelijke zin gekwalificeerd en verder geobjectiveerd zijn. Het begrip mooi in het beleidsdoel “Mooi Nederland” bevat drie kwaliteitsaspecten: planologisch en functioneel *zorgvuldig* ingebed, *karakteristiek* als identiteitsdrager en in ecologische zin *intrinsiek waardevol*.

Niet alle gebieden zijn beoordeeld. Grote wateren, stedelijke en bebouwde gebieden en gebieden kleiner dan 100 aaneengesloten hectaren zijn buiten beschouwing gelaten. De onderbouwing daarvan vindt u in hoofdstuk 8, de criteria voor mooi in hoofdstuk 9. In hoofdstuk 10 vindt u de resultaten met nadere toelichting zowel voor heel Nederland als afzonderlijk per provincie. Het meest mooi is Friesland (72.76 %) en het minst mooi treft u aan in Flevoland (17.72%).

Er is een oordeel geveld over gebieden die het predikaat mooi hebben en over het overige gebied. Dat in dat overige deel nog stukjes mooi aanwezig zijn sluiten wij niet uit; ze zijn dan echter kleiner dan honderd aaneengesloten hectaren, en om die reden niet in de selectie meegenomen.

Het is niet de bedoeling van *Nederland van de kaart* om een excuus te bieden voor planvorming die tot verdere kwaliteitsverslechtering zal leiden.

Ook is het niet het doel om wat nu mooi is één op één te kopiëren in de lelijke gebieden. Reconstructie van wat ooit mooi was, kan op die manier leiden tot krampachtig nabootsen. Wel achten de makers van de Kaart het wenselijk de successen uit het verleden eigentijds te vertalen in een functioneel genietbaar landschap, zowel voor de recreant als voor flora en fauna.

4

In het *Deltaplan voor het landschap* van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap wordt een lans gebroken voor een bewuste nieuwe invulling aan 'mooi'. Nieuwe landschappelijke inrichting, rekening houdend met concepten uit het verleden, vertaald in het heden, kunnen in schoonheid, multifunctionaliteit, soorten rijkdom en streekeigenheid zich zeker meten met de landschappen van onze voorouders. Immers, hedendaags gewaardeerde schoonheid uit het verleden werd niet gecreëerd omwille van biodiversiteit, duurzaamheid, genietbaarheid of afleesbaarheid, maar omdat ze ontstond uit functionaliteit waarbij schoonheid en esthetiek als natuurlijke bijproducten daaruit voortvloeiden.

Nederland heeft te maken met het verlies aan geschiedenis en met een gebrek aan een positief zelfbeeld waarop eigenwaarde en trots gebaseerd zijn. En dat is zeker zorgelijk te noemen. Zij die de schoonheid van ons landschap roemen en menen dat dit een vanzelfsprekendheid is, hebben kennelijk een selectieve kijk op de werkelijkheid. De harde werkelijkheid is anders en bemoedigt niet. Hoe meer men weet van ons landschap hoe moeilijker het wordt er onbezorgd van te genieten. Hopelijk zet *Nederland van de kaart* aan tot denken en handelen. Respect, levenslust en oog voor schoonheid zijn gereedschappen die elke generatie ter beschikking heeft. Daarmee zijn we in staat wonderen te verrichten in iedere tijd en op iedere plaats. Nederland is klein maar staat bol van nieuwe ruimtelijke wensen. Woekeren met de ruimte zal daarom de boventoon voeren. Daarmee kunnen wij bewijzen dat dit land ook klein maar fijn kan zijn.

Wij treden daarbij in het voetspoor van een eeuwenoude traditie die hoort bij ons Hollanders: 'God schiep de wereld, behalve Nederland. Dat werd en wordt gemaakt door de Nederlanders, met een groot gevoel voor schoonheid en boordevol veelzijdig gebruik en leven.' (Voltaire).

1. Mooi Nederland of land zonder ziel?

“...De echte schaarste zit in dingen die je niet kunt kopen. Het cultuurlandschap zoals dat bestond in het Westland is voorgoed weg. Verdwenen. En dat is gebeurd in twintig, dertig jaar tijd. Ik fiets er vaak en herinner me dan hoe het was. Bij Zoetermeer kon je heel mooi de landscheiding tussen Delfland en Rijnland zien, zoals die in de Middeleeuwen was gecreëerd. Het dijkje tussen de waterschappen. Dat is verdwenen. Honderden jaren kon je het volgen. Nu is het weg, en moet je er een kaart bij pakken om te weten waar dat dijkje was. We hebben zo veel sporen uitgewist dat mensen hun streek niet meer kunnen thuisbrengen. Het is land zonder ziel geworden...” (Jaap van Duijn, ‘De groei voorbij’, 2007)

5

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw was het in het openbaar debat over kunst, muziek en architectuur ‘not done’ woorden als *schoonheid* en *mooi* te gebruiken.

Schoonheid had iets zweverigs en was voor velen een vaag begrip. Bij sommigen wekte het zelfs afkeer of irritatie op. Een waardeoordeel over mooi - en daarmee indirect ook over lelijk - was bij uitstek persoonsgebonden en een kwestie van smaak.

Gerrit Komrij benoemde in 1983 in *Het boze oog* de lelijkheid van architectuur in Leeuwarden en opende daarmee een frontale aanval op het architectengilde. Het kwam hem op forse kritiek te staan, waarbij *mooi* en *lelijk* wederom persoonsgebonden en zelfs klassenafhankelijk werden gemaakt.

In 1997 verscheen Geert Maks boek *Hoe God verdween uit Jorwerd*. Daarin gebruikt hij de term *witte schimmel*, waarmee hij doelt op de nieuwbouw die op hinderlijke wijze steeds meer het zicht op de Friese dorpjes bepaalt.

In een rede ter gelegenheid van het vijftig jarig bestaan van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in 1997 werd voorgesteld Monumentenzorg om te dopen in Omgevingszorg en werd aandacht gevraagd voor de verrommeling en deswege voor de ontrommeling van het Nederlandse cultuurlandschap.

Begin 2000 kwam de VPRO met de televisieserie *Over de schoonheid en de troost*. Toonaangevende kunstenaars, wetenschappers, schrijvers, filosofen en musici spraken één op één met Wim Kayzers over het huwelijk tussen schoonheid en troost. Schoonheid als probaat en troostend middel tegen

onrechtvaardige gebeurtenissen in de onvolmaakte wereld. Niet veel later krijgt de term *verrommeling* brede weerklank in de Nederlandse taal, ofschoon de laatste editie van Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal het woord anno 2010 nog steeds niet kent.

Lelijk en *mooi* doen in het nieuwe millennium langzaam weer hun intrede in media-uitingen. Met de nationale NCRV-verkiezing *De mooiste plek van Nederland* en *Het lelijkste plein* door NRC Handelsblad, wagen ook zichzelf respecterende media zich aan de lelijkste plekken van ons land. Het televisieprogramma NOVA organiseerde de verkiezing *De lelijkste plek van Nederland* en ook Volkskrantlezers mochten zich uitspreken over de lelijkste plek: zij kozen voor Almere.

Als het kabinet Balkenende IV honderd dagen de tijd neemt zijn oor te luisteren te leggen bij wat leeft in de samenleving, dan keert de term mooi terug in de politiek.

Op advies van het toenmalige College van Rijksadviseurs wordt het kabinetsprogramma *Nederland mooi* verheven tot speerpunt in het beleid van de ministeries van VROM en LNV. Het programma beoogt kwaliteitsimpulsen van landschap en ruimtelijke ordening. In de aanloop naar de verkiezingen van 2006 vloog een groep projectontwikkelaars - verenigd in de werkgroep *Laten we Nederland mooier maken* - met een aantal prominenten boven de Randstad om de lelijkheid ook van bovenaf te aanschouwen. In het verlengde hiervan verschijnen nu op provinciaal niveau beleidsprogramma's als *Mooi Brabant*, *Samen houden we Overijssel mooi*, *Blijft Groningen Mooi?* en *Mooi Gelderland*.

Bouwend Nederland, de milieubeweging en een heus Landschapsmanifest (2005) roepen op tot het mooier maken van Nederland. Als reactie op de maatschappelijke onrust over oprukkende blokkendozen langs snelwegen, wijst de regering zogenaamde snelwegpanorama's aan, die gevrijwaard moeten blijven van bedrijventerreinen. Aan het begin van dit millennium lijkt het taboe doorbroken te zijn en lijkt er eensgezindheid te bestaan over het feit dat Nederland mooier moet en op veel plekken kennelijk lelijk is.

De VNC lanceerde in 2005 het *Deltaplan voor het landschap* en bracht samen met de ANWB het boek *Nederland weer mooi* uit met als doel het grote publiek - na de ongeëvenaarde Verkadealbums - weer op grote schaal kennis te laten maken met de schoonheid van het Nederlandse cultuurlandschap. Nederland herbergde ooit de meest uiteenlopende landschappen en was wat dat betreft uniek in de wereld. Het stemt somber dat zo weinig bewaard is gebleven.

Het *Deltaplan voor het landschap* breekt een lans voor de schoonheid van ons landschap, met uiteenlopende streekeigen landschapselementen als heggen, houtwallen, elzensingels, bloemrijke slootkanten en akkerranden, overal buiten de steden en natuurgebieden. Agrariërs hebben in het *Deltaplan voor het landschap* een centrale rol; zij worden als aannemers ingeschakeld, op basis van geleverde diensten met langdurige en concurrerende vergoedingen. Het boek *Nederland weer mooi* toont ons onze laatste gave cultuurlandschappen.

Inmiddels is de ambitie Nederland weer mooi te maken overgenomen door de Tweede Kamer en het kabinet. Door de *Taskforce Financiering Landschap Nederland*, onder leiding van SER-voorzitter Rinnooy Kan, is het advies *Landschap verdient beter* opgesteld over financieringsmogelijkheden. De ministeries van VROM en LNV hebben in 2008 vier voorbeeldgebieden aangewezen waar het *Deltaplan voor het landschap* in de praktijk wordt getoetst. Sindsdien wordt de discussie rondom landschap vertroebeld door leemtes in kennis en door een discussie of het landschap wel overal mooier moet, of het niet al mooi genoeg is, en wat het moet gaan kosten om het weer mooi te maken.

In het kader van *Nederland weer mooi* organiseert de VNC bijeenkomsten met haar Raad van Advies en relevante deskundigen om de uitvoering en het gedachtegoed van het *Deltaplan voor het landschap* verder te brengen en het proces te versnellen.

Tijdens deze bijeenkomsten kwam bij herhaling het belang aan de orde om, naar analogie van de kaart van de Ecologische Hoofdstructuur en de Nieuwe Kaart van Nederland, een kaart uit te brengen met de nog mooie, gave, leesbare en exemplarische landschappen met hoge culturele en natuurlijke kwaliteiten en met een herkenbare ontginningsgeschiedenis.

De VNC-medewerkers voelden eveneens de urgentie een dergelijke kaart samen te stellen, al was het maar wegens de op handen zijnde heroverwegingen, waaraan groene investeringen in natuur en landschap niet gaan ontkomen.

Deze urgentie komt ook jaarlijks naar voren in opeenvolgende natuurverkenningen, die keer op keer benadrukken dat de kwaliteit en verscheidenheid van het Nederlandse cultuurlandschap gestaag blijven afnemen en streekeigen kenmerken volledig verloren dreigen te gaan.

Recente initiatieven als *Landschapsmanifest*, *Het Akkoord van Apeldoorn*, de *Agenda Landschap* en het Taskforce advies *Landschap verdient beter*, onderschrijven de urgentie eveneens, maar tot nog toe is er geen stap gezet.

De wens Nederland mooi te maken kwam bovendien na de honderd dagen oriëntatie van het kabinet Balkenende IV en werd in kabinetsbeleid vervat. Vrijwel alle provinciale besturen volgden met 'mooi plannen' voor hun provincies. Maar praktische antwoorden op logische vragen, als 'wat is mooi?' of 'wat is mooi genoeg?', en 'wat is lelijk en kan dus mooier?' blijven tot nu toe uit.

Mooi lijkt al te makkelijk te worden gebruikt, zonder dat men zich realiseert dat dit impliceert dat er ook *niet mooi*, dus *lelijk* moet bestaan. En dan is de vraag gerechtvaardigd of er te veel lelijk is tegenover te weinig mooi. En als er genoeg mooi zou zijn, vanwaar dan alle plannen? Om met de woorden van Jan Peter Balkenende te spreken: "Willen we in een land of landschap leven van zesjes of zevens en achten? Is het glas half vol of half leeg, of moet het glas naar behoren gevuld zijn?"

Volgens onderzoekers in opdracht van het ministerie van LNV geven de burgers aan ons landschap een 7,3. De vraag rijst dan: is dat niet een ruime voldoende? En waarom dan de kabinetsambitie er een 8 van te maken? Is tegen de achtergrond van financiële onzekerheid en 35 miljard staatsschuld alle aandacht voor ons landschap niet ruim overtrokken en in feite een luxe probleem? Daar staat tegenover dat veel deskundigen ons landschap bij wijze van spreken een 2,5 voor de moeite geven. Geeft dan die 7,3 niet een verkeerd beeld?

Nederland van de kaart poogt een antwoord te geven op deze verwarrende beoordelingen. De gebieden die als 'niet mooi' op de Kaart zijn aangeduid, liggen als het ware braak voor landschapsbouw om aanvullend op hun functionaliteit schoonheid toe te voegen in de betekenis van samenhang, harmonie, verrassing, speelsheid en het plaats geven aan herinnering. Landschap dat lonkt naar een veelheid en variatie aan wilde planten en dieren om zich er te vestigen en dat de stedeling weer op speelse wijze in contact brengt met de productie van ons dagelijks voedsel. Een beleefbaar en toegankelijk landschap, dat wellicht transformeert in de tijd, maar daarbij zijn schoonheid niet opgeeft.

"Het is heel belangrijk dat we voor onszelf en toekomstige generaties zorgen voor en bouwen aan landschappen die getuigen van respect voor cultureel erfgoed, drager zijn van belangrijke natuurwaarden en door zoveel mogelijk mensen ervaren kunnen worden als een aangename leefomgeving."

Vlaams minister P. van Grembergen

Uit: *Nieuwe impulsen voor de landschapszorg*;

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel, 2001

2. Lelijk Nederland of de sluipmoordenaar slaat toe

Als we ons elke dag binnen hetzelfde gebied bewegen, dus binnen ons dagelijkse landschap hebben we nauwelijks in de gaten dat ons landschap langzaam verbleekt en verleegt. Maar wanneer we een tijdje zijn weggeweest, blijkt de sluipmoordenaar zijn verwoestende werk te hebben verricht: een weetje hier een bossage daar, maar alles bij elkaar is er weer een aanslag gepleegd op ons cultuurlandschap.

Het contrast van *mooi* is *lelijk*. Maar wat de één mooi vindt, vindt de ander juist lelijk. Sommigen menen dat mooi alleen gewaardeerd en ervaren kan worden dankzij lelijkheid. Anderen menen dat iets gewoonweg mooi van lelijkheid kan zijn.

In onze taal, bij spreekwoorden en gezegdes, lijken we geen moeite te hebben met het hanteren van de begrippen mooi en lelijk. Zolang *mooi* vrijblijvend gehanteerd kan worden, is er geen probleem. Echter, zodra je iets feitelijk benoemt als mooi en dit wilt delen met anderen, kom je terecht in een discussie over smaak.

Volgens Wikipedia is *schoonheid* in de klassieke opvatting: "iets dat mooi is, wanneer er niets aan toegevoegd of vanaf gehaald kan worden zonder dat het slechter wordt". Wat betekent hier 'slechter'? Is een arcadisch Verkadealbum-landschap dan niet mooi? Toch zijn die landschappen ontstaan op plekken waar voorheen ongerepte natuur of woeste grond lag. Er is van alles weggenomen en aan toegevoegd en toch kwalificeren we ze moeiteloos als van een bijzondere schoonheid.

Als Brad Pitt bij jou thuis aanbelt om te internetten, dan laat je hem - als vrouw - natuurlijk binnen.

De bekendste toepassing van het begrip schoonheid is gericht op het uiterlijk van mensen. Dan blijken er naast persoonlijke voorkeuren en smaken toch ook meer universele kenmerken van schoonheid te bestaan: geproportioneerde bouw, grote ogen, fijne of juist brede kaken, gave huid, slanke taille, gespierde torso, et cetera. Makers van commercials maken daar voor elk denkbaar product dankbaar gebruik van. Kennelijk bestaat er een grote gemene deler als het om menselijke schoonheid gaat. Hetzelfde geldt voor landschappelijke schoonheid. Zo is het ene landschap ook meer sexy dan de ander. Populair gezegd heeft ook landschap een X-factor.

Zodra het om kunst, muziek, architectuur of landschappen gaat lijkt het wel alsof er altijd IK voor iemands oordeel gezet moet worden. Veralgemenisering lijkt dan uit den boze.

Toch dichten veel mensen ons landschap kwalificaties toe die aan algemene gevoelens appelleren. De beleving en genietbaarheid spelen naast functionaliteit een steeds grotere rol in de waardering van landschappen. Landschappen kunnen wonderschoon zijn, lieflijk of juist troosteloos. Armando schildert schuldige landschappen als stille getuigen van verschrikkelijke

Schuldig landschap.

gebeurtenissen. Zo werd het Drentse Westerbork door mbo-leerlingen gekozen als meest schuldige landschap.

Ook geven mensen aan een ultiem gevoel van vrijheid te ervaren, in landschappen die geheel leeg en verlaten zijn, want daar kun je ver van je afkijken. Anderen zweren bij lieflijke, geborgen landschappen, waar om iedere hoek iets verrassends wacht, in de zin van een doorkijkje of ontmoeting met een of ander dier of een weide vol bloemen. Hierover later meer.

Voor het open houden van landschappen worden veel acties gevoerd. Die openheid - die je ook in bestemmingsplannen steeds vaker tegenkomt - wil niet zeggen dat het landschap kaal en leeg tot aan de einder is. Zo treffen wij bijvoorbeeld in het open Groene Hart van oudsher kades aan met hoge beplanting, hoogstamboomgaarden met knotbomen en heggen in de lintbebouwingdorpen. In de veenkoloniën stonden de sloten vol met hoge rietkragen. Ook de vermeende open en lege akkergebieden (de Zuid-Limburgse plateaus, essen en enges, en de zeekleigebieden in Zeeland, Brabant en het noorden van Groningen en Friesland) waren - getuige oude luchtfoto's - stukken kleinschaliger dan oude stafkaarten ons willen doen geloven. Dat betekent dat ze meestal nog steeds open van karakter waren, maar enorm rijk aan randen, bermpjes en een veelzijdig teelt van allerhande gewassen, op kleine schaal.

Openheid heeft dus vele gezichten. In beleidstaal bedoelt men 'het moet niet vol gebouwd worden met huizen en bedrijventerreinen en opzichtige infrastructurele doorsnijdingen'.

De openheid die veel landschapsarchitecten nastreefden in ruilverkavelingverband op essen, enges, maar ook in komgronden, zeekleigebieden en in recente heide-, veen- en bosontginningen, is vaak historisch onvoldoende onderbouwd. Bovendien gaat dit streven voorbij aan de vraag hoe eenzijdig en uitgekleed je een landschap aan de teelt van monoculturen mag overlaten. Het is daarom volgens de makers van *Nederland van de kaart* niet eenvoudig landschappen positief te waarderen in het besef dat het historische karakter nagenoeg is verdwenen, wilde flora en fauna zijn verdreven, bodem- en waterkwaliteit onder grote druk staan en de oprukkende verrommeling vanuit elke hoek zichtbaar is.

De uitdrukking 'on-Nederlands mooi' verraadt onze landschapsarmoede

Uit navraag en oriëntatie in buurlanden blijkt Nederland, daar waar het om ons landschap gaat, lijdt aan een minderwaardigheidscomplex. Uit andere landen hoor je niet dat hun landschap 'soms best nog wel een beetje mooi is', of dat het 'zo mooi is dat het eigenlijk in het buitenland zou moeten liggen'. Om onze verrukking kracht bij te zetten vinden wij - met name als het om heuvelachtige streken gaat - ons landschap 'on-Nederlands mooi'. Dit standpunt valt niet alleen terug te voeren op de aard van ons landschap en op het feit dat Nederland hoofdzakelijk vlak is en weinig heuvels kent. Voor Nederlanders is het gras bij de burens toch vooral groener. Een Brit zal zijn land nooit on-Engels mooi vinden en dat geldt ook voor Fransen, Duitsers en voor onze zuiderburen, de Vlamingen.

Schaalvergroting

Gletsjerdal op de Sint-Jansberg van Natuurmonumenten (1935)

Op de luchtfoto uit 1935 blijken er meer dan 100 akker- en weideperceeltjes aanwezig, met een grote verscheidenheid aan akkerbouwgewassen. Nu betreft het slechts nog 11 percelen.

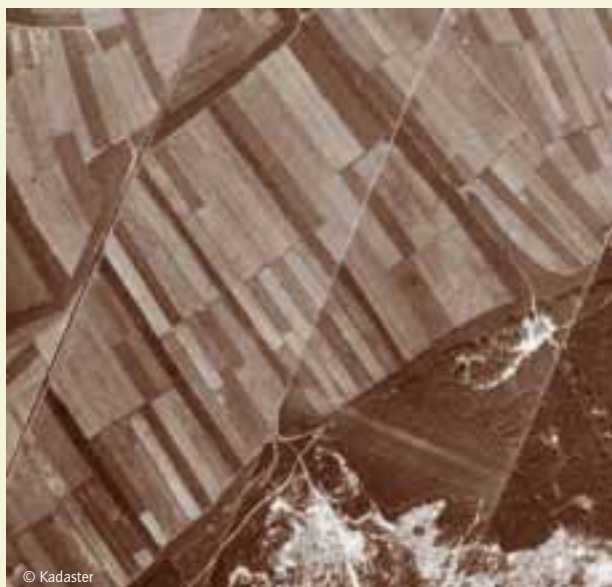

Een plateau in Zuid-Limburg nabij Sibbe (1937)

In 1937 wordt het plateau gekenmerkt door perceeltjes met een keur aan akkerbouwgewassen. Bedenk wel dat al deze stripjes land individueel bereikbaar moesten zijn, met veel paadjes tussen de akkers en overgangen tussen de gewassen. In die tijd waren grauwe gors, patrijs, kwartel en de korenwolf nog een plaag. De huidige situatie toont grote monoculturen. Op hetzelfde plateau, in het korenwolfreservaat (waar de oude kleinschaligheid met succes is teruggebracht), keren de genoemde soorten weer terug.

Een eng aan de Veluwerand tussen Nunspeet en Hierden (1928)

Toen meer dan 100 percelen, nu slechts 11. 'Engen waren open en kaal' is een veelgehoorde opmerking. Hier staan haaks op de stuwwal al meer dan een eeuw houtsingels dwars over de eng. Engen, essen en plateau's typeren als grootschalige lege gebieden, doet geen recht aan de historie. Ze waren dus lang niet altijd kaal en leeg, en zoals de foto aantoon, in ieder geval veel kleinschaliger dan de monocultuurakkers van nu.

Nog opvallender zijn onze excuses wanneer ons land(schap) tegenvalt. We verzuchten vaak dat het nu eenmaal niet anders kan in een klein, te vol land met een hoog welvaartsniveau en economische dynamiek. Of deze gedachte hout snijdt, valt zeer te betwijfelen! Engeland, waarvan wij het landschap vaak roemen als één grote tuin, boordevol tradities en rurale idylle,

is vrijwel net zo dichtbevolkt als ons land en welvarend zijn de Engelsen ook. Toch beschikken de Engelsen over een mooi en toegankelijk landschap dat ze met trots hun countryside noemen, ook daar waar het uitgesproken vlak is. Overigens zijn zij trots op hun tien grote nationale parken.

Boven: bocage-landschap in Engeland (East-Sussex), met hellingbossen, akkers en weilanden, van elkaar gescheiden door heggen met overstaanders. Onder het Geuldal, van hellingbos tot hellingbos, een voormalig bocage-landschap. Nu is er vrijwel niets meer van over.

Een ander voorbeeld: wanneer men vanuit het Nationaal Landschap Gelderse Poort de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen in trekt, valt onmiddellijk op dat daar een gevarieerder landschap te zien is, met meer hagen en bomen, kronkels en bochten dan in het Nationale Landschap aan onze zijde van de grens. Toch wonen er in deze deelstaat evenveel mensen per vierkante kilometer als in Nederland.

Wij lijden aan landschapsarmoede. Dat uit zich ook in onze taal: waarom noemen wij onze cultuurlandschappen buiten de steden het *witte gebied*, of *platteland*? De laatste is een generalisering die voorbijgaat aan de gehele kustzone die verre van vlak is, net als de Utrechtse, Sallandse en Drentse heuvels, de Brabantse zoom, rivierduinen en stuifzanden, de Limburgse Maasterrassen en -duinen, het glooiende Limburgse Mergelland,

Een landschap met houtwallen, hooilanden en esakkers; boven in een nog vrijwel gesloten netwerk (Nordrhein-Westfalen), en onder totaal gefragmenteerd (Twente).

om nog maar te zwijgen van Twente, de Achterhoek, het Rijk van Nijmegen, de Veluwe, het Land van Vollenhoven. Zelfs het zo vlakke Friesland kent heuvels in Gaasterland. En de Waddeneilanden: naast polderlandschappen bestaan deze toch vooral uit duinlandschappen en Texel ligt een heuse oeroude stuwwal. De helft van ons land is zeker niet vlak en is ruim boven NAP gelegen.

Ambtelijk wordt het taalgebruik over onze countryside sinister, want buiten de steden ligt het zogenaamde *witte gebied*. Braakliggend terrein voor allerlei beleidsmakers. Nederland is voor vooral randstedelijke burelen niet alleen vlak,

wit, blauw, groen of rood, het is toch vooral een suburbaan, dus stedelijk landschap. Nee, in feite zijn we in hun ogen één grote stad met een paar mooie parken.

Zoals gezegd hebben wij per vierkante kilometer niet meer inwoners dan Noordrijn-Westfalen, en een beetje meer dan Engeland. Dan zou Nederland toch vooral uit groene ruimte moeten bestaan? Misschien niet mooi, maar wel open en grote stukken vrij van bebouwing? Zo is het ook: Nederland bestaat, afhankelijk van hoe je er tegenaan kijkt, voor 70% tot 80% uit landschap (zijnde bos, heide, veen of boerenland met akkers en weides). Kortom: het overgrote deel zou kunnen bestaan uit een toegankelijk en aantrekkelijk landschap.

Ongereptheid

Ongereptheid vinden we in z'n algemeenheid mooi, hoe kunnen we ook anders? De dingen zijn ontstaan zonder ons toedoen en zijn dus zoals ze zijn. Simpel gezegd 'take it or leave it'.

Regenwouden, walvissen, watervallen of orchideeën worden zelden lelijk gevonden. Maar onze voorouders zagen in dat woud vooral gevaar, een ongetemde wildernis die overwonnen moest worden.

En walvissen worden op oude zeekaarten als afzichtelijke monsters afgebeeld.

Er zijn mensen die orchideeën protserige kitschbloemen vinden. En zeg nu zelf, de kop van een haai, neushoorn, nijlpaard of krokodil is niet echt aantrekkelijk.

Als je planten en dieren of natuurlijke landschappen al in eigen voorkeuren kunt indelen terwijl ze zijn zoals ze zijn, zonder enig toedoen of beïnvloeding van onze zijde, hoe zit dat dan met landschappen en gebouwen die geheel en al van onze eigen makelij zijn?

Lucas Janszoon Waghenaeer uit Spiegel der Zeevaert

Mensen die terugkeren na een vliegvakantie en neerdalen op Schiphol roemen ons land om haar groene voorkomen vanuit de lucht. Anderen die er op uittrekken in eigen land klagen over oprukkende verrommeling en een dichtslibbend land met wegen, bedrijventerreinen, stads- en dorpsuitbreidingen.

Zoveel uiteenlopende meningen en emoties over de (onder) waardering van ons landschappelijk schoon maken uitspraken over de schoonheid van onze landschappen riskant. Bij het opstellen van de Kaart is gezocht naar criteria die de begrippen *mooi* en *lelijk* inhoud geven, om de discussie over ons landschap weg te houden van een vrijblijvende smakentwist.

Bij het opstellen van de Kaart is de tijdgeest die smaak beïnvloedt, niet maatgevend geweest, noch een hang naar nostalgie die - ofschoon van alle tijden - vrijwel zinloos is. Tegenover alle goeds uit het verleden staat evenveel kwaad. In onze tijd is dat overigens net zo. Al onze zegeningen ten aanzien van luxe, zorg, veiligheid en vrede bestaan bij de gratie van armoe, zorgeloosheid, onveiligheid en oorlog elders. Zij die na ons komen en met nostalgische gevoelens op onze tijd terugblikken zullen, zo moet gevreesd worden, in hun dagelijks leven toch zeker ook de gevolgen ondervinden van onze manier van leven, wonen, voedsel verbouwen, verplaatsen en omgang met de natuur.

Fundamentele waarden van het landschap

Mooi en lelijk zijn begrippen die voor vele opvattingen ontvankelijk zijn. Daarom worden mooi en lelijk hier als volgt omschreven:

‘Lelijk’ staat voor alles dat in het volle bewustzijn liefdeloos en onzorgvuldig tot stand is gebracht, óf uit gebrek aan interesse voor het leefmilieu óf voor de geschiedenis van onze voorouders. Lelijk, in deze betekenis, leidt bedoeld of onbedoeld tot banaliteit, teleurstelling en onverschilligheid, voorspelbaarheid en saaiheid, leegheid en verlatenheid of vervreemding van alles dat fundamentele waarde vertegenwoordigt.

‘Mooi’ staat voor alles dat met zorg en liefde tot stand is gekomen. Dit in een duurzaam evenwicht met het leefmilieu en de geschiedenis van onze voorouders en door de fundamentele waarden te koesteren. In deze betekenis leidt mooi, bedoeld of onbedoeld, tot ontroering, verrassing, vervoering, blijdschap en geborgenheid.

3. Algemene vraagstelling

Eerste vraag

Waarom vinden wij 'Nederland weer mooi' nu zo belangrijk? Wat is er - bewust of vaak heel onbewust - misgegaan waardoor wij in ons landschap bij nadere beschouwing en op basis van feitelijkheid veel 'lelijks' aantreffen?

Natuurlijk zijn 'mooi' en 'lelijk' subjectieve begrippen, maar duidelijk moet zijn dat het oordeel over de feitelijke toestand moet berusten op inzichten van experts en mensen die de vingers aan de pols van het landschap houden. De gevoelens en meningen van het grote publiek zijn daarbij een belangrijke voelhoorn.

Tweede vraag

Wat moeten en kunnen we concreet doen en hoe ziet een plan van aanpak er uit? Het is een traject van lange adem. Wat daarvan heeft de hoogste urgentie en wat kan ook op de lange(re) termijn, als in de tussentijd tenminste geen nieuwe onherstelbaarheden worden gepleegd?

Er is een ommekeer nodig die de neergaande spiraal moet keren. Het zal een zware operatie worden om de zaak in beweging te krijgen, maar dit traject zal op basis van gezamenlijk inzicht tot stand moeten komen.

Derde vraag

Wie moeten er wat doen? Creëren, herstellen, actief beheren en financieren kan niet door één hand. Is het duur?

Nee, het totaal benodigde jaarlijkse budget voor herstel en beheer stelt binnen het nationaal budget niets voor. Natuur is goud waard en is een levensvoorwaarde.

Deze vragen worden in het cahier *Nederland van de kaart* van de VNC nog niet alle afdoende beantwoord, maar ze worden wel in een context geplaatst en, in samenhang met de frapper toujours rondom het *Deltaplan voor het Landschap*, worden vele ingrediënten aangereikt waardoor bestuurders, beleidsmakers en gebiedsbeheerders aangezet worden tot actiebereidheid.

4. Weg met de vrijblijvendheid!

Nederland van de kaart toont het kaartbeeld van Nederland en van elke provincie afzonderlijk. Het landschap bevindt zich in de alarmfase. Als het besef van de urgentie over dit wezenlijk onderdeel van ons dagelijks bestaan tot ons is doorgedrongen moet dit tot actiebereidheid leiden. Niets doen en het verder verval lijdzaam afwachten kan en mag het antwoord niet zijn.

Dit gevoel van urgentie moet gedragen worden door de bestuurders en hun beleidsmakers. De gemeenten hebben het planologisch instrumentarium in handen. Zij bepalen de bestemming van de buitengebieden. De provincies hebben via de Nota Ruimte (2004) de taak en bevoegdheid gekregen om te waken over ons landschap. De waterschappen hebben de zorg en het toezicht op de kwaliteit van het oppervlaktewater en het grondwater, de levensbron voor ons landschap. De institutionele en particuliere terreinbeheerders gaan over het dagelijks beheer en de noodzakelijke (her-)ontwikkeling van de landschappen. Samen hebben zij het Landschapsmanifest onderschreven om samen een kritische massa te vormen tegen de voortdurend op de loer liggende bedreigingen. Dat kan niet zonder gevolgen blijven!

De kwetsbaarheid van het landschap

Het landschap is meer dan gras en bos. Het landschap is niet vanzelfsprekend en veel kwetsbaarder dan men veronderstelt. De kwaliteit van de verkaveling en de perceelsgewijze afbakeningen staan borg voor flora en fauna, maar als de verkaveling onzorgvuldig wordt verlegd verdwijnt die dimensie van ons landschap. De stoffering van ons landschap bestaat uit heggen, houtwallen en bloemrijke slootkanten, sporen van de ontginningsgeschiedenis, de aanwezige rijkdom aan flora en fauna, de samenhang en verbindingzones met naastgelegen landschappen en dat alles bepaalt de schoonheid van ons land. Maar al die elementen zijn stuk voor stuk uiterst kwetsbaar. Niet alleen door gebrek aan geld, maar ook door gebrek aan zorg en kennis, aan inzicht in de dragers van duurzaam leven, aan respect voor geschiedenis en gevoel voor de grondslagen van ons landschap.

Bedreigingen

De belangrijkste bedreiging is dat Nederland zichzelf niet kent en zijn dagelijkse, natuurlijke omgeving laat wegwijnen. Lompe en onomkeerbare ingrepen vernietigen ook de tijd die het landschap – soms eeuwen – in zichzelf geïnvesteerd heeft, want de natuur is duurzaam en heeft de tijd nodig. De ecologische samenhang tussen de niet stedelijke gebieden zouden samen

moeten zorgen voor een aaneengesloten netwerk, maar door voortdurende aanranding en doorsnijding raakt het landschap versnipperd en is de betekenis van de samenhang verdwenen. Door van het landschap een monofunctioneel wingebied te maken en voor dat doel leeg te ruimen verspeel je de aanwezige gevarieerdheid. Het landschap wordt leeg en stil: het leven is er uit.

Landschap loont: Mooi Nederland verdient zichzelf

En dan hebben we het nog niet over bewuste speculatiedrift om het landschap onomkeerbaar te verhandelen voor incidenteel gewin. Want in handen van een goede koopman zou het landschap goud waard zijn. Want de kwaliteit van ons cultuurlandschap bepaalt het vestigingsklimaat, het woon- en verblijfsklimaat en is de economische drijver voor toerisme en recreatie. Er is berekend dat het landschap onze economie 18 miljard oplevert. Daar mag toch wel wat tegenover staan? Mooi Nederland verdient het!

Een ommekeer is noodzakelijk

Het Nederlandse landschap moet op een realistisch beeld zijn gebaseerd. Wat mooi lijkt maar het niet is wordt hier in kaart gebracht. Sentimentele indrukken die onze waakzaamheid hartverwarmend in de luren leggen, moeten plaats maken voor de feiten en niets dan de feiten. Het landschap herbergt flora en fauna, leeft op mineraalrijke gronden en moet het hebben van hoge waterkwaliteit. Maar ons landschappelijk erfgoed is zwaar beschadigd en zelfs voor grote delen verdwenen. Wat resteert lijkt vogelvrij. Wie bekommert zich – als het er op aan komt – over ons landschap? Vanuit de verkokerde aandacht voor deelbelangen zijn we het zicht op de samenhang verloren. Over de samenhang gaat niemand.

Na het omarmde maar nog niet uitgevoerde *Deltaplan voor het Landschap* (2005) volgt nu dit realistisch beeld in *Nederland van de kaart*. Dit cahier is een pleidooi voor herstel, actief beheer en duurzame ontwikkeling. Het is een schreeuw om een ommekeer in onze omgang met ons landschap!

5. De betekenis van het landschap

Nederland van de kaart is een poging te komen tot een minder vrijblijvende kwalificatie van het begrip *mooi* in landschappelijke zin. Wie in Nederland niet alle beschikbare ruimte wil bestemmen voor woningbouw, bedrijventerreinen, havens, wegen, spoorlijnen en megalandbouw, beseft dat de komende jaren de ruimtelijke ordening een prominent vraagstuk binnen de Nederlandse samenleving is. Hoe creëren we een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving met mooie, gevarieerde landschappen waarin het prettig wonen, werken en recreëren is en mensen droge voeten houden?

Voordat de criteria voor het begrip *mooi* nader onderbouwd worden, worden enkele basale constatering gedaan. Met de hierna volgende noties wordt in voldoende mate aangegeven langs welke denkrichting gewerkt is.

Wat betekent landschap nu eigenlijk? Volgens Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal gaat het om 'een landelijke omgeving voor zover men die met één blik overziet, m.n. zoals zij zich in haar samenstel vertoont, de aanblik ervan'.

'Land-schap is onlosmakelijk verbonden met menselijk handelen: land betekent in feite niets anders dan een omheind, door een heining, heg of hek, omsloten gebied, ofwel een omheinde plek in de woeste natuur. 'Schap' is gerelateerd aan 'scheppen': het maken van iets. Omheining impliceert menselijk

ingrijpen. Letterlijk betekent landschap: de in cultuur gebrachte omheinde ruimte; dit als onderscheid ten opzichte van wildernis, woeste gronden of oerwoud. (Zie: WUR syllabus Geografie van het landschap, deel historische geografie, Vervloet, 2001)

Met deze definities van landschap in het achterhoofd, hoeft het niet te verbazen dat het *Deltaplan voor het landschap* zich baseert op de rijke traditie van kavel- en perceelgrensafbakening met heggen, houtwallen, bloemrijke slootkanten, et cetera. Zij markeren immers de (ontginning) geschiedenis, huisvesten een hoge biodiversiteit, leggen ecologische verbindingen en stofferen het landschap.

'Zo schiep God de wereld, alleen de Nederlanders schiepen hun eigen land. In den beginne was er niets dan zee, moeras en rivieren. Er heerste ongetemde wildernis. Nooit was het land hetzelfde. Telkens weer water dat nam en gaf, doorspoelde en verlegde en stuwde, bevroren als ijs, het land op tot heuvels. En de mens zag dat het daar goed was en ging er wonen. Hij wierp terpen en dijken op tegen het wassende water. Hij trok sloten en vaarten en dreef daardoor het water terug naar zee. Hij bouwde molens en gemalen om het land van water te verlossen. Bruggen en dammen bouwde hij en pakte zand op uit de zee om diezelfde zee eronder te bedelven, tot er land oprees uit de zee. En zo bevindt zich daar een metropool achter hoge werken, maar onder de zee.'

Aldus Anonymus

Otter en bever: terug in Nederland

Nederland als cultuurlandschap

Nederland bestaat in wezen uit cultuurlandschap. Overal is het aanzien van het landschap door menselijk ingrijpen bepaald. Sommigen menen dat zelfs de 'natuur' in Nederland eigenlijk cultuur is, al was het maar omdat vaak het waterpeil en de waterkwaliteit van buitenaf geregeld worden, of omdat er een hek omheen staat. Daarmee kent natuur in Nederland ook in zijn natuurlijke context een menselijke component.

Zelfs wat inheemse flora en fauna wordt genoemd, bestaat vrijwel uitsluitend uit soorten die door de mens tot op heden werden getolereerd of van generlei waarde werden of worden geacht en daarom genegeerd. Soorten die onze voorouders niet tolereerden zijn uitgeroeid, zoals de bruine beer en de wolf. Terugkeer van een soort binnen onze landgrenzen bleek alleen mogelijk nadat hun reputatie wijzigde. Zo zijn de bever, de zeearend en de otter weer terug in Nederland en velen hebben daar een positief gevoel bij.

De makers van de Kaart hebben bij de waardering van landschap niet alleen gekeken naar wat zich boven het maaiveld bevindt, maar hebben ook oog voor de kwaliteit van bodem, mineralen en grondwater. Die kwaliteiten vormen de basis en de randvoorwaarde voor een gezond landschap.

De grondslagen

Bij een uitgelezen stedelijk landschap als de Amsterdamse grachtengordel zou het dwaas zijn wanneer men zich alleen blind zou staren op de prachtige panden die zich in het water spiegelen, zonder enig benul van hun grondslag. Denk aan

de houten palen waarop de stad gebouwd is. Bij verkeerd waterpeilbeheer zullen deze het begeven, waardoor alle bovengrondse schoonheid jammerlijk zal instorten. Wat wij hier zien wordt bepaald door wat zich ondergronds bevindt, zoals bodemstructuur, -samenstelling en grondwater.

Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van ons land waarvan wij en de dieren afhankelijk zijn, wordt in hoge mate bepaald door het vermogen van de gewassen om dankzij het bodemleven en de schimmels de aanwezige mineralen op te nemen.

Het geheim van Amsterdam ligt onder water.

(Foto Feije Riemersma)

20

In Nederland heeft voornamelijk de hand van de mens bepaald wat zich in het landschap bevindt en in welke vorm. De bossen, de heide, zelfs het waterpeil in vennen en moerassen: alles is mensenwerk. Wanneer dit niet het geval was geweest, zou het samenstellen van de Kaart vrij gemakkelijk geweest zijn. Immers, bewoners van landen waar het landschap nog grotendeels natuurlijk is, untouched or unspoiled zoals de Engelsen zo treffend zeggen, rest slechts de persoonlijke smaak of voorkeur. Een indiaan in het regenwoud vindt het woud dat hem geborgenheid, voedsel en levensvreugde geeft, mooi. Een Inuit vindt ijs en sneeuw helemaal zijn ding en de Mongolen zweren bij de uitgestrekte boomloze vlakten waar hun kuddes gedijen en roofdieren nauwelijks enige dekking hebben.

Even zo goed zijn er in ons geheel in cultuur gebrachte landschap verhalen bekend over boeren die na de kerkgang aan de rand van hun roggeakker de 'rog' omhoog keken en vervuld waren van trots.

Lange landbouwtraditie

In ons land verdween de natuur in de zin van unspoiled en untouched al zo'n 5000 jaar geleden, toen de eerste 'boeren' met gedomesticeerd vee het gebied van jagers en verzamelaars binnentrokken. Ze begonnen met het kappen van de wouden en het naar hun hand zetten van de vegetatie. In de begintijd was iedereen nog boer en bestonden stad en stedeling nog niet. Ook waren de eerste boeren nog niet in staat het land goed te ontwateren en bovendien was mest schaars. Alles werd afgeperkt met dood of levend hout, sloten of aarden wallen. Zo ontstond gaandeweg een enorm labyrint van sloten, houtwallen en heggen.

In het begin waren met name de akkers omheind om rondtrekkende wilde dieren tegen te houden en werden de gemeenschapsweides nog door iedereen gebruikt. Daar maakte het opdelen van gemeenschappelijk bezit een einde aan.

Celtic fields, hier hersteld door het Geldersch Landschap, zijn de vroegste houtwallen.

Verstedelijking en een rolverdeling in arbeid, de overgang van een stamcultuur naar een feodale bestuurslaag van keizers, koningen, graven en hertogen versterkten meer en meer het verder opsplitsen van bezit. Er kwamen wetten om de gemeenschappelijke gronden van zogenaamde boermarken te verdelen. Dit gebeurde in vrijwel heel Europa omstreeks dezelfde tijd (18e en 19e eeuw). Een onvoorstelbare extra lengte aan sloten, wallen, heggen en singels was het directe gevolg van deze wetgeving. Met name hierdoor namen de flora en fauna, wat we nu met een plechtig woord biodiversiteit noemen, sterk in omvang toe. Niet alleen de verscheidenheid in soorten, maar ook de hoeveelheid individuen per soort. Natuurlijk geen bruine beren, wolven, elanden en oerossen, maar wel alles wat profiteerde van de gigantische lengtes aan nieuwe oevers en bosranden (wat sloten, houtwallen en heggen in de ogen van planten en dieren nu eenmaal zijn). Voor de boeren uit die tijd, die met veel gezwoeg hun land bewerkten, was een akker of veestapel iets om trots op te zijn.

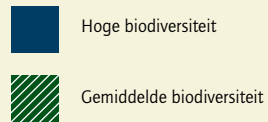
Nostalgie met inhoud

Waarom noemen we oude agrarische cultuurlandschappen, zoals afgebeeld op oude schoolplaten en in de Verkadealbums, arcadische landschappen? Waarom zijn ze omgeven met nostalgische gevoelens? Waarom dienen ze nog altijd als decor voor speelfilms, voor commercials van vakantiebestemmingen of van gezond voedsel, waarvoor soms zelfs voor het beeldmateriaal uitgeweken moet worden naar het buitenland?

Dijkhelling met bloemen uit 'onze grote rivieren' (Verkade-albumreeks).

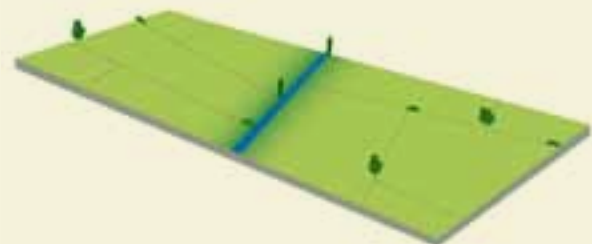
Biodiversiteit

In feite bevonden zich in de oernatuur ook al grote gebieden met een hoge biodiversiteit op de overgangen van bos naar open gebieden, en van land naar water.

Na het in cultuur brengen zien we de hoogste concentratie biodiversiteit op de overgangen van bos naar open gebied, en van land naar water. Deze lengte is uitzonderlijk toegenomen. Zolang er geen pesticiden gebruikt werden zat het met de biodiversiteit wel goed.

De grote aderlating qua biodiversiteit ontstond na de kaalslag van de ruilverkavelingen en bij de schaalvergroting van de landbouw.

Labyrint aan landschapselementen

Naar alle waarschijnlijkheid omdat die landschappen geassocieerd worden met gezonde ambachtelijke dierhouderij en akkerbouw.

Destijds waren de landschappen verrassend vol wilde planten en dieren. Op de weides en akkers gonsde het van de insecten op zoek naar nectar uit tientallen soorten bloemen.

Akkers kenden akkerkruiden en korenwolven, kwartels, patrijzen en dwergmuizen bij duizendtallen. In niets lijken de huidige maïsakkers, aardappel- en bietenvelden daar nog op.

Weides bestonden niet alleen uit maar één soort gras, maar uit wel twintig soorten. Een ware bloemenpracht en een veelheid aan weidevogels, hazen, leeuweriken, tapuiten en dwarrelende vlinders in de bontste kleuren.

Monoculturen, vet van (kunst)mest, geven ons land vanuit de lucht wel een groen voorkomen, maar stellen aan smaak en rijkdom niet veel voor. Vanuit de lucht spiegelt er ook veel water; van verfijnd gepriegel van sloten tot heuse meren en plassen. Het verschil met nu is dat het daar een eeuw geleden nog bewoog van de palingen, zalmen, forellen en otters.

Het graan voor Hertog Jan-bier wordt geproduceerd met op de achtergrond Hongaarse bergen (still uit reclamespotje).

Ook de bossen, hoe groen en met rust gelaten ze ook lijken, bezitten niet meer de bemoste stammen en takken met korst- en baardmossen, noch de hazelmuizen, inheemse tortelduiven, vliegende herten als meikevers zo veel, of de uitgestrekte tapijten voorjaarsflora. En vergeet de wielewaal niet (... *dudeldjo klinkt zijn lied...*)

foto: Dietmar Nill

De tegenwoordige hang naar slowfood (voedsel dat de tijd krijgt om te groeien en te rijpen op gronden, boordevol mineralen en schoon grondwater, niet besmet met chemicaliën en opgeblazen met krachtvoer en kunstmest) valt voor een groot deel te verklaren omdat mensen het beu zijn zich bij alles te moeten afvragen of het wel gezond voor hen is. Al wat door de ene gezondheidsadviseur als goed wordt aangemerkt, wordt door een ander weer in twijfel getrokken. Maar ook de discussies over het dierenwelzijn, over de deugdelijkheid van de verpakking, het teveel aan vervoer, of kinderarbeid en ander misbruik van mensen in andere delen van de wereld vertroebelen het beeld. Wie hoort in zijn omgeving niet verzuchten; 'wat kun je eigenlijk nog wel verantwoord eten?'

Wanneer je naar het journaal kijkt met aardverschuivingen, overstromingen en constante weerrecords, bekruipt je het knagende gevoel: 'komt dat door ons?'

Terugdenkend aan onze voorouders ontstaat een nostalgisch gevoel, dat zij zich al deze vragen niet hoefden te stellen en handelden volgens lang beproefde tradities.

Het gaat hier niet over de vraag of vroeger alles beter was dan nu, maar het zou dom zijn om datgene wat in het verleden met succes is beproefd en in een modern jasje wonderen kan verrichten, nu te veronachtzamen. Als het om landschap gaat geldt, dat veel van wat wij tegenwoordig zo mooi en monumentaal vinden, is ontstaan als onderdeel van puur functioneel handelen. Slechts ogenschijnlijk overbodige zaken als verfraaiingen aan boerderijen, voortuintjes tot aan het geharkte grind, waren dan wellicht niet functioneel, maar droegen bij aan eigenwaarde en gemeenschapsgevoel.

Daarom is bij het maken van de Kaart uitdrukkelijk wel vanuit het verleden naar het heden gekeken en is groot belang gehecht aan het meenemen van het goede, het beproefde uit het verleden. In de criteria is te zien hoe daarmee om is gegaan en wat de consequenties in het kaartbeeld zijn als het goede is vervangen door iets wat verre van duurzaam is.

Niet duurzame processen met onomkeerbare gevolgen

Er zit een moraal in het verhaal van het landschap. Volgens de makers van *Nederland van de kaart* zijn er grenzen aan het marginaliseren van natuurlijke processen. Zij menen dat met onomkeerbare ingrepen die duurzaam gebruik in de weg staan, ontoelaatbaar grenzen worden overschreden.

Niet duurzaam gebruik van het land heeft tot gevolg dat het land slechter, leger en armer aan onze kinderen wordt gelaten. Zij zullen niet dezelfde uitgangspositie hebben als wij en het dus met minder moeten doen.

Het kabinet Balkenende IV stelde vast dat het ons doel moet zijn om Nederland, als stukje aarde, beter door te geven aan onze kinderen dan zoals wij het van onze voorouders kregen. Een loze belofte tegen de achtergrond van vervuiling van water, lucht en grond, demineralisering van onze akkergebieden en enorme vershraling van de biodiversiteit. De vraag is dus simpelweg: hoeveel makreel, zalm, haring, paling, grutto's of wielewalen geven wij door aan onze kinderen?

Eeuwigheidswaarden die nu op het spel staan zullen in de toekomst zeer gemist worden. Of het nu gaat om de zeeën die we leeg vissen, de verdwijnende regenwouden, grondstoffen of mineralen, het zijn stuk voor stuk geen zaken die aan een

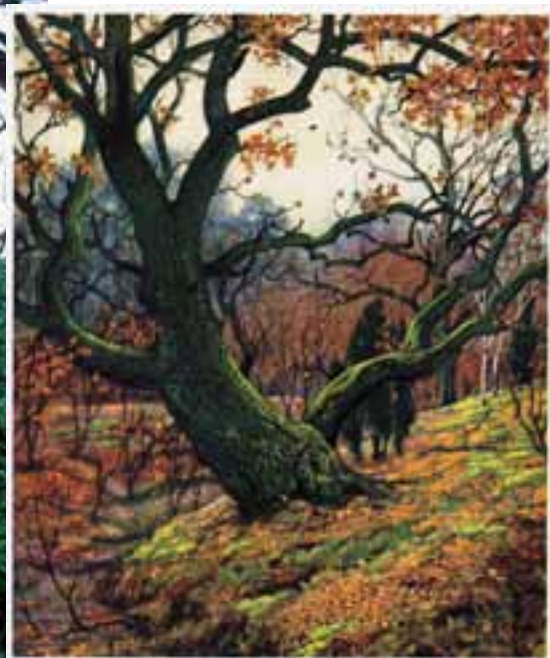

De moraal van het landschapsverhaal

Mooie landschappen ontstaan uit liefde en zorg voor wat was, is en zal zijn. Herkenbaar worden ze vanzelf wanneer ze voldoende repeterende elementen bevatten, zoals boerderijen, dorpsopbouw, en sloten- of wallenpatronen. Ze blijven rijk aan een gevarieerde flora en fauna wanneer overal iets anders gebeurt, maar ieder jaar hetzelfde. Ons huidige landschap wordt toch vooral gekenmerkt door liefdeloze en zorgeloze omgang met geschiedenis. Daardoor verdwijnt wat was, en nu nog is. Overal hetzelfde, maar niet gerepeteerd, doen we telkens wat anders met ons landschap op iedere plek. Zoveel wegen, zoveel manieren om je te verplaatsen; je kunt in Nederland overal komen, maar is het nog leuk om er te zijn?

Vroeger was de bast nauwelijks te zien door mossen en korstmossen en moest men aan het blad beoordelen welke boom het was.

generatie toevertrouwd werden om ermee te doen wat ze wil. Ook al worden er successen geboekt met het verminderen van de vervuiling, met onze huidige instelling wordt het onmogelijk de aarde (en het stukje Nederland als uitsnede daarvan) beter door te geven dan wij haar hebben gekregen.

Zonder mildheid en relativering van de criteria zou bijna niets meer ‘mooi’ zijn

Bij het opstellen van de Kaart met het onderscheid tussen *mooi* en *lelijk* heeft de algemene milieukwaliteit meegewogen. Ook is gepoogd niet-duurzaam gedrag mee te wegen. Daarbij is enige relativering betracht, omdat anders weinig gebieden of landstreken de toets van het criterium ‘mooi’ zouden hebben doorstaan.

Het is triest te moeten constateren dat zich inmiddels in grote delen van ons landschap onomkeerbare processen hebben voorgedaan of zich op dit moment voordoen. Denk aan verlies van biodiversiteit, demineralisatie, afbraak van historische boerderijen, verdwijnen van grafheuvels, egaliseren van micro-reliëf, vergiftiging van grondwater, verdwijnen van autochtone bronmateriaal van bomen en struiken, diepteontgravingen, doorbreken van (kei)leemlagen en structurele ontwatering. Mogelijk kunnen deze processen door de tijd nog worden gekeerd, maar dat zal in sommige gevallen duizenden jaren of meer vergen.

Die onomkeerbare processen zijn als criterium leidend geweest bij het opstellen van de Kaart, maar met enige mildheid toegepast. Anders zou weinig tot niets de toets der kritiek kunnen doorstaan. Ook positieve ontwikkelingen - hoe bescheiden ook - waarbij een heilloze weg omgebogen wordt in een meer duurzame richting, hebben een belangrijke rol gespeeld. Zoals het hier en daar teruggeven van hun natuurlijke loop aan ooit gekanaliseerde rivieren en beken. Of, ondanks een blijvend recht getrokken profiel, het herstel van de natuurlijke begroeiing van de oevers.

Ook gebieden waar intensief wordt geboerd en waar dieren intensief en op grote schaal worden gehouden (met alle gevolgen voor grondwater, mineralen en dieren- en plantenleven), maar waar wel ruimte wordt geboden aan flora en fauna op de randen van percelen, wegen, waterlopen en groensingels, zijn mild beoordeeld.

Teruggave van intensieve landbouwgronden aan de natuur heeft ook te maken met het terugdraaien van niet duurzame processen. Niet zelden reageert de natuur krachtig en spontaan, maar meestal is er een lange weg te gaan voordat de alles overheersende, stikstofminnende woekeraars en exoten verdwenen zijn. Een mild oordeel werd door de makers van de Kaart ook hier geveld.

Beschouw het verleden waardevrij

Het zou fijn zijn als iedere generatie zonder meer zou mogen putten uit alle goeds uit het verleden, zonder het gevoel te krijgen iets te pikken of te jatten, of als achterlijk betiteld te worden, of verlamd te raken door bezwingen als ‘terugblikken heeft geen zin’, ‘je kunt niet terug in de tijd’, ‘dat hebben we allemaal al een keer gedaan’, ‘dat is niet vernieuwend’, et cetera. Met name als het om natuur en landschap gaat, die in het verleden gewoon evident rijker geschakeerd en spannender waren, wordt stevast gezegd dat die alleen maar konden bestaan bij de gratie van een arme bevolking die achterlijk was.

Eigenlijk is in de tijd alleen de schaal veranderd: nu leven er waarschijnlijk net zoveel mensen in bittere armoede, opdat sommigen zich in ongebreidelde rijkdom kunnen wentelen. Alleen leven de groepen op de wereldschaal niet langer in een stad of dorp in het zicht van elkaar. Als je niet beter weet dan dat je gemiddeld 50 wordt of 78, stel je je daar op in. Je kunt bovendien leeg 80 worden en voldaan 50. Vroeger maakten de mensen vrijwel alles zelf, en kenden machtig mooie ambachten. Dat kan niet anders dan leiden tot voldoening en trots, heel anders dan het schrijven aan het zoveelste beleidsstuk dat niet zal worden uitgevoerd, of het vervolmaken van een klein onderdeelje in een keten, op weg naar enig eindproduct. Eigenlijk voert deze redenering nergens toe; laten we in hemelsnaam alles pakken wat we kunnen gebruiken. Het zal toch anders zijn door nieuwe materialen, kennis en kunde.

6. De geschiedenis of het curriculum vitae van het landschap

Mensen die vooruitblikken maar niet achterom kijken, diskwalificeren hen die dat wel doen, als mensen die dwepen met nostalgie, onder het motto 'vroeger was alles beter'. De waarheid ligt natuurlijk in het midden; mensen waren vroeger misschien armoediger, simpeler, en slechter af. Maar als je niet beter wist in die tijd, voelde je je onder die omstandigheden misschien wel gelukkig. Mensen waren vroeger natuurlijk geen haar beter, en zouden met onze kennis en verworvenheden de duurzaamheid zeer waarschijnlijk evenzeer geweld hebben aangedaan, als wat nu gebeurt.

Wat vaststaat is dat niet alles uit het verleden perse zo achterlijk is als we vaak geneigd zijn te denken en lijkt vernieuwing welhaast zaligmakend te zijn. 'Alles wat geweest is moeten we achter ons laten'; 'We kunnen niet terug naar vroeger en dat moet je ook niet willen'; 'Historiserende architectuur is vies'; 'Als je teveel hangt aan het verleden, leeft je niet in het heden'. 'Dat is ouderwets!', 'dat is wel heel erg jaren negentig', 'dat draag je toch niet meer, dat is allang uit de mode': kortom, wie niet met de tijd mee gaat staat stil, zoveel is wel duidelijk. Wij kunnen - anno 2010 - zeggen 'dat is van de vorige eeuw.' Vooral mode, het blank of zongebruind zijn, de haardracht: typisch zaken waar historici hun schouders bij ophalen. Want wanneer je lang genoeg de mode van gisteren blijft dragen, ben je morgen weer in de mode.

Echter, niet alles uit het verleden is zo achterlijk of achterhaald als we geneigd zijn te denken. Discovery Channel en National Geographic vertonen documentaires over vindingen die wij als modern beschouwen, maar waarvan blijkt dat ze allang vóór ons werden gebruikt door culturen uit vervlogen tijden. Nieuwe opgravingen en studies leiden er regelmatig toe dat wij het beeld bij moeten stellen dat oudere culturen dommer en achterlijker waren dan wij. Dan blijken oude culturen bijvoorbeeld handel gedreven te hebben over grotere afstanden dan wij ooit voor mogelijk hielden, werden bij mensen hersenoperaties uitgevoerd en werd spinrag op wonden gesmeerd, omdat er werkzame schimmels in zitten die penicilline bevatten.

Het is allemaal nieuwbouw. Je zou het alleen niet zeggen.

Landgoed Twickel (Nationaal Landschap):
Twentse nieuwbouw aan de rand van een es.

Zuiderwoude, Laag Holland (Nationaal Landschap):
aangepaste Zaanse bouw misstaat niet.

Normandië, Frankrijk

Wie voor het eerst sinds lange tijd weer naar Normandië gaat, moet niet schrikken. Eens bestond deze streek uit een labyrint van wallen en heggen uit de tijd van William the Conqueror. In niets verschilde dit wondere land van wat men aantrof aan de andere kant van het Kanaal, in Engeland. Ze waren ooit één, maar losgescheurd en uit elkaar gedreven. Dat de bodem hetzelfde is hoeft niet te verbazen, maar dat het door mensen gemaakte landschap ook hetzelfde is, is een ontroerend gegeven.

Normandië was ten tijde van William the Conqueror al de beste plek om naar Engeland over te steken, en ook op D-day was dat zo. Dat een slachting op de stranden daarvan het gevolg was, en dat veel graven daar de invasiedatum 6 juni 1944 dragen, zal niemand verbazen. Echter meer landinwaarts kom je nog steeds veel oorlogsgraven tegen, maar schuiven de data op naar eind juni, juli, of zelfs augustus.

Nieuwe aanplant in Picardie

En dan denk je: waarom sneuvelden weken later nog zoveel soldaten op deze plek, weg van de steile kliffen met geschutsbunkers?

Het antwoord op deze vraag ligt besloten in het landschap. Elk perceel was een mogelijke hinderlaag en moest worden veroverd. Vanuit Engeland werden bulldozers overgebracht om de hoge heggen op de wallen weg te schuiven en zo vooruitgang te boeken. Wat de geallieerden ruimden, was uiteindelijk nog bescheiden, maar nu - met subsidie uit Parijs en Brussel - wordt heel Normandië, net als Bretagne, ontdaan van heggen. Dit gebeurt in zo'n moordend tempo dat de meest recente foto op Google Earth al een bijna leeg beeld toont. Terwijl aangrenzende fotobeelden die van eerdere datum zijn nog alle heggen tonen. Dit betekent concreet dat in minder dan vijf jaar duizenden kilometers heg zijn geruimd. De waanzin hiervan wordt nog eens onderstreept door de aanplant van nieuwe heggen in het aangrenzende Picardie. Aanplant die noodzakelijk is omdat er na het rooien van de honderden jaren oude heggen, een groot erosieprobleem is ontstaan. En dit alles gebeurt wederom met subsidies uit Parijs en Brussel. Latere generaties zullen de volle kerkhoven in tot aan de einder lege en kale akkers niet meer begrijpen.

Links: Google Earth weet oude en nieuwe opnamen naadloos op elkaar aan te laten sluiten. Het maakt echter een pijnlijk verschil zichtbaar: links zijn de heggen al verdwenen, rechts bestaan ze nog. Geschat tijdsverschil; 5 jaar.

Onbegrijpelijk volle kerkhoven, nu temidden van kale en lege akkers.

Tomaten op Menorca, van de volle grond, in allerlei vormen en grootten. Ze smaken ook naar hoe tomaten behoren te smaken. Al geef je er goud geld voor, ze zijn in Nederland domweg niet te koop...

... maar wel de even grote, rode en kunstmatig van mineralen voorziene en op smaak gebrachte kas-tomaten.

Waar kom je vandaan en waar ga je naar toe?

De doorlopende geschiedenis en het feit dat wij laag op laag bouwen en organisch groeien op het afval van vroegere beschavingen, geeft een geruststellend gevoel van constante ontwikkeling. Maar waar wij vandaan komen, is bepalend voor waar we heen gaan. Het is daarom van belang sporen uit het verleden niet voortdurend uit te wissen, maar zichtbaar te houden of zichtbaar te maken waar mogelijk. Alleen zo is er begrip voor wat was en ontstaat wellicht durf met meer vertrouwen te kijken naar wat komen gaat.

Zo is de hele discussie rond bijvoorbeeld moslims tegen een historische achtergrond in een heel ander licht te plaatsen. Want onze westerse samenleving is niets meer of minder dan een opeenstapeling van volksverhuizingen en mengvormen van rassen, culturen en religies. Kerken werden gebouwd op heilige plekken uit heidense culturen, soms letterlijk op hunebedden. Kerken in Spanje en Griekenland werden moskeeën en weer kerken. Elke grote beschaving komt uiteindelijk ten val. Wetmatigheden die soms ook rust en vertrouwen geven. Met landschappen is dat niet anders.

Veel van de historie is terug te vinden in de grond. Bij bouwprojecten worden helaas aardkundige en archeologische waarden vernietigd. De laatste worden bij wetgeving wel onderzocht en in kaart gebracht. Ook bij natuurontwikkeling worden (zwaar bemeste) gronden afgegraven. Slenken, meanders en rivierarmen worden opgespoord, uitgegraven en 'aan de natuur teruggeven'.

Iedere generatie voegt op haar eigen manier geschiedenis toe aan het landschap. Bij het opstellen van de Kaart is het

van belang geweest of dit met respect gebeurde of toegepast werd voor een doel dat in de toekomst duurzamer is dan het landgebruik dat voorheen aan de orde was.

Ons oude agrarische cultuurlandschap, met een wordingsgeschiedenis van zo'n 5000 jaar, had zich in de tijd verder langs duurzame lijnen kunnen ontwikkelen, maar dat is niet gebeurd. Politici, wetenschappers en ingenieurs gingen zich steeds meer met voedselproductie, bodembewerking, bemesting, plaagbestrijding, landinrichting, ontwatering, et cetera bemoeien. Uiteindelijk bepaalden zij vrijwel alles wat de ontwikkeling van agrarische bedrijfsvoering betreft: welke wegen - hoe oud ook - weg moesten, hoe beken moesten stromen en waar de boer wel en niet mocht wonen en in welk type boerderij. Met de komst van Europese regels ging de bemoeizucht nog verder en werd bepaald welke hygiënische maatregelen de boer moest nemen bij de voedselproductie en welke grootte en vorm producten moesten hebben et cetera.

Met name de ruilverkaveling heeft de historische, organische ontwikkeling doorbroken. Verbanden, gelaagdheid en het functioneren van de waterhuishouding gingen volledig op de schop. Geschiedenis, streekeigenheid, schoonheid en ecologisch vernuft, biodiversiteit maar ook de daarmee gepaarde gevoelens van trots en eigenwaarde: dit alles verdween in een paar decennia.

Duurzaamheid

Het staat vast dat alles wat gemaakt en gebruikt werd voor de uitvinding van plastic, uiteindelijk door de natuur weer

Duurzame bouw

Omdat de kennis om stenen te bakken in vergetelheid was geraakt, bouwden onze voorouders- na het vertrek van de Romeinen- vakwerkhuisen van hout, leem, stro en riet. Allemaal natuurlijke producten. Vakwerkhuisen met hun eikenbalken, hazelaarvlechtwerk, leem, koeienstront en stro, zijn ontroerend mooi en effectief. Aan de echte vakwerkhuisen komt geen spijker of schroef te pas, ze zijn goed geïsoleerd en biologisch totaal afbreekbaar. Duurzame bouw, in tegenstelling tot het huidige gebruik van trespas en beton. Dat er tegenwoordig weer mondjesmaat in vakwerk wordt gebouwd, heeft echter toch vooral te maken met de ambachtelijke uitstraling en het fraaie uiterlijk.

29

kon worden afgebroken. Dat gold voor alles: huizen, schuren, werktuigen, meubels, verpakkingen en kleding. Grondwater en mineralen in de bodem waren veilig. Zolang men hout stookte was er ook weinig mis, maar met het gebruik van turf en steenkool begon de luchtverontreiniging, veroorzaakt door de uitstoot van in miljoenen jaren opgeslagen CO₂ van afgestorven plantenleven.

Mensen aten groentes van het seizoen en waren zuinig op bijna alles wat ze nodig hadden. Massa-dierhouderij bestond niet en gif hoopte zich niet op in voedsel en de kringloop. Rivieren waren niet ernstig verontreinigd en energie voor waterpompen, houtzagerijen, granen- en papiermolens, was afkomstig van wind- of waterkracht.

Na de ruilverkaveling is van het houtwallenlandschap bij Etten-Leur vrijwel niets meer terug te vinden.

Tegenwoordig beschikken wij over veel meer techniek en middelen om wind- en waterkracht duizendmaal efficiënter te gebruiken voor energiewinning. Zo zien we dat een oorspronkelijke manier van energiewinning nog altijd voldoet en gezien de huidige grote klimaatsproblemen nooit overboord gezet had moeten worden.

Scheiden of verweven

Voor landschappelijk erfgoed en ook de biodiversiteit zijn telkens wisselende visies funest. Het tegenwoordig gewenste meervoudig ruimtegebruik en duurzame productiemethodes waren vroeger gemeengoed. Nog niet zolang geleden streefde de regering naar verweving van functies. Er is ook een moment geweest in de agrarische geschiedenis dat de rijkdom aan flora en fauna geweldig groot en robuust was, juist vanwege meervoudig ruimte gebruik en verweving.

Er zijn natuurontwikkelaars die hun hoofd schudden en die periode niet positief willen honoreren. In hun ogen begon met het boerenbestaan de vernietiging van de oernatuur en werd

de ontwikkeling ingezet naar een steeds verdere vernietiging van natuurlijke processen en wilde flora en fauna, tot aan de dag van vandaag. Voor hen geldt stellig: geen meervoudig ruimtegebruik waar landbouw en natuur samen gaan. Die twee moeten gescheiden worden. Zelfs oud-minister Veerman is van mening dat wat uit elkaar is gehaald, niet meer bij elkaar gebracht kan worden (Westhoff lezing, 2009). Hij doelde daarbij op de moderne boer versus landschap en natuur.

De makers van de Kaart zien echter de noodzaak om, gezien de schaalgrootte van Nederland en de hoge dichtheid aan mensen met al hun welvaartswensen, een zo groot mogelijke verweving na te streven. Immers zo kunnen steden, agrarische gebieden en natuurgebieden natuur bevatten en kunnen mensen in de stad kennis nemen van voedselproductie en biodiversiteit en kunnen agrarische landschappen een deel van de overdruk aan recreatie op natuurterreinen verkleinen. Andersom worden steden en agrarische gebieden toegankelijk voor dieren- en plantensoorten en kunnen ecologische verbindingen tot stand komen.

Mineralen en kruiden

Het is goed voor de bodemfauna en de gezondheid van de bodem de akkers niet het hele jaar door te bebouwen en zo de nodige rust te geven. Wordt de akker wel het hele jaar bebouwd en veelvuldig geploegd dan verdwijnen veel voedingstoffen, mineralen en gezond bodemleven. Een gevarieerd mineraalrijk dieet is goed voor ieder levend wezen. Waarom eten koeien, als ze al in de wei komen, onder de omheining door? Omdat daar nog de laatste wilde kruiden en andere grassen groeien, anders dan Engels raaigras. Niet voor niets worden Alpenkoeien bepaalde periodes van het jaar geweid in bloem- en kruidenrijke weides en kent vlees afkomstig van koeien uit de Charolais het zogenaamde keurmerk 'appellation contrôlée' die gekoppeld is aan een weidegang van koeien in omhaagde percelen. En wist u dat Duitse wildbiologen

al jaren waarschuwen voor het feit dat de conditie van het jachtwild steeds verder achteruitgaat?

Door monoculturen in de landbouw, missen de wilde dieren steeds meer de kruiden die ze instinctief zoeken maar steeds minder vinden, terwijl deze voor hen een medicinale werking hebben.

Duurzaam?

Heuvelachtige gebieden als Zuid-Limburg, de Utrechtse Heuvelrug, het stuwwallenlandschap in Twente en het Rijk van Nijmegen kennen akkerbouw. In die akkers werden door de boeren in vroegere tijden steilranden, graften en terrassen gemaakt. Deze onderbrekingen in de helling, vaak rijkelijk begroeid, gingen de afspoeling van vruchtbare grond tegen en op die manier werden modderstromen in de dorpen onder in het dal voorkomen.

Tegenwoordig, ondanks al ons vernuft, hebben we de meeste terrassen opgeruimd, waardoor de vruchtbare grond van de akkers naar beneden wegspoelt. Na veel geklaag van dorpsbewoners liggen daar nu opvangbekkens, die de vruchtbare grond moeten keren vóórdat deze de straten, riolen en kelders binnenstroomt. Dure ingrepen, maar geen duurzame oplossing.

Opvangbekken.

Graften in Zuid-Limburg.

7. Streekeigenheid

Nergens in Europa vind je zo'n rijk palet aan streekeigen landschappen, boerderijen, dorpsopbouw en verschijningsvormen op zo'n klein grondgebied als in Nederland. Daar moet je in Groot-Brittannië, Duitsland en Frankrijk heel wat grotere afstanden voor overbruggen. In Nederland volstaat het oversteken van een rivier of een heuvelrug om in een volstrekt ander landschap terecht te komen.

32 Streekeigenheid heeft een rol gespeeld bij het maken van de Kaart. Wie wortelt in een streek of er op latere leeftijd terugkeert, wil iets voelen dat het best beschreven wordt als 'het thuiskomegevoel'. Een diep geworteld gevoel dat alles te maken heeft met taal en dialect, tradities en gebruiken, maar ook met typische streekbouw en het boerenland, een gevoel dat leidt tot trots en eigenwaarde.

Bij het maken van de Kaart is niet geoordeeld over megastallen of over nieuwbouw op plekken die sinds mensenheugenis vrij waren van bebouwing. Streekeigenheid kan ook in moderne bouw worden verwerkt, net zo goed als moderne landschappen een knipoog kunnen maken naar het verleden. Het was niet eenvoudig streekeigenheid een bepaald gewicht te geven bij de selectie voor de Kaart. Bebouwing, behalve verspreid in het landschap, is niet gewogen. Landschap daarentegen wel.

Een Twentse boer bouwde een nieuwe Twentse boerderij, maar mocht de knik in het dak niet realiseren, omdat dit niet streekeigen zou zijn. Zijn korte commentaar was: 'Op de bouwtekening heb hem toen maar weggehaald. In het echt niet.'

Uiteindelijk is gezocht naar het begrip streekeigenheid als reden waardoor het landschap al of niet aantrekkelijker wordt.

De mensen zijn zich sterk bewust van hun eigen gemeenschap, wijk of straat, zeker nu kerk en ideologie er steeds minder toe doen en de landsgrenzen vervagen. Door de globalisering lijkt ieders eigenheid op te gaan in een vaag groter geheel. Geen wonder dat mensen eerder nog dan naar nationale sentimenten zoeken naar alles wat hun regio zo bijzonder maakt, waarmee hun wereld wat meer behapbaar en overzichtelijk wordt. De eigen regio lijkt zo steeds belangrijker te worden.

Ze klagen de boot te missen, maar hebben nog zichzelf

Gebieden met een sterke eigen identiteit, zoals de Achterhoek, Twente, Friesland en Zuid-Limburg, hebben vaak nog een eigen taal, bijzondere gebruiken en aantrekkelijke landschappen.

Voor Noord-Groningen was er een uitstekend initiatief om streekeigen kenmerken in de nieuwbouw van grote stallen terug te laten keren. Het bleef bij een kortstondig succes. Provinciale ambtenaren trokken de stekker uit het project. Ze hadden een hekel aan historiserend bouwen.

In deze gebieden zie je soms respectvolle nieuwbouw met een verrassende knipoog naar streekeigen bouw. Sommige streken hebben zelfs hun eigen soaps.

Uit deze regio's komen regelmatig negatieve geluiden over de centrale overheid. Men meent zich bij herhaling vergeten te voelen bij belangwekkende besluiten of ontwikkelingen en verdeling van gelden. Kennelijk geldt ook hier de frictie tussen behoud van eigenheid en de wens opgestuwd te worden in de vaart der volkeren. Een worsteling waarvan de uitkomst niet zonder gevolgen zal blijven voor de streekeigenheid, (vermeende) welvaart en het landschap.

De bebouwde omgeving bepaalt samen met het omringende landschap veel van de streekeigenheid. Als je geblinddoekt naar een willekeurige streek van Nederland zou worden gebracht en aangekomen de blinddoek afdoet, kun je alleen aan de hand van specifieke kenmerken van die plaats of omgeving vaststellen waar je bent. Waar ga je dan op af? Op het soort boerderijen? Op de glooiingen in het landschap? Op het dichtstbijzijnde dorp? Op de kleur van de bakstenen van de gebouwen?

Als de dorpen op terpen of wierden liggen, dan ben je in Noord-Friesland of Groningen. Maar zo duidelijk is het niet altijd en het wordt steeds minder duidelijk. Steenkleuren worden tegenwoordig door elkaar gebruikt. Schimmelwijken aan iedere dorps- of stadsrand lijken op elkaar, net als boerderettes en ruilverkavelingboerderijen. Het is maar net wat voor smaak de opdrachtgever heeft of hoe gevuld zijn portemonnee is. Opdrachtgevers besteden vaak meer aan het interieur dan aan de buitenkant. Toch is het gelukkig nog zo dat veel historische Groningse boerderijen in niets lijken op Friese boerderijen. Hetzelfde geldt voor boerderijen in Zuid-Holland en Brabant, ook al hebben ze vaak geen agrarische functie meer. Een typisch Achterhoekse boerderij ziet er echt anders uit dan een boerderij in Noord-Holland.

Wat voor boerderijen geldt, geldt ook voor landschapselementen. Houtwallen staan op het droge land,

sloten in het natte land. Wie oog heeft voor detail ziet aan een heg of deze oorspronkelijk het vee moest keren of gewoon langs een slootkant groeide en puur gedoogd werd al was het maar om het hout later in de broodbakovens te gebruiken.

Streekeigenheid in twijfel trekken?

Streekeigenheid in twijfel trekken is een ontkenning van de onderscheidende kenmerken die zich laten verklaren door bodemgesteldheid, de kleur van de klei voor de baksteen, de afwatering of het reliëf. Kortom, allerlei dwingende redenen waarom er op de ene plek zich iets anders voordoet dan op de andere. Streekeigen kenmerken zijn waardevolle herkenningspunten. Ze maken reizen aantrekkelijk en geven je als je in die streek woont een heerlijk thuisomgevoel. Streekeigenheid mag niet ontbreken, maar is helaas zeldzaam aan het worden.

Kennis leert onderscheiden

Tegenwoordig vragen de media het publiek over van alles en nog wat naar zijn mening. Of het nu gaat over een commissaris van de koningin die moet opstappen, de kroonprins die moet afzien van een villa hier of daar of het rangschikken van nieuws naar belangrijkheid. De deskundige mening van een arts over de risico's van vaccineren kan op die manier minder impact hebben dan die van een willekeurige huisvrouw op televisie. Ook kiezen we met zijn allen wie de hoofdrol mag vertolken in de nieuwste musical en wie het volgende idool of popster wordt.

We zijn interactief betrokken: 'sms naar ...' en we stemmen iemand weg uit een reality soap of stemmen via internet voor of tegen gesluierde vrouwen in officiële functies. Zelfs politici menen steeds vaker naar de 'stem des volks' te moeten luisteren alsof zij zijn vergeten dat ze gekozen en gemandateerde volksvertegenwoordigers zijn. Bij vrijwel ieder politiek besluit lijkt een herbevestiging van het reeds gegeven mandaat noodzakelijk.

Voor het opstellen van de Kaart is er van uitgegaan dat bij het kiezen tussen wat mooi en wat lelijk is, niet vanuit de onderbuik maar juist vanuit deskundigheid wordt geredeneerd. Een landschap kun je nemen zoals het is, als je begrijpt hoe het tot stand kwam. Zo kun je ook het landschap nemen zoals het is. Bij gebrek aan beter kun je ze zelfs alledaagse landschappen noemen, alsof er ook zondagse landschappen zijn.

Er zijn mensen die zeggen dat vervallen landschappen ook hun charme hebben, zich niet realiserend dat het verval voortschrijdt totdat er uiteindelijk geen landschap meer resteert.

We hoeven niet naar een halfleeg glas te kijken en ons rijk

Friese traditie: kievitseieren rapen.

Drenthe

Noord-Limburg

Deze moderne bungalow gaat schuil onder een dak en daklijsten van een Twentse boerderij. Althans, op een afstandje weet je niet beter.

38

te rekenen met de zienswijze dat we het ook als halfvol kunnen beschouwen. Het glas hoort gewoon vol te zijn. Zonder lelijkheid zou je de schoonheid, het mooie niet kunnen waarderen. De makers van de Kaart stellen daar tegenover dat mooi nog mooier kan, zonder lelijkheid te hoeven dulden.

Burgers weten wel hoe hun landschap eruitziet en kunnen het een algemene waardering geven, maar wat zegt dat nu? Zij zijn niet persé ter zake kundig en hebben vaak ook niet de keuze aan te geven wat anders zou kunnen. Het feit dat iemand tevreden is over zijn of haar landschap verwordt dan voor de overheid tot een gelegenheidsargument. Dat wordt anders

wanneer deskundigen ingeschakeld worden. Zij kunnen de overheid gefundeerd lastig vallen met de stelling dat landschap mooier moet. Ondeskundige burgers kunnen dat niet.

Wegenbouwers letten bij de aanleg van een weg op de ondergrond, passen deze zonodig aan, kiezen ZOAB (Zeer Open Asfaltbeton) om geluid te dempen en weten alles over wrijving, vaste wegligging en spoorvorming. En dat is maar goed ook, want we kunnen ons toch onmogelijk tevreden stellen met iets dat alleen maar lijkt op asfalt en mooie witte strepen heeft. Zouden we goedbegaanbare wegen alleen waarderen als een aanzienlijk deel van de wegen in een abominabel slechte staat zou verkeren?

De leegte

De leegte is ontstaan nadat de laatste hommel, de laatste bloem is verdreven, wanneer de geschiedenis is uitgewist en het land alleen nog deugt voor grote schuren vol dieren die onder dwang hun aard verlooehen, elke dag opnieuw. Land dat alleen nog geschikt is voor grote en zware machines, die - aangestuurd door een satelliet - onbemand voortrazen en die zonder gevoel, liefde en zorg in de ongenaakbare leegte ploegen, zaaien en oogsten. Maar dat is niet erg want het zijn machines. Zij hebben geen ogen en geen gevoel, kennen geen liefde en geen zorgen. Mensen die het kunnen weten, zeggen dat dit de toekomst zal zijn. In de grote leegte wordt alles wat nodig is verbouwd en gehouden om de monden van steeds meer mensen te voeden. Deze werkwijze is economisch noodzakelijk en als je dat beseft, leer je dat lege land misschien lief te hebben. En anders zijn er altijd nog de wolken daarboven; die rechte van machines die door het luchtruim ploegen en de woeste wilde wolken die maar wat doen, tot ze ergens leeg regenen.

Een typisch Achterhoekse boerderij ziet er echt anders uit dan een boerderij in Noord-Holland.

Prikkeldraad

Er zijn mensen die prikkeldraad en gecreosoteerde houten weidepaaltjes als perceelsafbakening van landerijen mooi vinden. Maar als je je verdiept in het waar en waarom prikkeldraad uitgevonden werd, blijkt dat de noodzaak daartoe ontstond na de verovering van de Nieuwe Wereld. Die verovering werd pas een feit na het doden van 50 miljoen bizonen en het uitroeien van vrijwel alle indianen, aan wie dat continent rechtens toebehoorde. Na de verovering ontstond de noodzaak om honderdduizenden percelen land af te bakenen voor de nieuwe kolonisten. Heggen zouden eenvoudigweg te

lange tijd nodig hebben om te groeien en te worden gevlochten. Dus ging men naarstig op zoek naar iets anders. De Amerikanen vonden het prikkeldraad uit, waarvan het gebruik al snel op grote schaal werd ingevoerd. Vervolgens probeerde men het te slijten aan Europese boeren. Deze weigerden de nieuwe vinding en bleven hun miljoenen kilometers heggen vlechten en knippen. De Eerste Wereldoorlog bracht het prikkeldraad pas echt naar Europa. Miljoenen soldaten stierven in deze oorlog, die gekenmerkt werd door gasgranaten, loopgraven en prikkeldraad. Velen vonden de dood omdat zij hopeloos verstrikt raakten in de prikkeldraadversperringen die in België

39

De volheid

De volheid is ontstaan door eeuwen van rijping. Je ziet nog de glooiingen van ver voordat er mensen in deze streek woonden. Geen bergen, maar ruggen van opgestoven zand waarover de boeren heideplaggen, schapenmest en hun eigen afval strooiden. Soms worden er nog overblijfselen van opgeploegd. Er ligt een wal om de bolle akker waar aan de voet in een natte hoek bosanemonen en sleutelbloemen staan, die herinneren aan het bos dat er ooit was. Ver daarboven in de lucht, boven de hooilanden, vliegen zwaluwen en leeuweriken. Een spoor in de natte weide, nog niet verstoord door de loom grazende koeien. Geknakte pinksterbloemen die verraden dat hier - laag bij de grond - een marter zijn weg zocht. Er is zoveel te zien en te beleven in een vol landschap en elke dag is het weer anders. Velen zeggen dat dit alles voorbij zal zijn, spoedig! Uit de tijd, niet meer te redden, niemand wil het meer onderhouden of bezitten. Zelfs organisaties met 'landschap' in hun naam vinden het te duur en niet langer houdbaar.

Groen als killer

Het is met de waardetoekenning aan natuur en landschap niet anders. Immers een weiland is mooi groen, maar daarmee nog geen natuur. Veel bomen bij elkaar kun je een bos noemen, maar een weldadig natuurlijk bos vol leven is het daarmee nog niet. Er zijn Spanje-gangers die de provincie Galicië beschrijven als het Ierland van het zuiden, zo mooi en groen. Onbezorgd genieten vanuit een oppervlakkige kijk op groen, maakt dit mogelijk.

Heeft men kennis over wat men ziet, dan wordt Galicië plotseling een regelrecht ecologisch rampgebied. De papierpulpindustrie heeft in dit deel van Spanje vrijwel alle bossen vervangen door slechts één boomsoort: eucalyptus. Deze ene boom heeft alle inheemse bomen en struiken vervangen. In de uitgestrekte eucalyptusbossen leeft niets! Geen hert, geen beer, wolf, vogel of muis.

Het is er doodstil. Deze boom uit Australië kent geen vijanden en zelfs geen schimmels en bacteriën die zich wagen aan het verteren van het blad. Langzaam vergiften de bomen de grond, waar lang nadat de laatste eucalyptus met wortel en tak en vuur is uitgeroeid, niets meer wil groeien. Nog slechts een stukje nationaal park ter grootte van een postzegel resteert aan oorspronkelijk bos in Galicië, waar jaarlijks brand gesticht wordt, in een poging van de grondeigenaren ook daar eucalyptusbomen te kunnen aanplanten. De papierpulpindustrie brengt zoveel geld in het laatje dat men in Galicië het voor lief neemt dat prachtige estuaria vervuild worden. Met deze kennis wordt het dus een stuk moeilijker om Galicië nog mooi te noemen. Doet men dat willens en wetens toch, welnu dan bekeert men zich tot een vijand van de voltallige inheemse bosflora en fauna van deze voorheen wonderschone Spaanse provincie.

en Frankrijk over honderden kilometers, rij na rij, waren aangebracht. Na de oorlog moesten de boeren, die het immense slagveld weer in akkers wilden veranderen, af van die bergen prikkeldraad. Ze begonnen het door hun heggen te vlechten en verkochten het aan boeren overal langs de Maas en de Rijn. Die vlochten het ook door hun heggen en zaagden de hagen voortaan af op paalhoogte totdat deze bezweken en vervangen werden door weidepaaltjes. Eerst nog keurig van onbewerkt, dus sterk eikenhout, maar al snel kwamen hier in teer (creosoot) gedompelde palen voor in de plaats. Zo verdwenen in Europa de miljoenen kilometers hagen en wallen, vol leven met vogels, kruiden, mossen, varens, insecten, amfibieën en zoogdieren. Duizenden soorten bij elkaar. En hiermee verdwenen ook de groene kamerschermen vol geuren van bloesems in de lente en van noten en bessen in de herfst.

Maar er verdween nog veel meer: schaduw op hete, zonnige dagen, windschut tegen weer en wind, over het land uitwaaiende bladval en wortels van de hagen die mineralen van diep beneden naar boven brachten.

Prikkeldraad. Zonder bloesem, geur, kleur, leven en vogelzang. Genageld aan paaltjes, die ieder per stuk gif lekken naar de bodem. Geen schaduw, windschut, liefde en geen schoonheid, laat staan troost. Anderen zijn door dit vreselijke draad opgesloten en weer anderen proberen daar iets aan te doen, met een logo van een kaars, omwikkeld met doorndraad.

Wij sluiten onze koeien en natuur op in dit draad en lijken onwetend.

Weten vormt geweten

Zo beschouwd leidt meer kennis tot minder genieten. Iets mooi vinden wordt een stuk moeilijker. Sommigen menen dat je realistisch moet zijn en beseffen dat je de vooruitgang niet kunt keren, dat we niet stil kunnen staan, dat er eenvoudigweg te veel mensen met te veel wensen zijn. Daarom kunnen we niet op een andere manier bouwen en ons landschap niet anders dan intensief gebruiken, net als het vee dat we houden. Vanzelfsprekend is het te betreuren dat streekeigenheid, geborgenheid, menselijke maat en duurzaamheid daarbij

sneuvelen of slechts ten dele bediend kunnen worden, maar dat is de tol die we nu eenmaal moeten betalen.

Als vooruitgang bestaat uit het trekken van een wissel op de toekomst van onze kinderen, is er feitelijk sprake van achteruitgang. Als de menselijke maat ver te zoeken is, trots en eigenwaarde worden ondermijnd, voelen we ons niet langer geborgen en thuis, maar ontheemd. Dan helpen Intratuinen, meubelboulevards, auto's of verre reizen ons niet uit de brand. Het verklaart wel een hoop.

Kennis van kwaliteit heeft ook met geweten te maken. Weten vormt geweten.

Als alles wat we gemaakt of veranderd hebben, gezien mag worden en respect oproept bij de mensen nu en ver na ons, dan hebben we iets goeds tot stand gebracht.

41

Met de klok mee, linksboven: Spinnetje op zoek naar insecten; heggenrank omwikkelt prikkeldraad; een Vlaamse gaai heeft een eikel gespiest; motteneitjes in de windingen van het prikkeldraad, normaal geplaatst in windingen van haagwinde of meidoornak.

Volstrekt inwisselbaar

1

7

2

8

3

9

4

10

5

11

6

12

1 Friesland; 2 Drenthe; 3 Zuid-Holland; 4 Flevoland; 5 Utrecht; 6 Flevoland; 7 Friesland; 8 Gelderland; 9 Zeeland; 10 Noord-Brabant; 11 Drenthe; 12 Limburg; 13 Noord-Holland; 14 Utrecht; 15 Groningen; 16 Zuid-Holland; 17 Overijssel; 18 Groningen; 19 Limburg; 20 Overijssel; 21 Noord-Holland; 22 Noord-Brabant; 23 Zeeland; 24 Gelderland

8. Niet geselecteerde gebieden

Niet heel Nederland is onder de loep genomen. Grote wateren, stedelijke en bebouwde gebieden en gebieden kleiner dan 100 aaneengesloten hectaren zijn buiten beschouwing gelaten. Daarop vindt u hieronder een nadere toelichting.

44

Grote wateren

Alle grotere wateren zijn buiten de selectie gelaten. In het woord landschap zit onmiskenbaar het woord land en grote wateren onttrekken het land dat eronder schuilgaat juist aan het zicht. Grote wateren zijn buiten de Kaart gehouden en niet meegenomen in de zoektocht naar mooie landschappen. Waar water en land elkaar raken in oeverlandschappen, van welke aard dan ook, dan zijn deze oeverlandschappen onderzocht. Van estuaria, zandplaten, landaanwinningsgebieden en natuurontwikkelingsgebieden tot aan beschoeiingen van wilgen, hout, riet, basalt of ijzeren keerwanden.

Daar waar mens en natuur baat hadden of hebben bij de vastlegging of dynamiek tussen land en water, is dit als positief beschouwd en op de Kaart opgenomen. Echter, daar waar natuur en milieu ernstige schade hebben opgelopen en er niets van duurzame waarde voor terug is gekomen, is dit negatief beoordeeld. Kleinere wateren zoals beken, rivieren, moerassen, meertjes, vaarten en kanalen zijn opgenomen als zij een verrijking vormen voor flora, fauna en genietbaarheid. Kanalen met steile oeverbeschoeiing van staal en beton vormen voor veel fauna een nagenoeg onoverbrugbare barrière die veelal de dood tot gevolg heeft, en zijn dus niet op de Kaart opgenomen. Druk bevaren rivieren zijn in principe ook niet meegenomen op de Kaart, behalve als aan weerszijden van de rivier in de uiterwaarden natuurontwikkeling plaatsvindt, of een aantrekkelijk landschap aanwezig is. In deze gevallen is daar de rivier betrokken bij de oeverlandschappen.

Steden en bebouwde gebieden

Ofschoon stedelijke gebieden zeker tot het cultuurlandschap gerekend kunnen worden en ook als mooi of lelijk kunnen worden aangeduid, zijn ze niet in *Nederland van de kaart* opgenomen. Om tot een selectie van mooi in stedelijk gebied te komen moeten wijken of buurten stuk voor stuk beoordeeld worden, waarbij gebouwencomplexen die een ensemble vormen daarvan deel uitmaken. Maar dat is al gebeurd via de Monumentenwet, de gemeentelijke monumentenverordeningen of via de welstandsnota's. De schaal waarop de Kaart is uitgebracht zou bij opname van deze waarderings een onoverzichtelijke lappendeken te zien geven. Daarom is afgezien van deze exercitie.

Zelfs panden die samen een gaaf ensemble vormen, hebben hun waarde temidden van disorde.

Alle gebieden kleiner dan 100 aaneengesloten hectaren

Er is gekozen voor de minimale oppervlaktemaat van circa 100 aaneengesloten hectaren (1 kilometer bij 1 kilometer) voor gebieden die aan de 'mooi-kenmerken' voldoen, omdat kleinere gebieden niet meer waar te nemen zijn bij het gehanteerde schaalniveau van de Kaart. Maar ook omdat 100 hectare toch wel een heel minimale oppervlaktemaat is om het

Hier is een snelweg, compleet met vangrails en wegbebording, tezamen met loodsen, windmolens én zelfs een spandoek, heel wel in staat het oude roestige poldermolentje en de streekeigen boerderij met erfbeplanting geheel teniet te doen.

karakter van het gebied te herkennen en te ervaren, zonder dat alom aanwezige storende elementen de beleving te zeer op de proef stellen. Daarbij moge duidelijk zijn dat lelijke en storende elementen in een coulisselandschap of bos door het opgaande groen veel meer uit het zicht blijven dan in een open veenweidegebied, kleipolder of heideveld.

'Storende elementen' zijn hier niet nader beschreven. De makers van de Kaart beseffen heel goed dat 'storend' voor iedereen verschillend kan zijn. Zij hebben echter als maatvoering genomen dat het landschap met een specifiek tijdsbeeld, zelfs als dat nieuwe (oer)natuur betreft, in principe separaat van storende elementen moet kunnen worden gezien en genoten. In het algemeen kan gesteld worden dat een bundeling van veel infrastructuur (kanaal, spoor, snelweg) of een sterke barrière

zoals een meerbaanssnelweg of een met damwanden beschoeid kanaal, als harde grens is gezien. Een gebied aan weerszijden van deze barrières is niet als aaneengesloten beschouwd. Ook zijn smalle zones langs hoofdverkeersaders niet meegenomen, omdat daar altijd sprake is van geluidhinder. Dit criterium is niet te streng gehanteerd, omdat de meeste mensen die zich verplaatsen via die infrastructuur wel degelijk van het landschap kunnen genieten. Er zijn ook gebieden groter dan 100 hectare buiten beschouwing gelaten die weliswaar veel van de criteria van mooi bevatten, maar hinderlijk omringd zijn door stedelijke bebouwing en infrastructuur. Kassenbouw wordt gelijkgesteld aan stedelijke bebouwing; open landschappen zijn hiervoor natuurlijk weer gevoeliger dan gesloten coulisse- en boslandschappen.

45

Gaafontginningspatroon, bijna geheel opgeslokt door kassenlandschap.

Een dunne lijn verbindt gebieden die afzonderlijk kleiner zijn dan 100 hectare.

46 In enkele gevallen wordt er soepel omgegaan met het criterium van de oppervlaktemaat. Dan zijn twee gebieden die afzonderlijk niet groot genoeg zijn toch op de Kaart opgenomen als *mooi*. Een dunne lijn op de Kaart verbindt dan die gebieden. Deze lijn toont in werkelijkheid een ecologische verbindingszone in de vorm van een oever met rietlanden of wilgenstruwelen, houtwallen of bossingel, een vaart of kreek.

In een enkel geval betreft het een weg waarlangs een reeks streekeigen boerderijen ligt met rijkelijk groen voorziene erven, bosjes, poelen of andere groene en blauwe verdikkingen, waardoor een aaneengesloten gebied van 100 hectare of meer

ontstaat. Voorbeelden zijn: kreken op Texel, in Zeeland en Zuid-Holland, maar ook met bomen omzoomde dijken in Zeeland of wegen in Flevoland waarlangs boerderijen staan.

Het feit dat gebieden kleiner dan 100 hectare niet zijn meegenomen, zegt niets over de waarde van zulke gebieden voor eenieder die ze weet te vinden en in het hart gesloten heeft. Op geen enkele wijze wordt de mooiheid van deze gebieden dus ontkend noch zou het ontbreken op de Kaart aanleiding mogen vormen voor blootstelling aan schadelijke plannen.

9. Criteria voor mooi

In het vorige hoofdstuk is aangegeven welke gebieden buiten beschouwing zijn gelaten bij de beoordeling van *mooi* of *lelijk*. Voor de gebieden die overgebleven zijn, geldt dat ze het predikaat *mooi* krijgen indien:

1. het gebied bestaat uit natuur;
2. het gebied bestaat uit bos;
3. het cultuurhistorische landschappen betreft waar ten minste 50% van de oorspronkelijke kavelpatronen en perceelsafbakening nog aanwezig is in vergelijking met historische kaarten uit 1850 en/of omstreeks 1900;
4. het gebied bestaat uit 'nieuw' cultuurlandschap¹ van na 1900 met een samenhangend netwerk van minste 5% groenblauwe dooradering.

47

1. Het gebied bestaat uit natuur

Onder natuur wordt hier verstaan alle natuurgebieden voor zover opgenomen in de EHS, zoals reservaten en natuurontwikkelingsgebieden. Daaronder vallen alle natuurreservaten, Natuurmonumenten, Provinciale Landschappen, landgoederen en natuur- en bosgebieden van gemeentes en andere overheden, zoals Defensie en de Domeinen.

Door de vervaging van het begrip natuur in Nederland, vallen hier dus ook louter agrarische cultuurlandschappen onder voor zo ver die eigendom zijn van landschapsbeheerders, en ook boswachterijen, productiebossen, kunstmatige heidevelden en orchideeënweides, die met natuur in principe niets te maken

hebben. Wel met cultuur-natuur. Hetzelfde geldt voor alle bossen in Nederland, die nu eenmaal geen oerbossen zijn. Hierover later meer.

Om het nog ingewikkelder te maken kennen we in Nederland tegenwoordig ook nieuwe natuur of wildernisnatuur, als kennelijke tegenhanger van oude natuur, lees getemde natuur. De Kaart erkent die als natuurgebieden.

Nieuwe natuur of wildernisnatuur komt voort uit het schuldgevoel dat wij de natuur te zeer aan ons eigen handelen onderworpen hebben en haar geen kans meer geven tot zichzelf te komen, zichzelf vorm te geven en te ontwikkelen. Hoe men ook denkt over nieuwe natuur, feit is dat - hoe marginaal in de ogen van sommigen ook - natuurlijke processen kans zien zich te herstellen, biodiversiteit er gedijt en zelfs dieren- en plantensoorten weer terugkeren die lange tijd kansloos leken of zelfs totaal verdwenen waren. Indien een land delen van haar landoppervlak aan de natuur teruggeeft, is dit bij de samenstelling van de Kaart gezien als een teken van beschaving.

Tegen de achtergrond van de wereldwijd afnemende biodiversiteit en aan de vooravond van rigoureuze klimaatsveranderingen is een ongekend groot uitsterven van soorten te verwachten. Alles wat gedaan wordt om dat te verhinderen of in te dammen, is gedaan met liefde en zorg voor de levende aarde. Gebieden die voornamelijk natuurwaarde(n) als doel dienen, zijn daarom integraal als *mooi* aangeduid.

De zeearend broedt na 500 jaar weer in Nederland.

¹ Het betreft hier landschappen ontstaan door herinrichting, (zoals op Walcheren), ruilverkaveling (grote delen van Nederland), compensatie- en mitigatielandschappen (zoals bij diepteontgrondingen) en/of inpoldering (zoals de IJsselmeerpolders).

Twee bossen, allebei in Zuid-Limburg...

2. Het gebied bestaat uit bos

Door een gebrek aan gegevens bleek het bij het opstellen van de Kaart onmogelijk kwaliteitsonderscheid in verschillende bostypen te maken. Daarom zijn álle bossen als mooi meegenomen. Hieronder volgt een nadere toelichting.

Ten behoeve van de bosbouw c.q. houtproductie en ook voor park-, landgoed- en tuinaanleg zijn de laatste eeuwen vele exoten ons land binnengehaald. Onze flora en fauna is daardoor verrijkt met weer andere soorten, die met deze boomsoortkeuzes samenhangen. Sommige soorten hadden we al wel, maar zijn hierdoor toegenomen. Denk hierbij niet alleen aan in het oog springende soorten zoals de sperwer, de kruisbek, de kuifmees en het goudhaantje, maar ook minder opvallende nachtvlinders, schimmels, paddenstoelen, mossen en korstmossen.

Exoten kunnen ook gaan woekeren en inheemse soorten totaal verdringen. Deze exoten-soorten hebben dan ook een negatief imago gekregen. Voorbeelden hiervan zijn Japanse duizendknoop, Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse esdoorn.

Dat negatieve imago geldt niet voor de meeste andere exoten; sommigen worden zelfs gekweekt en aangeplant omdat ze in de natuur nauwelijks op eigen kracht kunnen verjongen.

Woekeraars zijn hinderlijk en sluiten als monocultuur veel leven uit en worden door de meeste natuurliefhebbers niet gewaardeerd. Denk aan de eucalyptus en zijn vernietigende uitwerking op de inheemse flora en fauna op het Iberisch schiereiland. Maar als de makers van de Kaart maïsakkers en Engels raaigrasmonoculturen negatief beoordelen, waarom zouden de monoculturen in de bossen dan bij de beoordeling vrijuit gaan?

Meer ruimte voor natuurlijke processen

De laatste decennia streven bosbeheerders steeds meer naar multifunctionaliteit. Dit betekent dat zowel bij landgoedeigenaren, gemeenteambtenaren en beheerders van defensie terreinen als ook bij traditionele terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en De Landschappen oog is voor recreatie, biodiversiteit en houtproductie. Troosteloze dennenakkers en donkere sparrenbossen behoren steeds meer

...maar met een duidelijk verschil in kwaliteit.

tot het verleden. Als maat voor het weergeven van bosgebieden met een puur monocultuurinvulling was het aanvankelijk de wens dezelfde norm te hanteren als voor monoculturen van maïs, aardappelen, bieten of Engels raaigras. Bij een omvang groter dan circa tien hectare zouden ze niet meegenomen worden als mooi. Echter, informatie over bossen is op die schaal niet voorhanden en een satelliet geeft alleen onderscheid weer tussen naaldhout en loofbos. Binnen zulke gebieden bevinden zich ontegenzeggelijk inheemse naaldbomen, zoals Europese lariks en grove den en ook zeer waardevolle oude bosrestanten. Om deze redenen zijn alle bossen, mits niet hinderlijk bebouwd met villa's of vakantiewoningen, als mooi meegenomen. Toch kan een bezoek aan de bossen nog altijd bedroevend genoeg vele hectares tonen die moeilijk als mooi te bestempelen zijn.

Wanneer biodiversiteit en wijs bodembeheer de enige randvoorwaarden waren geweest, dan zou bijna 50% van de bossen afgevoerd zijn. Maar daarvoor is niet gekozen omdat de bodem onder een bos nog altijd minder aangetast wordt dan onder menig landbouwgebied.

Oude boskernen

Net als in stedelijk gebied waar een prachtig ensemble van historische gebouwen als *mooi* bestempeld kan worden, vormen oude boskernen met autochtone bronnen unieke waardevolle plekken. Maar hoe deze weer te geven op de Kaart? Ondanks onderzoek en het raadplegen van deskundigen zijn die oude boskernen in bossen onvoldoende geïnventariseerd om ze weer te geven en te kunnen waarderen.

Zo is gedacht, naar analogie van de 5% groenblauwe dooradering op boerenland, een maat van 5% te hanteren voor oude boskernen in regulier naald-, loof- of productiebos. Dit zou betekenen dat je de grootte van een oude boskern op de Kaart met een factor 20 moet aanduiden. De vraag rijst dan meteen hoe deze weer te geven, aangezien een vlak of een cirkel niet past bij deze Kaart en de afzonderlijke oude boskernen qua oppervlakte te klein en te versnipperd zijn om ze op de Kaart te duiden.

Daarom volstaat dit cahier met de opmerking dat er nog weinig oude boskernen over zijn en dat deze extra bescherming en inventarisatie verdienen.

Midden op de Veluwe liggen nog enkele zeer waardevolle oude bosrestanten, soms maar een paar hectare groot.

3. Cultuurhistorische landschappen met ten minste 50% oorspronkelijke patronen en afbakeningen

Bij de beoordeling voor de Kaart is de leesbaarheid en herkenbaarheid van streekeigen kavelafbakening en ontginningsgeschiedenis leidend geweest. Daarbij is onder andere gekeken naar de mate waarin landschappen hun karakter van vóór het ruilverkavelingstijdperk (grotendeels) hebben weten vast te houden. Besloten is dat alle cultuurlandschappen die 50% van de traditionele perceelsafbakening, zoals sloten, wallen en heggen nog bezitten, het predikaat mooi te geven. Bij deze maatvoering is volgens de makers van de Kaart nog

sprake van een herkenbaar kavelpatroon aan de hand waarvan de ontginningsgeschiedenis valt af te lezen. Bovendien stellen zij vast dat in dit soort landschappen streekeigen bouw en traditionele afbakening van percelen (die een zekere mate van repetitie bezitten) voor een bepaalde herkenbaarheid zorgen. Bij het grote publiek kunnen deze landschappen ook rekenen op een hoge waardering.

Waarom kaarten 1900?

Om de 50%-norm te kunnen toetsen is gebruik gemaakt van oud kaartmateriaal.

In de meeste cultuurlandschappen is in de laatste eeuw enorm veel veranderd, helaas vrijwel nooit ten goede van cultuurhistorie, biodiversiteit en genietbaarheid. Om na te gaan hoe de cultuurlandschappen er oorspronkelijk uitzagen, is een vergelijking gemaakt met oude kaartbeelden. Deze kaarten mochten echter ook weer niet te oud zijn, omdat grote delen van bijvoorbeeld Brabant, Noord-Limburg en ook Drenthe toen nog niet ontgonnen waren. Om allerlei moeilijkheden te vermijden gaan veel onderzoekers in de praktijk uit van de situatie in het pre-industriële tijdvak: de laatste fase van het traditionele agrarische cultuurlandschap, circa 1850. Aangenomen wordt dat de landschappelijke gesteldheid uit dat tijdvak nog een hoge mate van historische continuïteit vertoont ondanks

Een deel van de Veluwe met oude boskernen.

Verkaveling in ondergrond

Nadat sloten worden gedicht en percelen worden vergroot komt het oude landschap decennialang later automatisch weer boven drijven wanneer de ploeg erdoorheen getrokken wordt. Op deze fotoreeks is goed te zien dat in alle landstreken na het ploegen het pre-ruilverkavelingslandschap weer zichtbaar wordt. Altijd kleinschaliger en vaak kronkeliger.

Noord-Holland, Abbekerk. Hoeveel sloten kunnen straffeloos gedempt worden alvorens ontginningspatronen of de landschappelijke kenmerken verdwijnen?

Groningen, Meeden. Ook de vermeende grootschaligheid die de veenkoloniën sinds hun ontstaansgeschiedenis zou kenmerken, wordt gelogenstraft zodra de ploeg de grond in gaat. Want dan duikt 'de schaduw' van het veel kleinschaliger oorspronkelijk ontwerp weer op.

Gelderland, Oosterhout. 'Totale verwording.' Het 'flipjeslandschap' is hier na ploegen weer voor korte tijd vaag zichtbaar geworden. De meander door het beeld betreft de gedempte Rietgraaf, een beek die in zijn geheel is verdwenen. De overige lijnen duiden de locatie van heggen aan, waartussen weilanden en bomen gelegen waren. Alles is weg daar naast de A15.

de veranderingen die in voorafgaande perioden hebben plaatsgevonden.

Uiteindelijk zijn kaarten uit eind 19^e en begin 20^e eeuw als uitgangssituatie gekozen, een periode waarin de biodiversiteit en de biomassa per soort ongelooflijk veel groter was dan enig daaropvolgend moment. Het zijn kaarten die als laatste een beeld tonen van vóór de grote rigoureuze ontginningen, ruilverkavelingen en schaalvergrotingen ontstaan door in gebruikneming van machines, kunstmest en prikkeldraad. Deze kaarten zijn vergeleken met huidige satellietfoto's.

Schaduwzijde ruilverkaveling

De kern van mooie gevarieerde en natuurrijke cultuurlandschappen bestaat uit zorg, repetitie, diversiteit in de ruimte en stabiliteit in de tijd. Anders dan veel andere Europese landen hebben wij in Nederland ons landschap niet alleen zelf gemaakt en grotendeels aangelegd, we hebben het ook in minder dan zestig jaar tijd vrijwel helemaal op de schop genomen en aangepast aan de (vermeende) eisen van de moderne tijd.

Er zijn maar weinig West-Europese landen waar van staatswege in een gedurende vele eeuwen gevormd landschap

52

Zelfs tijdens een recente landinrichting (Belvedere-gebied Staphorst-Rouveen, voorjaar 2006) met meer oog voor de natuur- en landschapsbelangen, ontstond toch weer de klassieke kaalslag.

zo rigoreus en zo consequent is ingegrepen als Nederland. Geen ander land dat vrijwel al zijn beken en rivieren heeft rechtgetrokken volgens een normaliserend principe, alsof vrij stromende en meanderende rivieren niet normaal zouden zijn. Om nog maar te zwijgen van het recht trekken van wegen die ooit organisch de landschappelijke elementen volgden en kronkelend hun doel vonden. Agrarische bedrijven werden uit hun streekeigen boerderijen weggehaald en verspreid in het land werden gebiedsvreemde boerderijen geplaatst op plekken waar nooit bebouwing stond.

De ruilverkaveling die volgens velen een zegen was, heeft in de organisch gevormde landschappen een resolute knip gemaakt waarbij tradities, streekeigenheid, biodiversiteit en historie veelal liefdeloos aan de kant werden geschoven.

Vanaf circa 3000 voor Christus werden landbouwers dominant ten opzichte van jagers en verzamelaars. Daarmee begon de vernietiging van de oorspronkelijke natuur. Op de plek van de oorspronkelijke natuur ontstond het agrarisch cultuurlandschap met zijn wirwar aan slootjes, hagen, singels en houtwallen. Bij de vernietiging daarvan tussen 1959-1990 werd de natuur de grootste schade toegebracht sedert zij in cultuur gebracht is.

Ongeveer 70% van het Nederlandse landschap is in de loop van de tijd ruilverkaveld. Daarbij is 95% van de beken en riviertjes rechtgetrokken en 39.000 kilometer landswegen en paadjes verdwenen. Tussen de 250.000 en 300.000 kilometer aan sloten, houtwallen en heggen is gedempt en gerooid. Met kotpremies zijn 25.000 historische boerderijen gesloopt, waarna vervolgens hoofdzakelijk niet-streekeigen boerderijen zijn gebouwd. Sommige gebieden zijn zelfs meer dan eens onherkenbaar veranderd door ruilverkavelingen.

Oud-landbouwcommissaris
Mansholt n.a.v. rapport Club van
Rome: 'Als ik weer landbouw zou
krijgen, dan zou ik in snel tempo
proberen naar een duurzame
landbouw te gaan. En de
consequenties trekken ten aanzien

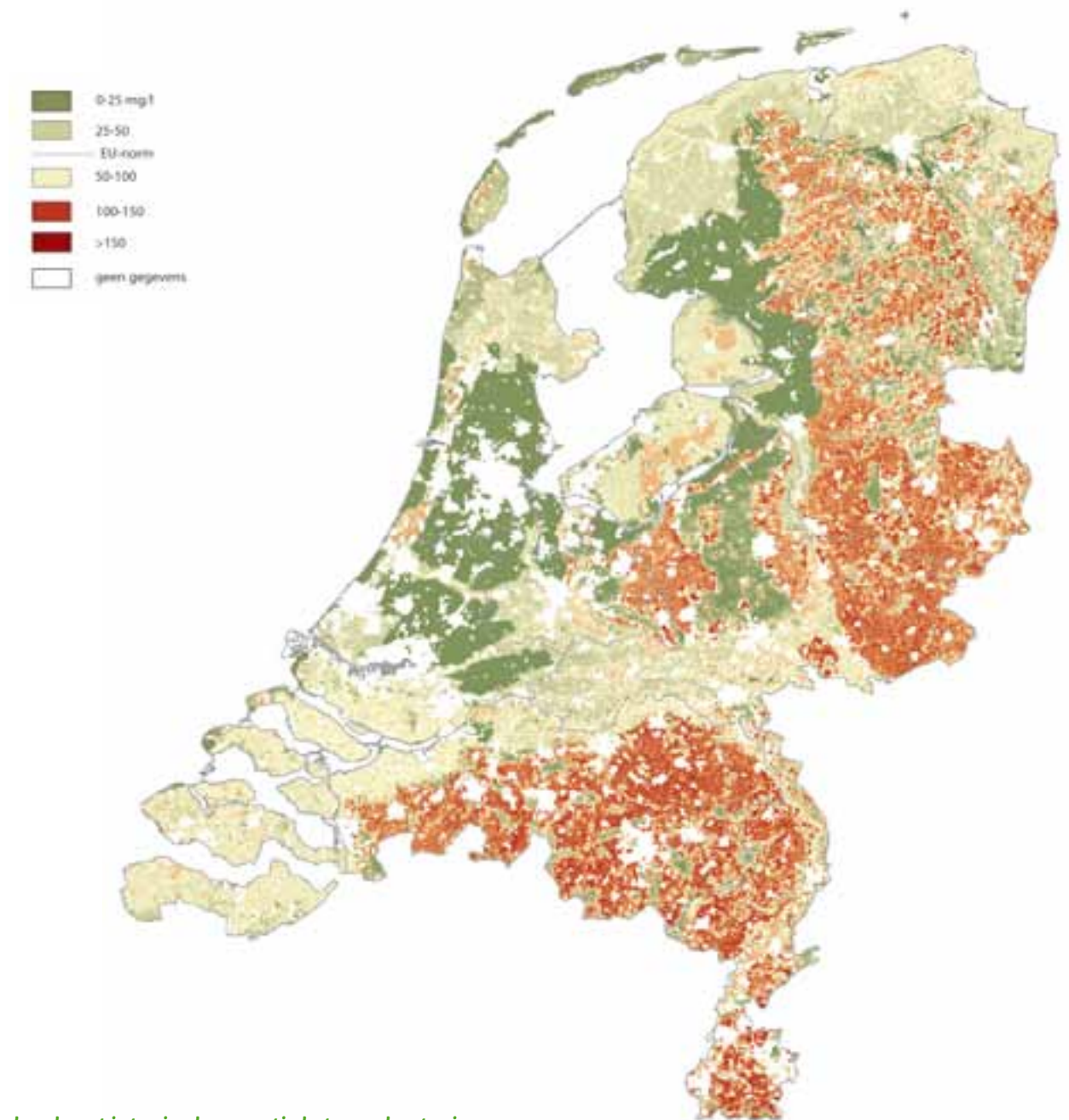
van het ecologische evenwicht.' In 1992 lanceerde hij, inmiddels in de tachtig, met landbouweconomen Jan de Veer, Gert van Dijk en de latere minister van LNV Cees Veerman een nieuwe aanpak 'Tien over groen' (Bron: Biografie Mansholt Meriënboer)

Ook worden tegenwoordig weer 'ommetjes' en andere recreatieve wandel- en fietsroutes aangelegd.

Het is niet overdreven te stellen dat ruilverkaveling één van de voornaamste instrumenten in de agrarische samenleving is geweest waarmee veranderingen op landschappelijk, economisch en sociaal gebied bewerkstelligd werden. Of dit trots maakt mag u zelf beoordelen. De makers van de Kaart oordelen overwegend negatief, omdat de landbouwhervorming op een andere manier vormgegeven had kunnen worden met meer respect voor de grond, het natuurlijk waterbeheer, de geschiedenis en de biodiversiteit.

Als zij daar alleen in zouden staan, is het moeilijk te verklaren waarom tegenwoordig in landinrichtingsprojecten beken weer mogen meanderen, waar ze voorheen werden rechtgetrokken, ecologische verbindingen weer worden aangelegd, waar ze eerder in de vorm van houtwallen en hagen in ruilverkavelingen werden gerooid. Ook worden tegenwoordig weer 'ommetjes' en andere recreatieve wandel- en fietsroutes aangelegd, waar ze in het verleden door midden van een fijnmazig netwerkwerk van veldwegen en kerkpaden in overvloed aanwezig waren.

Op deze kaart is te zien hoe ernstig het grondwater is aangetast. Hier alleen nog maar zichtbaar voor wat betreft nitraatgehaltes. (bron: PBL & RIVM)

Kan zakelijke leegte mooi zijn?

Er zijn mensen met verstand van zaken, die van mening zijn dat de ruilverkavelde landschappen en de moderne polders uitblinken in pure zakelijkheid en eenvoud en daarom van een ongeëvenaarde schoonheid zijn. Echter, de uiterst 'functionele' lege landschappen hebben vele negatieve kanten. Bijvoorbeeld hun schaalgrootte en eenzijdigheid van inrichting. De productie van zowel dieren als gewassen heeft een schaal aangenomen,

waarbij de kwantiteit van het vee niet langer in verhouding staat tot hun aard en de gewassen zo intensief worden geteeld dat al het andere plantenleven wordt uitgesloten. Onder deze gebieden is het grondwater vaak danig verontreinigd.

Niet voor niets wordt nergens onder landbouwgronden nog drinkwater gewonnen. Dat gebeurt alleen nog in natuurgebieden, met het risico op verdroging van deze kwetsbare gebieden.

Bodemleven als basis van alle ecologische processen is hier ernstig aangetast. Mineralen, als essentiële bestanddelen in ons voedsel, spoelen weg en verdwijnen voor altijd. De biodiversiteit is gereduceerd tot een minimum en de historie is gewist doordat microreliëf, ontginningspatronen en wordingsgeschiedenis niet meer afleesbaar zijn.

Landbouw zoals hier bedreven heeft een grote voetafdruk in andere delen van de wereld omdat zij anders niet kan bestaan. Ze ontbeert iedere vorm van verantwoord en duurzaam gebruik van onze aarde. Het vereist dan wel heel veel fantasie, oogkleppen en oordoppen om deze landschappen nog mooi te vinden.

Verantwoord drinkwater winnen kan in Nederland alleen nog onder natuurgebieden. Op dit bord staat zelfs een alarmnummer dat gebeld kan worden als je ernstige verontreiniging waarneemt. Hadden we dat met landbouwgebieden ook maar gedaan, toen we overvloedig mest hebben uitgereden, en kwistig met pesticiden zijn omgegaan.

Verlies kernkwaliteiten

Verstedelijking en veranderingen in de landbouw oefenen een grote druk uit op aardkundige archeologische waarden en op cultuurhistorische landschapselementen. Deze waarden en elementen zijn onderdeel van de 'natuurlijke en culturele kernkwaliteiten van het landschap' zoals beschreven in de Nota Ruimte (2004). De kernkwaliteiten laten zien hoe het Nederlandse landschap ontstaan is. Voorbeelden van aardkundige waarden zijn: duinen, kreekruigen en stuwwallen. Cultuurhistorische elementen zijn bijvoorbeeld waterlopen, paden, houtwallen, molens en streekeigen boerderijen. Het grootste verlies aan kernkwaliteiten heeft vóór 1990 plaatsgevonden, voornamelijk door grootschalige ruilverkavelingen.

Vanaf 1990 is verstedelijking de belangrijkste oorzaak van een afname van deze kwaliteiten (Koomen et al., 2004; Koomen et al., 2007).

Met durf ingericht land

Sommigen zijn van mening dat ruilverkavelingen en de aanleg van de IJsselmeerpolders beschouwd kunnen worden als de laatste voorbeelden van landinrichting door een overheid met durf. Bij de eerste wordt gemakshalve voorbijgegaan aan de belofte in ieder ruilverkavelingsrapport gedaan, dat de ruilverkaveling het landschap zou behouden en versterken. Het behoeft verder geen uitleg dat dit jammerlijk is mislukt. Bij de aanleg van de IJsselmeerpolders wordt voorbijgegaan aan de blijmoedige maar mislukte poging van de Rijksdienst IJsselmeerpolder om, in tegenstelling tot de Noordoostpolder, Flevoland wel consequent landschappelijke kwaliteiten mee te geven.

Rondom elk perceel en langs elke weg zouden landschapselementen worden aangebracht. Om het meest geschikte element voor Flevoland te bepalen werd hiertoe een landschapgebied ingericht. Daarin werd een verzameling landschapselementen aangelegd die nauwkeurig waren gekopieerd van het oude land. Wegens bezuinigingen werd de Rijksdienst IJsselmeerpolder eerder opgeheven dan de bedoeling was en werd het gebied overgedragen aan Staatsbosbeheer, die het op haar beurt weer doorgaf aan de stichting Het Flevoland-landschap. De proef werd niet voortgezet en het pijnlijk restant van die nimmer vorm gekregen ambitie wordt opgegeten door een kudde paarden.

Vraatschade door paarden.

Mantinger Bosch en weidengebied: herinrichting landschap in een ruilverkavelingsgebied met 5% groene dooradering.

Hooge Heide, gemeente Horst: ontginninggebied met 5% groene dooradering.

4. 'Nieuwe' cultuurlandschappen¹ van na 1900, met tenminste 5% groen-blauwe dooradering

Nederland heeft in vergelijking tot andere landen veel oorspronkelijke biodiversiteit verloren. Wereldleiders hebben zich verplicht vóór 2010 - het jaar van de biodiversiteit - de achteruitgang te beperken. In Europa liggen in het kader van *Countdown 2010* ambitieuze afspraken om de achteruitgang van biodiversiteit te stoppen. Ondanks de meer positieve en opbouwende toon van de natuurbalans 2009 blijft de boodschap hetzelfde. De biodiversiteit in het agrarisch gebied gaat achteruit, ook op landbouwpercelen waar agrarisch

natuurbeheer wordt toegepast, en maatregelen worden getroffen om de biodiversiteit in stand te houden. Ook gaat het aantal soorten vogels en planten achteruit, al neemt het aantal in natuurgebieden toe. Oorzaken van de afname zijn een doorgaande schaalvergroting in de landbouw, de hoge milieudruk (stikstofuitstoot, fosfaat) en lage grondwaterstanden.

Om antwoord te geven op de wereldwijde achteruitgang in biodiversiteit en veranderende klimaatzones lijken deskundigen in Nederland het erover eens dat 5% blauwe (sloten) en of groene (houtwallen, heggen, akkerranden, et cetera) dooradering in een gesloten netwerk nodig zijn als minimale maat voor migratieroutes en voor het herbergen van gezonde populaties van (beschermde) wilde planten en dieren.

Een gegarandeerd recept voor veel biodiversiteit: boeren deden vroeger op een perceel altijd hetzelfde, maar wel op ieder perceel wat anders. Tegenwoordig doen agrarische bedrijven ieder jaar wat anders, maar overal hetzelfde: dit leidt tot een verschrapping van de biodiversiteit.

¹ Het betreft hier landschappen ontstaan door herinrichting, (zoals op Walcheren), ruilverkaveling (grote delen van Nederland), compensatie- en mitigatielandschappen (zoals bij diepteontgrondingen) en/of inpoldering (zoals de IJsselmeerpolders).

Golfbaanontwerp waar houtwallen (links) en heggen met overstaanders (rechts) deel van uitmaken.

Bij het opstellen van de Kaart is er vanuit gegaan dat wanneer een minimale dichtheid van 5% aan landschapselementen in een aaneengesloten structuur in het landschap aanwezig is, dit zo'n landschap optilt naar het niveau mooi. Biodiversiteit is nu afhankelijk van perceelsranden die minder intensief gebruikt worden en indien ze ruimtelijk samenhangend zijn en een zekere kwaliteit hebben daar een waardevolle functie kunnen vervullen

58 Nieuwe landschappen kunnen ook aantrekkelijk zijn op de onderdelen die aan de criteria voldoen. Dit kunnen nieuwe polders zijn, waarbij niet gekeken is naar een oude cultuurgeschiedenis, omdat die niet bestond. Het gebied was immers water. Er zijn ook in de jaren dertig grote ontginningen van heide- en veengebieden geweest, waarbij voor het eerst grote machines werden ingezet, en er geen sprake is geweest van een geleidelijke organische ontginning met walletjes en singels. Enkele van deze vrijwel kale en lege ontginningsgebieden kunnen in een later stadium toch zodanig aan kwaliteit hebben gewonnen, dat ze lokaal inmiddels aan de 5%-norm voldoen.

Ook kunnen het landschappen zijn die door overstromingen of oorlogsgeweld zijn vernield, waardoor er als het ware een 'schone lei situatie' ontstond. Er zijn zelfs landschappen die door ruilverkaveling vrijwel geheel op hun kop zijn gezet, maar via herverkaveling of nieuwe landinrichting zoveel nieuwe landschappelijke kwaliteit hebben meegekregen dat er nu wel of weer sprake is van tenminste 5% groen-blauwe dooradering.

Zo zijn er dus ook nieuwe landschappen op de Kaart als 'mooi' terechtgekomen.

Wie echter de Kaart nauwkeurig bestudeert, zal zien dat golfbanen in de meeste gevallen niet de toets voor het criterium

mooi hebben doorstaan, terwijl ze toch zeker wel 5% of zelfs meer aan groene of blauwe dooradering bezitten. Golf is een sport die per sporter de meeste ruimtelijke verandering vereist, terwijl het overgrote deel van de Nederlanders niet golft.

Dit legt niet alleen een zware last op de schouders van de golfbaanontwerpers, maar ook op die van de beleidsmakers en initiatiefnemers van de locatiekeuze. Natuurlijk kunnen golfbanen mooi en natuurrijk zijn, maar we moeten niet overdrijven. De meeste golfbanen worden aangelegd in bestaande landgoederen, bosgebieden, en gevarieerde agrarische cultuurlandschappen. Vaak doen ze afbreuk aan de reeds aanwezige natuur- en landschapswaarden. Zo'n baan ziet er dan meteen wel mooi uit maar heeft zelf geen kwaliteit toegevoegd. Daarentegen zal een golfbaan met wat reliëf en een parkachtige beplanting gerealiseerd in een kaal en vlak productielandschap als een stepping-stone werken voor tal van levensvormen. Dergelijke golfbanen uit het niets ontstaan vormen als het ware de landgoederen van morgen.

Zulke golfbanen zijn alleen gehonoreerd als mooi, als ze aangelegd zijn buiten waardevolle gebieden zonder te leunen op bestaande landschaps- of natuurkwaliteit of wanneer de in de omgeving aanwezige landschapselementen binnen het ontwerp van de golfbaan een plaats hebben gekregen.

Bij het opstellen van de Kaart is groot belang gehecht aan de biodiversiteit, omdat een wereldwijde ineenstorting hiervan grote gevolgen zal hebben. Biodiversiteit moet dus zwaar wegen ook in gebieden die voor de voedselproductie gebruikt worden en die een groot, zo niet overgroot deel van ons landoppervlak in beslag nemen. Binnen de internationale gemeenschap stelt ons land zware eisen aan landen waar grote armoede heerst. Dan is het niet anders dan billijk dat wij ons land tot in haar haarvaten mede benutten voor dit doel.

Nieuwe landschappen kunnen ook aantrekkelijk zijn (Wemeldinge, Zeeland).

10. Onderzoeksresultaten per provincie en landelijk

Het beleid voor het behoud van (inter)nationaal en regionaal erfgoed ligt in Nederland voornamelijk bij de twaalf provincies. De rijksoverheid heeft op dit terrein veel van haar verantwoordelijkheden naar de provincies gedelegeerd. De makers van de Kaart zijn van oordeel dat beleid ten aanzien van internationaal en nationaal erfgoed primair tot de taak van de overheid behoort. Ook zijn zij van mening dat belangrijke gebieden, voor zover ze zijn aangekocht, in beheer dienen te zijn bij terreinbeherende organisaties die op nationaal niveau opereren. In Groot-Brittannië beheert The National Trust de nationaal en internationaal belangrijke gebieden. De Local Trusts nemen de regionaal belangrijke gebieden voor hun rekening. Ook Frankrijk kent nationale en regionale parken. Nederland loopt zeer achter waardoor nationaal en zelfs internationaal belangrijke gebieden door provinciale terreinbeheerders en overheden worden beheerd en al dan niet beschermd. Een provinciale bespreking is daarom hier op zijn plaats.

59

Waarderingsschaal van de 12 provincies:

- 1 Friesland, 72,76 %
- 2 Utrecht, 51,02 %
- 3 Gelderland, 35,41 %
- 4 Noord-Holland, 31,99 %
- 5 Overijssel, 31,86 %
- 6 Zuid-Holland, 30,28 %
- 7 Limburg, 25,50 %
- 8 Groningen, 24,14 %
- 9 Noord Brabant, 24,05 %
- 10 Zeeland, 22,45 %
- 11 Drenthe, 21,51 %
- 12 Flevoland, 17,72 %

10.1 Friesland

72,76% MOOI

Totale landoppervlakte

3548,0 km²

Oppervlakte mooi

2581,7 km²

60

Friesland heeft van alle provincies de hoogste score mooi landschap. Dit houdt in dat deze provincie veel cultuurhistorische landschappen, bossen en natuurgebieden bevat. De grote meren, Waddenzee en het IJsselmeer zijn niet meegerekend, omdat ze als grote wateren eigen identiteiten vormen. Wind, wolken, stroming en werking van eb en vloed fungeren als autonome vormgevers van het waterlandschap en niet de mens. Door al de waterpartijen heeft deze provincie wel veel oeverland dat in hoge mate menselijk ingrijpen en beteugeling laat zien. Friesland herbergt het grootste aaneengesloten coulisselandschap van Nederland: het Noordelijke Friese Woudengebied. Dit is niet altijd het geval geweest, maar is door het verdwijnen van het overgrote deel aan coulisselandschappen elders in Nederland nu wel het grootste in omvang en gaafheid.

Friesland bezit ook één van Nederlands grootste aaneengesloten oude weidelandschappen met een hoge mate aan grillige en zeer oude kavelpatronen. Ook de geschiedenis van landaanwinning die in de continuïteit van langgeleden tot op heden ruimtelijk in elkaar overloopt en die sinds haar ontstaansgeschiedenis nauwelijks is veranderd, is zeer uniek. Het terpenlandschap, de kronkelsloten, de typisch Friese

streekeigen boerderijbouw domineren nog het landschap. Een oude stuwwal met hakhoutbossen op rabatten vormen eveneens unieke landschapskenmerken.

Wie veel heeft kan veel verliezen. Friesland heeft ook recent veel van zijn schoonheid en eigenheid verloren op het altaar van een vooruitgangdenken dat zijn basis lijkt te vinden in de wens erbij te horen. Grootstedelijke bouw heeft in rap tempo plaatsgevonden. Niet alleen in en rondom Leeuwarden, maar ook in Heerenveen, Drachten, Sneek en Harlingen. Kleinere plaatsen als Joure, Bolsward, Dokkum, Buitenpost en Kollum groeien, soms in een decennium, tot het dubbele van hun oorspronkelijke omvang. De kleinste en niet zelden allerkleinste doen mee in de groei, zoals Akkrum, Boelenslaan en Houtigehage.

Er dreigt zelfs een vierbaansweg naar Dokkum aangelegd te worden, dwars door het Nationaal Landschap De Noordelijke Friese Wouden.

Terwijl de boot naar Engeland (lees: wereldstad Londen) alleen bereikbaar is over een smalle dijk die tussen de kassen van het Westland naar Hoek van Holland voert, kunnen we straks in Friesland vierbaans naar de boot voor Ameland!

Groei bij ieder dorp (Akkrum).

Ook heeft de provincie Friesland geweigerd invulling te geven aan een Nationaal Landschap in het zeekleigebied met zijn terpen. In plaats daarvan heeft ze op die plek, om de randstad te helpen kassen te vervangen door huizen, gekozen voor een kassenconcentratiepunt, zodat de waddenkust straks vervuild wordt met een oranje lichtkoepel aan de horizon, zichtbaar vanaf elk waddeneiland.

Het 'Jorwert in Frysk-requiem' van Gerrit Breteler:

Farwol myn heitalân,
troch selsfoldienens pleage.
De kealtsjes yn it hôf,
de hynders un é beage.
De blommen un it fjild.
ferruile foar it jild.
It jachtsjen, al mar mear
beton en fluchferkear.
Der isgjin paad werom.
It doarmet un ús dreamen.
Gjin treast foar it grut farwol
as sâlte triennen streame,
want alles giet foarby.
Wanimt de skientme mei,
de romte en de tiid,
de nea te winnen striid?

*Vaarwel mijn vaderland,
door zelfvoldaanheid geplaagd.
De kalfjes in de boomgaard
de paarden in het gareel
De bloemen in het veld
verruild voor het geld
Het najagen, al maar meer,
beton en snelverkeer,
Er is geen weg meer terug
Het doolt in onze dromen
Geen troost voor het groot vaarwel
als de zoute tranen stromen,
want alles gaat voorbij.
Wie neemt de schoonheid mee,
de ruimte en de tijd,
de nooit te winnen strijd?*

In het Europa van vervagende grenzen zal geen plaats zijn voor duizenden regio's die er industrieel toe doen. Uithoeken missen die boot. Friesland vergrijst, maar aan de bouwlust valt dat niet af te lezen. Was het van oudsher een 'lege' provincie, groots was de geschiedenis, de cultuur en welvaart.

Die welvaart kan in stand gehouden worden dankzij een diep gewortelde geschiedenis, tradities en (alom schaarser wordende) rust, ruimte, gezonde lucht, heerlijke waterrecreatie en bovenal een robuust landschap. Dit landschap, met zijn cultuurhistorie, landbouw en biodiversiteit zal in snel tempo elders in Nederland en Europa iets zijn om jaloers op te worden.

Wat nodig is, is dat de Friezen en hun bestuurders ophouden jaloers te zijn op regio's die hun eeuwigheidswaarden praktisch verloren hebben aan grootse welvaart en veelal ingevlogen cultuur van elders. De Friezen zouden werkelijk trots moeten raken op wat zij hebben en ervoor moeten zorgen dat de vermeende 'hebbers' in de rest van Nederland, zodra ze ook

Dat je in Dokkum vermoord kunt worden, is oud nieuws. Binnenkort kun je er vierbaans naar toe, dwars door het coulisselandschap van het Nationaal Landschap De Noordelijke Friese Wouden. In Dokkum wonen nog geen 25.000 mensen.

Alle opeenvolgende landaanwinningmethodes, van de huidige tot en met de middeleeuwse, zijn aangrenzend aan elkaar nog te vinden, maar vallen buiten de bescherming van Nationale Landschappen en Belvedere-gebieden.

maar even vrij hebben, onmiddellijk naar Friesland komen om er een weekend of midweek op uit te trekken. Mensen komen massaal naar Friesland, niet om zichtlocaties langs snelwegen te bewonderen noch vanwege de hoogbouw. Ze komen voor iets waarop zij jaloers zijn. Iets dat ze zelf misschien wel nooit meer terug zullen krijgen.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS (Ecologische Hoofdstructuur) beslaat in Friesland ook de grote meren, die in het kader van *Nederland van de kaart* niet zijn meegenomen. Voor het overige ligt vrijwel de hele EHS binnen de als mooi gekwalificeerde gebieden en laat de Kaart zien waar men zich nog moet inspannen om de EHS te voltooien of waar gebieden aanwezig zijn kleiner dan 100 hectare (en dus afgevalen voor de Kaart), maar die mogelijk op termijn belangrijk zullen worden in een aaneengesloten EHS.

Een grote discrepantie lijkt te bestaan bij de Belvedere-gebieden waarbij met name in het zoekleigebied grote stukken landschap als waardevol zijn aangegeven, terwijl ze een groot deel van hun landaanwinningsporen zijn kwijtgeraakt. Met name de noordoosthoek van de provincie verdient aandacht omdat daar aanwinningsgebieden, van heel recent tot de oudste, relatief gaaf en aaneengesloten in elkaar overlopen. Cultuurhistorisch een zeer waardevol gebied.

Voor de Nationale Landschappen en Belvedere-gebieden liggen twee grote bedreigingen op de loer. De Kaart maakt dat reeds duidelijk. Snel uitdijende steden en dorpen slaan steeds grotere gaten in het nu nog robuuste Friese landschap. In een landschap zo rijk aan geschiedenis en leven kunnen boeren

onmogelijk blijven werken en concurreren met de wereld buiten Friesland. Voor hen en hun geduld waarmee zij tot dusverre het landschap koesteren, verdienen zij niet alleen op het provinciehuis alle respect en aandacht. Ook op landelijk niveau moet deze houding gewaardeerd worden en moet in Den Haag geld beschikbaar komen voor het behoud van een landschap waarin boeren met opgeheven hoofd hun werk kunnen blijven doen. Met respect voor de oeroude geschiedenis en voor het toevoegen van nieuwe geschiedenis die zich kan meten met wat er was. Als Friesland 2000 een opvolger krijgt, mogen de Friezen van over heel de wereld een Friesland aantreffen dat ze een thuisomgevoel geeft.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

64

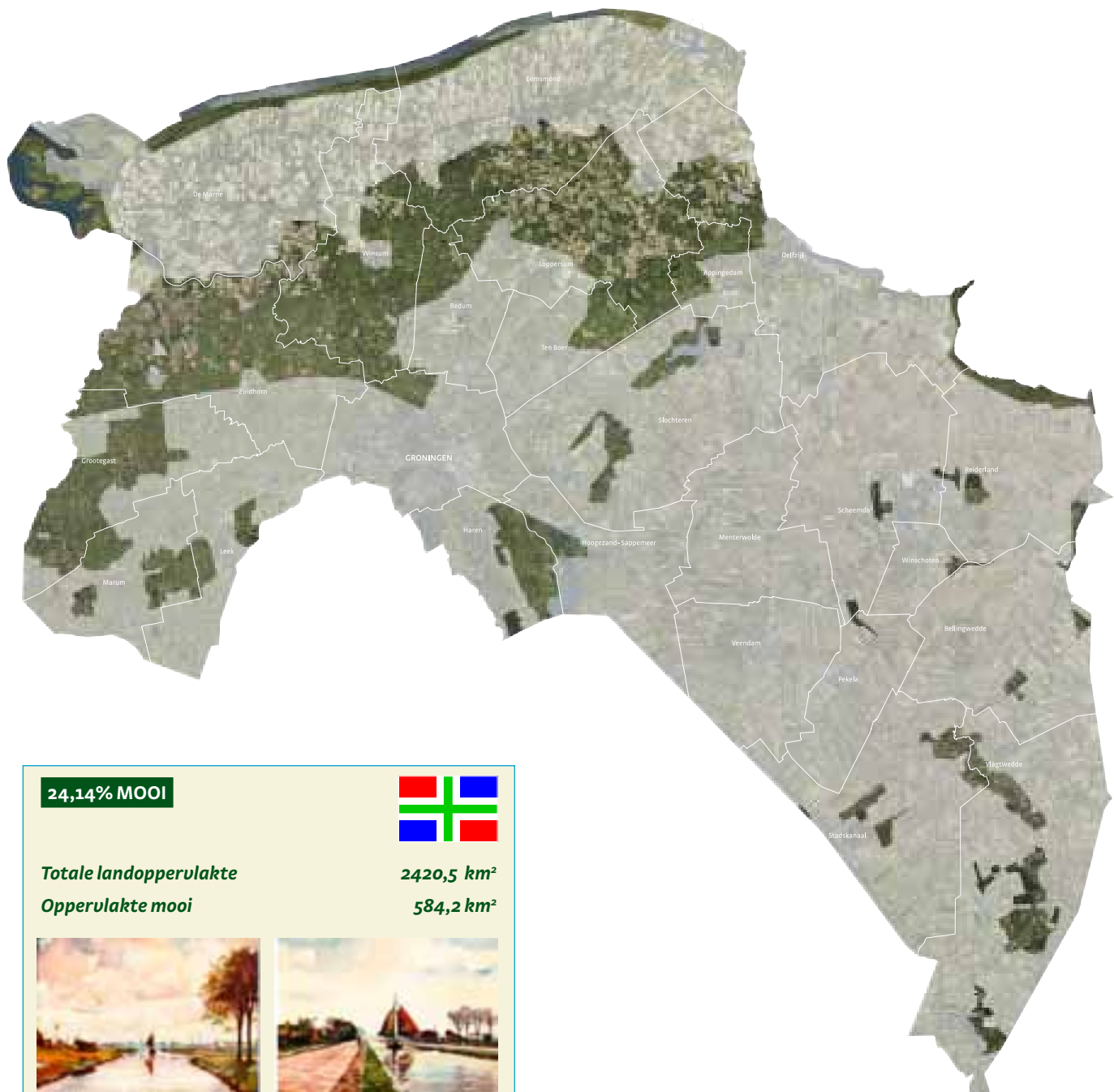
Belvedere en Unesco
Nationaal Landschap

Ecologische Hoofdstructuur
Nationaal Park

10.2 Groningen

24,14% MOOI

**Totale landoppervlakten
Oppervlakten mooi**

**2420,5 km²
584,2 km²**

Grenzend aan de Friese Wouden heeft ook Groningen zijn wouden die in de streek het Westerkwartier liggen. De singels verschillen van die in Friesland en er zijn geen wallen. Die liggen in Groningen op het stukje Hondsrug dat vanuit Drenthe de provincie insteekt. Ook in Groningen zijn terpen, al heten ze hier wierden. Er zijn uit verschillende tijden landaanwinningslandschappen met kronkelsloten die hier maden worden genoemd. Alleen: de schaalvergroting in het op de zee veroverde vlakke land heeft meer dan de helft van het kavelpatroon teniet gedaan. De streekeigen boerderijbouw heeft het in het megadenken afgelegd tegen de overal in Nederland aangebrachte stallen die in niets lijken op de oorspronkelijke

Groningse stallen. Enkele moedige pogingen Groninger stallen van die tijd aan het landschap toe te voegen bleven steken in incidenten, bang om te historiseren.

De Groninger veenkoloniën, kaarsrecht en grootschalig, hebben ook meer dan de helft van alle sloten uit de oorspronkelijke verkaveling verloren. Daarachter - tegen de landsgrens - ligt een verrassend gebied met licht reliëf, beekdalen en steilranden. Dan is er het voormalige estuarium van de Lauwers, nu afgedamd en van getijdenwerking beroofd. Het heeft de status van Nationaal Park, met jachthavens en recreatieressorts te over en het leger dat er oefent. In Midden-Humsterland heb je de nog altijd grillige

Ontwerp streekeigen stal Groningen (Vereniging Wierde en Dijk).

In de geploegde akkers is de oude schaalgrootte nog te zien. Hier is veel verdwenen.

67

kavelpatronen. Ondanks dat de VNC waardering heeft voor het concentratiebeleid op het gebied van verstedelijking – dat in Groningen stringent lijkt plaats te vinden, waardoor ‘God’ niet verdwenen is uit Wierhuizen en het nog altijd doodstil is in Doodstil – heeft vooral schaalvergroting in de landbouw ervoor gezorgd dat veel geschiedenis is uitgewist. Hopeloos is de situatie echter nog niet. In de veenkoloniën worden door akkerranden zeldzame kiekendieven naar Groningen gelokt. Flevoland kan er jaloers op zijn. Oude stroomgeulen worden weer opgezocht en uitgediept en de Ruiten Aa kronkelt hier en daar weer. Tegen de waddenkust in het gewonnen land keert het meerjarige riet terug in de sloten waarin de blauwborst weer mag broeden. Geestdrift, eigenwijze trots en ruimte bieden hier alle gelegenheid voor verrassende ontwikkelingen.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

Uit de kaart blijkt overigens dat - net als in Friesland - veel schoons niet beschermd ligt in de EHS, een Nationaal Landschap of Park terwijl gebieden met een geringere kwaliteit wel beschermd worden.

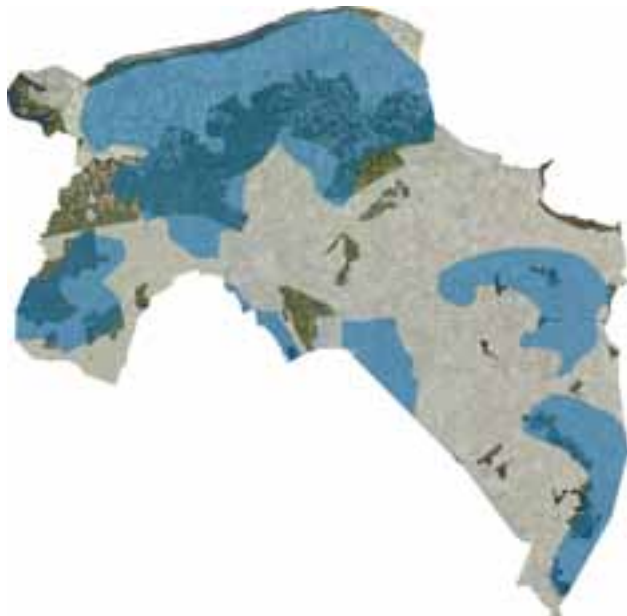
Daardoor zal eerst kwaliteit gebracht moeten worden naar de gebieden die de beschermde status nu wel hebben, óf de grenzen moeten aangepast worden, zodat gebieden met evident meer kwaliteit binnen de beschermingsregimes komen te liggen.

Zolang de huidige pachters en eigenaren niet als volwaardige behoeders van dat schoon worden aangezien, moet gevreesd worden voor de toekomst. Daarbij moet minder gekeken worden naar deze vermeende daders van verkeerd handelen en meer naar onze eigen bestuurders, die hen geen andere keus laten dan te doen wat ze doen.

Dal van de Ruiten Aa.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

*Belvedere en Unesco
Nationaal Landschap*

*Ecologische Hoofdstructuur
Nationaal Park*

10.3 Drenthe

21,51% MOOI

Totale landoppervlakte
Oppervlakte mooi

2675,7 km²
575,6 km²

Drenthe verloor tussen 1850 en 1950 het overgrote deel van zijn hoogveen- en heidegebieden. Daarvoor in de plaats verschenen grootschalige landbouwgebieden en enkele - voor Nederlandse begrippen - grote boswachterijen. Deze veranderingen hadden grote gevolgen voor de waterscheidingen tussen brongebieden en voor inzijging, ophoping en het afstaan van water. De sponzige venen en natte heidevelden verdwenen, leemlagen werden doorgraven en weteringen voerden water af naar beeklopen waarheen het op eigen kracht nooit de weg gevonden zou hebben. Stromend door steeds intensiever beheerde landbouwgronden en door boswachterijen met verzurende naaldbossen, veranderden de kwantiteit en kwaliteit van het Drentse beekwater in negatieve zin.

Ruilverkavelingen hebben zwaar ingegrepen in het Drentse landschap. Het feit dat het dal van de Drentse Aa met haar zijdiepjes de dans enigszins is ontsprongen, is niet de verdienste van ruilverkavelingscommissies of de landinrichtingsdiensten geweest, maar van de toelooze inzet van individuen.

Landschapsarchitect Harry de Vroome was zo'n individu die zich onderscheidde door niet met de heersende winden mee te waaien maar er dwars tegen in te gaan. Ook beekherstelprojecten, manmoedige pogingen droge en natte heidegebieden terug te krijgen en het tegen hoge kosten weer tot leven te wekken van het hoogveen, geven aan dat spijt over de gevolgen van ingrepen in het landschap vaak te laat komt. Daar waar het voorkomen van schade al niet eenvoudig is, blijkt het herstellen van schade veel lastiger.

Drenthe was ongetwijfeld een van de meest houtwallenrijke provincies, zeker sinds de markenverdeling in de 17e eeuw. De essen waren rondom met wallen afgebakend tegen wildvraat en plundering, de beekdalen tegen schapen en de percelen tegen het vee van de burens. Echt houtwallenbeheer met hoge uit plaggen opgebouwde wallen en met op de kruin goed onderhouden dicht hakhout of gevlochten hout bestaat niet meer of het moet om recent hervat beheer gaan, zoals bij het Anlooër Diep van Staatsbosbeheer of bij de opnieuw gevlochten begroeiingen op een wal nabij Roden. Men lijkt zich niet te realiseren dat het niet periodiek opwallen van het wallichaam en het niet regelmatig terugkappen van houtwallen leiden tot verarming van de biodiversiteit en uiteindelijk het verdwijnen van houtwallen. In Drenthe staan de laatste wilde primula's (stengelloze sleutelbloemen) van ons land. Het aantal pollens is op één hand te tellen. Vroeger stonden de goed onderhouden wallen er vol mee.

In de nattere en zuurdere beekdalen was de provincie rijk aan elzensingels. Deze vorm van perceelsafbakening die ook de randen van de oude stuwwallen sierde tot aan de overgangen naar het veen, is voor het grootste deel verdwenen of wordt bedreigd door een sterke wens juist op die plek natuur te ontwikkelen die in alles moet lijken op wat er ooit was, voordat de mens boer werd. De Hondsrug en de uitlopers van de stuwwal bij Steenwijk hebben daardoor veel waardevolle en mooie geschiedenis verloren.

De veen- en heideontginningen van de vorige eeuw hebben Drenthe veel 'lege' landschappen opgeleverd, waarvan de oppervlakkige beschouwer zou kunnen menen dat ze net zo weids en leeg ogen als de oude uitgestrekte heide- en veengebieden. Echter, de heides en venen van weleer waren rijk aan geschiedenis en flora en fauna zowel boven- als ondergronds en zij functioneerden als wateropslag en -zuivering. De intensieve landbouwgebieden in het huidige Drenthe zijn vooral leeg juist door gebrek aan die flora, fauna, en geschiedenis. Zij schrijven nieuwe geschiedenis die gekenmerkt wordt door monoculturen en een steeds massalere veehouderij.

De boswachterijen zijn veelal eentonig en vrij karakterloos en bieden lang niet de aanblik en de rijkdom die multifunctioneel gebruik kan bieden. Toch herbergen ze nog ruimschoots meer biodiversiteit dan de grootschalige akkers en weilanden die hen omringen. Ook hebben bodem en grondwater onder de bossen veel minder te lijden.

Op enkele steden na is er zo voor het oog nog erg veel ruimte in Drenthe maar valt er veel minder te zien en te ontdekken. De kaart maakt duidelijk waar nog wel veel 'Drents' te ontdekken valt.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS in Drenthe is verre van af. In de kop van de provincie valt nog veel werk te verzetten. Ook elders is nog veel te doen om een aaneengesloten netwerk van natuurgebieden tot stand te brengen, zoals de kaart ook voor de noordwesthoek aangeeft.

In Drenthe tref je Nederlands meest uitgebreide nog zichtbare neolithische geschiedenis, middeleeuwse dorpsopbouw, oude handelswegen en een onverwacht verrassend

Aviodrome Luchtfotografie Lelystad.

Het Anlooër Diepje.

Het Elper Stroomdal.

Saaie nieuwbouwwijk in Nationaal Park (Rolde).

landschap aan. Maar alleen het Drentse Aa-dal mag Nationaal Park heten. Dit is het enige Nationale Park van Nederland waar op grote schaal ook landbouwgronden en bedrijven tot het park behoren. De grenzen van het Nationaal Park volgen vrij nauwgezet de *mooi*-grenzen. Gezien het feit dat de esdorpen het karakter en het thema van het park vormen, is het schokkend in Rolde achter het bord *Nationaal Park Esdorpenlandschap* te verdwalen in een ruim 100 hectare saaie nieuwbouwwijk.

Gedane zaken nemen echter geen keer. Daarom stellen de makers van de Kaart voor om grenzen te trekken waar ze horen. Rolde is te zeer verminkt en onleesbaar geworden als esdorp en valt dan dus gewoon buiten het park. Anders ligt dat bij de grootschalige landbouwgronden die, zeker wanneer de financiële middelen beschikbaar worden gesteld, aantrekkelijker kunnen worden.

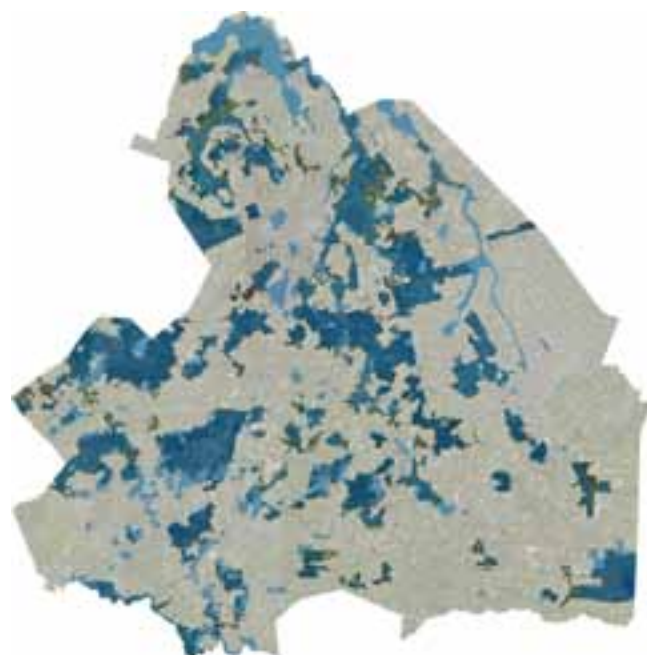
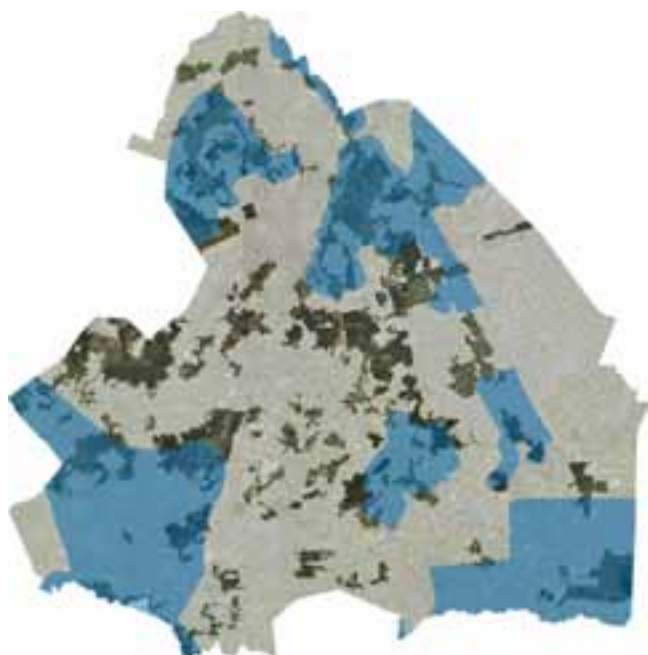
De Belvederelandschappen in Drenthe herbergen veel ontginningslandschappen die door hun eenzijdige ontginningsgeschiedenis weinig verrassingen in petto hebben voor beleving, biodiversiteit en een gezond duurzaam bodem- en waterbeheer. Bovendien, zo blijkt uit bestudering van historische kaarten, hebben deze gebieden sinds hun ontstaan ook nog eens zwaar geleden onder schaalvergroting en kaalslag. Om die reden zijn ze zonder kwaliteitsverbetering moeilijk als *mooi* te karakteriseren. Door de makers van de Kaart is 75% van de Belvedere-gebieden te licht bevonden hetgeen zou moeten aansporen tot verbetering en niet verdere verslonzing. Grootschalige landbouw kan zeker een bekoorlijk landschap opleveren mits in dat landschap duurzaam geïnvesteerd wordt.

De eigenaar/gebruiker is te beschouwen als aannemer. Doet hij of zij alleen aan bieten, gras of maïs of ook aan landschap en toegankelijkheid? Wie betaalt, bepaalt!

Laatste relict van een houtwallencomplex op de Hondsrug: onder digitaal hersteld om een beeld te geven hoe fraai en compleet het zou kunnen zijn.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

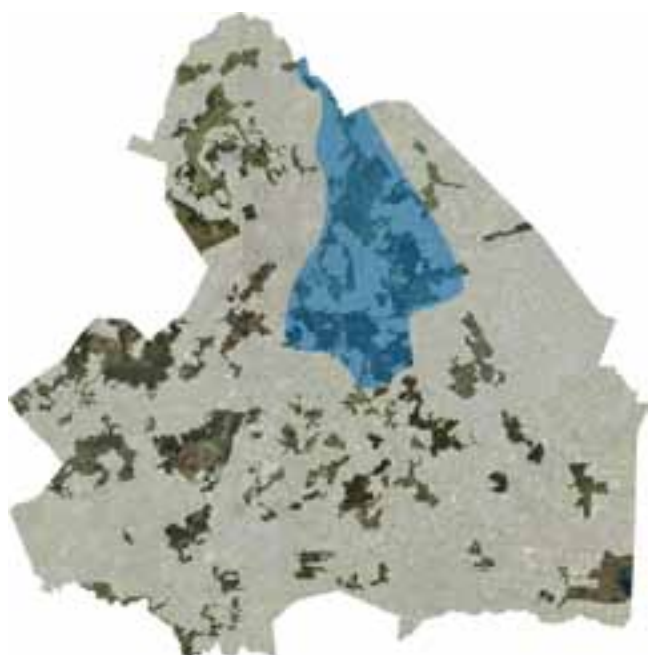

73

Belvedere en Unesco
Nationaal Landschap

Ecologische Hoofdstructuur
Nationaal Park

10.4 Overijssel

31,86% MOOI

Totale landopperlakte
Opperlakte mooi

3414,8 km²
1092,4 km²

74

Overijssel is zeer gevarieerd en heeft landschappelijk veel te bieden. Zo vallen er zeer uiteenlopende landschappen te bewonderen. Helaas is de provincie al veel moois kwijtgeraakt en staat er veel op het spel. Van de veenmoerassen in het westen, die direct grenzen aan de hoge keileemgebieden van Paasloo en het Land van Vollenhoven, de rivier- en beekdalen van de Reest en de Vecht tot aan de oude hoge gronden van Twente en Salland. Men kan deze gebieden bewonderen, maar moet daarbij beseffen dat veel van de samenhang reeds is verdwenen.

Door uitvoering te geven aan de EHS worden de veenmoerassen met elkaar verbonden. Ook langs de Reest, Vecht en IJssel krijgt deze structuur gestalte. Het patroon van landgoederen, houtwallen en slagenlandschappen met singels is echter ernstig aangetast, verbrokken of zelfs verdwenen. Hierdoor zijn enorme hoeveelheden ecologische verbindingen op microschaal uit het landschap verdwenen.

Opvallend veel stedelijke uitbreiding in Twente vindt plaats in de meest gave landschapspatronen terwijl ontmantelde landschappen grenzend aan diezelfde steden juist ontzien worden bij stedelijke uitbreiding. Deze ruimtelijke keuze verbaast de makers van de Kaart.

Op dezelfde wijze is de keuze Kampen en IJsselmonde juist groots te laten uitbreiden terwijl zij in de mooie maar ook kwetsbare IJsseldelta liggen, landschappelijk niet zonder gevolgen gebleven. Het zicht op Kampen was tot de jaren tachtig van de vorige eeuw nog mooi maar nu is de 'skyline' door alle uitbreidingen overwegend dominant en storend aanwezig tot in de wijde omtrek. Net als bij de stadsrand van Zwolle wordt het voorstellingsvermogen van de bezoeker van dit Nationaal Landschap wel heel erg op de proef gesteld. Ondertussen is hier een sluipend proces van dempen van sloten aan de orde van de dag. Boeren proberen door opschaling van hun landerijen het hoofd boven water te houden. Bij de gemeentelijke en provinciale bestuurders is rood voor groen niet opgekomen als optie bij alle bouwlust in dit gebied. Geld waarmee boeren hun landschap kunnen beheren en behouden wordt net als overal elders in Nederland node gemist.

Particuliere eigenaren van landgoederen langs de Vecht, de IJssel, in Salland en Twente doen hun best juist de verfijning in het landschap te behouden. Een moeizame opgave met (ver)pachters en ingewikkelde financiële en steeds wisselende regelingen. Desondanks zie je de van overheidswege gesubsidieerde terreineigenaren veel inzet tonen voor het

Twentestad slokt gave landschappen op (boven), en lijkt tamelijk te aarzelen om een zwaar gehavend landschap in te trekken (onder).

behoud van wallen, hagen, singels en knotbomen. Deze stoffering van het agrarische landschap is van onschatbare waarde voor tal van dieren zoals boomkijkers, ortolanen en steenuilen.

Anders denken over de inrichting van Overijssel is in Twente al begonnen in de discussie rond de Luchthaven Twente, maar dit denken zou structureel een andere kant op moeten wil het landschap niet stukje bij beetje verder aftakelen. Nationale

Landschappen hebben meer nog dan Nationale Parken geld nodig. Geld om te voorkomen wat overal elders al gebeurt, namelijk de nivellering van het landschap onder invloed van schaalvergroting, intensivering en andere moderniteiten. In feite worden de gebruikers en eigenaren gestimuleerd net dat na te laten wat eigenlijk het meest logisch is: meegaan met de tijd. Zelfs als de overheid deze Nationale Landschappen denkt te kunnen behouden door juist ontwikkelingen toe te staan, dan nog kost dat veel geld. Hoe anders overtuig je de boeren dat

De ortolaan, verknocht aan extensieve graanakkertjes, houtwallen en struwelen, kwam op het laatst alleen nog voor in Limburg en Overijssel. Inmiddels is deze broedvogel hier ter lande uitgestorven.

Gedempte sloot.

hun nieuwe grote stallen streekeigen kenmerken moeten dragen als die boeren dat zelf zouden moeten betalen? Hoe zorg je ervoor dat nieuwe dorpsuitbreidingen niet het zicht op de oude dorpskern teniet doen maar juist versterken? Hoe zorg je ervoor dat het landschap ondanks schaalvergroting toch zijn typische karaktereigenschappen behoudt?

Geld is er volstrekt onvoldoende zoals de Raad voor het Landelijk Gebied nauwkeurig heeft voorgerekend. Overijssel heeft als enige provincie structureel aan landschappen gelabelde heldere budgetten op zijn begroting staan en veel Overijsselse hebben gemeentes gelden gereserveerd. Of al die bedragen in de bezuinigingsstorm die nu opsteekt, stand zullen houden is echter nog de vraag. Zelfs als die budgetten overeind blijven is de ambitie volgens de recent vastgestelde structuurvisie om voor 2020 slechts de helft van bestaande elementen onder langjarig beheer te brengen. Ofwel; wat nog rest is slechts een klein deel van wat was, en van dat kleine deel zal een nog kleiner deel overblijven.

Ook in Overijssel wordt dan vanzelf duidelijk dat wanneer er zo weinig van het landschap rest er smaak noch kraak aan is.

In Staphorst begint de victorie, zo lijkt het. Daar was

het middeleeuwse slagenlandschap ooit aanleiding met ruilverkaveling te beginnen. Als Belvedere-gebied werd het door een recente landinrichting nog verder teniet gedaan. Onder leiding van de gemeente zelf is nu begonnen met de reconstructie van een museaal stuk Staphorster landschap. Daarnaast is gewerkt aan een regionaal (financieel) arrangement voor de instelling van een landschapsfonds dat duurzaam beheer van ook het moderne slagenlandschap mogelijk maakt. Het fonds wordt gevuld met gelden van gemeente, provincie en energiebedrijf TenneT.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS in deze provincie lijkt vrijwel geheel te overlappen met de Kaart. Wel ontbreken nog enkele noodzakelijke verbindingen om aaneengeslotenheid van natuurgebieden te garanderen. De Nationale Landschappen daarentegen bevatten veel gebieden die niet de kwaliteit hebben die je mag verwachten. Dit is met name het geval in Twente. Deze gebieden zijn dus niet opgenomen in de Kaart. Ook bij de Belvedere-gebieden stellen de makers van de Kaart vast dat ruim de helft van het oppervlak een lage tot zeer lage kwaliteit heeft. Het huidige landschapsbudget van de gemeenten en de provincie is ontoereikend om deze gebieden weer glans te geven.

Staphorst...

...reconstructie van een museaal stuk landschap.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

Belvedere en Unesco ▲ ▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
Nationaal Landschap ▼ ▼ *Nationaal Park*

10.5 Flevoland

17,72% MOOI

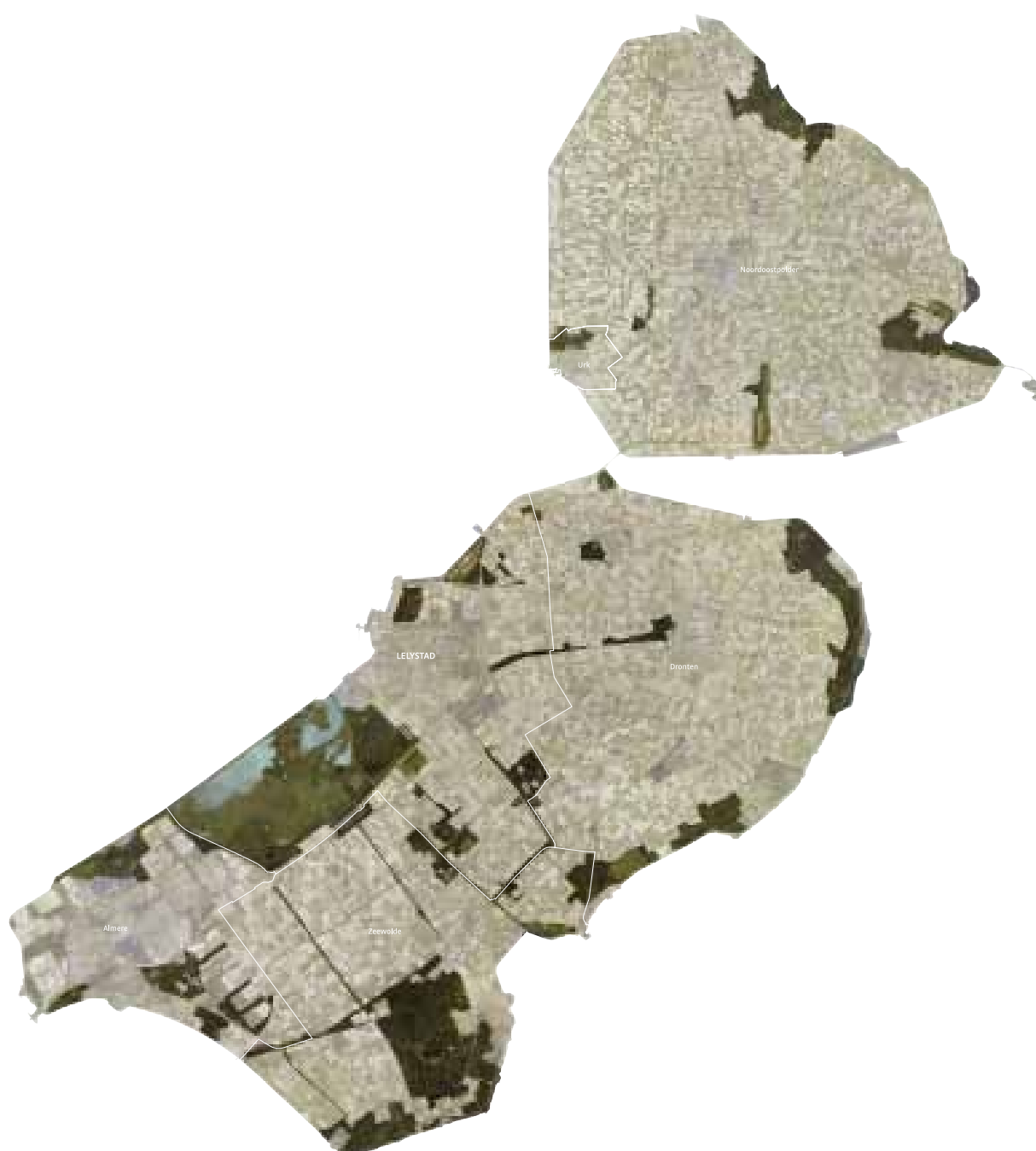

Totale landoppervlakte

1468,2 km²

Oppervlakte mooi

260,3 km²

Zuidelijk en noordelijk Flevoland en ook de oudere Noordoostpolder zijn gevormd door land dat gewonnen is op de voormalige Zuiderzee. Ze zijn ontworpen achter de tekentafel geheel naar Hollandse traditie van oude droogmakerijen als Beemster en Wieringermeer. Bodems van meren herbergen een verzonken geschiedenis, soms van scheepswrakken, voormalige dorpen en nederzettingen. Of zelfs bommenwerpers en hun gevaarlijke lading.

Door drooglegging ontstond nieuw land waardoor eilanden tot het vaste land gingen behoren.

Bij een geheel nieuw land horen ook ontwerpen van boerderijen, bossen, watergangen, dorpen en steden. In de Noordoostpolder staan naast boerderijen die gelijkenis vertonen met types op het oude land ook boerderijen die geheel en alleen bij de Noordoostpolder horen. Daarnaast hebben weg- en erfbeplanting in dit deel van de provincie een zekere mate van eigenheid.

In het oorspronkelijke ontwerp van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders werd het fruitgebied grenzend aan het IJsselmeer op de perceelsranden voorzien van elzensingels. De aanplant van deze singels is niet volgens plan uitgevoerd of inmiddels alweer verdwenen.

Er is dus bij lange na geen sprake van de minimaal vereiste norm van 5% dooradering waardoor flora en fauna zich er nauwelijks of niet kunnen vestigen. Alleen sommige lijnvormige beplanting, met erfbeplanting als verdikking daaraan

aangehaakt, kan als blauw-groene dooradering beschouwd worden.

Blauw-groene dooradering van het landbouwgebied is niet verder gekomen dan de ontwikkeling van een landschapsreservaat. Dit gebied diende om te beproeven of de landschapselementen van het oude land toepasbaar waren in het nieuwe land. In zuidelijk en noordelijk Flevoland had de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders langs de meeste wegen en waterlopen een landschappelijke beplanting voorzien, maar verder dan een experiment in twee gebieden kwam het niet. Elementen met hun eigen streekgebonden beplanting waren in deze proefopzet op de Flevolandse klei aangelegd om te bekijken welk element het beste groeide op deze grond en snel onderdak zou bieden aan flora en fauna. De plannen werden doorkruist door het vervroegd opheffen van de dienst. De twee proefgebieden werden eerst overgedragen aan Staatsbosbeheer, die ze vervolgens overdroeg aan het Flevo-landschap. In plaats van dit - voor landschap, nieuwe geschiedenis en biodiversiteit - uitstekende plan voort te zetten of nieuw leven in te blazen, lieten de terreinbeherende instanties het een zachte dood sterven. Beide organisaties lieten het heggenlandschap gebied begrazen door paarden, die daarin veel schade aanrichtten.

Daarnaast wordt ook nog eens de cultuurhistorie van dit gebied niet voor het publiek ontsloten en is er geen informatieverstrekking, waardoor nu algemeen verondersteld wordt dat de landschappelijke leegte van Flevoland zo bedoeld is als het nu is. Niets is minder waar.

Bij mooi zijn nu ingedeeld de grote bos- en natuurgebieden, de EHS-verbindingzones en de robuuste waterlopen wanneer deze ruimte bieden aan oeverbegroeiing en lineaire beplantingen met kruiden, struik- en boombegroeiing.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS is grotendeels binnen mooi terug te vinden, alleen is het grote open water van de Oostvaardersplassen buiten beschouwing gelaten en is het wildpark als niet mooi beschouwd wegens de nuttige maar hinderlijke hekken die de dieren binnen en de mensen buiten moeten houden. Hierdoor wordt niet de vereiste 100 hectare aaneengesloten gebied bereikt.

Boven: Op een vierkante kilometer Flevoland is de leegte goed te voelen. Boven maaiveld steken alleen hoogspanningsmasten uit.

Links: In een vierkante kilometer oud land (Halle, Gelderland) valt, ondanks zwaar gehavend in de tijd en van veel schoons ontdaan, nog altijd meer te beleven voor mens en natuur.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

Belvedere en Unesco ▲
Ecologische Hoofdstructuur ▼

10.6 Gelderland

35,41% MOOI

Totale landopperulakte

5120,4 km²

Oppervlakte mooi

1813,3 km²

Als grootste provincie en met het grootste aantal Nationale Landschappen hoeft de 35% mooi in Gelderland niet te verbazen. In deze provincie ligt de Veluwe, het grootste bosgebied van Nederland, dat zelfs het grootste aaneengesloten bosgebied van Noordwest-Europa genoemd wordt.

Door het afplaggen van heide en het wegnemen van hout (met alle daarin opgeslagen voedingsstoffen) is de Veluwe echter door de eeuwen heen wellicht het meest voedselarme gebied van Noordwest-Europa geworden. Ook door de jacht verdwijnen belangrijke voedingsstoffen zoals kalk afkomstig van botten en geweien.

Het gebied wordt doorsneden door vijf autosnelwegen. Aan de randen is het begrensd door nog meer wegen en geflankeerd door veel bebouwing. Samen met verblijfsrecreatie en attractieparken zetten deze factoren het landschap zwaar onder druk.

Decennia leek men niet doordrongen van de noodzaak dat ieder bos moet kunnen ademen aan de randen, ongeacht hoe klein of groot het bos is. De hoogste kwaliteit aan biodiversiteit ligt niet in het midden van het bos, maar juist aan de randen.

Om dit gebied te herstellen en te behouden zal veel zorg en aandacht nodig zijn, los van de constatering dat er veel onherstelbaar beschadigd is. Extra aandacht verdienen de landbouwenclaves die door boeren te intensief of door natuurorganisaties te extensief gebruikt worden.

De Veluwe is door bebouwing en wegeaanleg verstikt geraakt aan haar randen; daardoor zijn de overgangen van bos naar de enclaves belangrijker voor de biodiversiteit geworden. Leuvenum en Staverden vormen goede voorbeelden, net als de enclave bij de Ginkelse Heide in de gemeente Ede. Op steeds meer plekken zullen verwildering en verarming zich snel voltrekken, bijvoorbeeld in Renkum. Het zal de voedselarme Veluwe die steeds meer op slot raakt niet verder helpen.

Een keuze voor cultuurhistorisch herstel en extensief landbouwkundig gebruik zou hier hand in hand kunnen gaan met productie van gezonde streekproducten, een weelderige flora en fauna en een weldadige variatie in het landschap.

85

Hof te Dieren.

(bron: Aviodrome Luchtfotografie, Lelystad)

Landbouwenclave in Leuvenum.

Particuliere landgoedeigenaren hebben langs de rand van de zuidelijke Veluwezoom twee doorsteken naar de rivier weten te behouden en landschappelijk in oude luister hersteld: Middachten en de Hof te Dieren. Ze zijn een mooi voorbeeld voor terreinbeheerders om minstens een dergelijke landschappelijke kwaliteit terug te brengen op hun eigen terreinen.

Kleinschalige coulisselandschappen van de Gelderse Vallei, de Liemers, de Graafschap en de Achterhoek zijn grotendeels verdwenen of staan zwaar onder druk. Het is een onmogelijke opgave voor de agrariërs deze landschappen tegen alle verdrukking in stand houden. Er is simpelweg meer geld nodig

om boeren in oude landschappen te verleiden en in staat te stellen aanzienlijk meer tijd in landschap te stoppen in plaats van of aanvullend op productieprocessen.

Kijkend naar woningbouw en bedrijvigheid in deze gebieden dan lijkt het wel of die hier doelbewust in de meest gave en mooie delen plaatsvinden. Illustratief zijn de noordelijk gelegen uitbreidingen van Ede in een houtwallenlandschap en zeer recent in een 100 hectare gaaf elzenhagenlandschap. Barneveld slokt een heel landgoed op en Nijkerk en Putten laten van de kleinschaligheid van de Gelderse Vallei niets meer over.

Toch hebben particuliere landgoedeigenaren hier enkele waardevolle landschappen liefdevol weten te behouden en zelfs opgeknapt. Ze verdienen genereuze steun en dankbaarheid omdat ze de landschappelijke kwaliteit en cultuurhistorische samenhang een plaats weten te geven, die overheden in hun poging de stichting van nieuwe landgoederen te bevorderen slechts bij benadering kunnen evenaren. Hier geldt: gooi het kind met het badwater niet weg en behoud eerst wat er nog is.

Het landschap bij Barneveld wordt opgeslokt.

Nieuwbouw bij Ede in gaaf houtwallen- en elzenhagenlandschap.

In het rivierengebied is met name de Betuwe sterk achteruitgegaan in kwaliteit. Hetzelfde geldt voor het Land van Maas en Waal. Ook de randzone van de Veluwe naar het Randmeer heeft veel aan landschapswaarde ingeboet.

De door velen zo sterk gewenste ecologische verbinding tussen de Veluwe en Flevoland blijkt inmiddels in de praktijk gemarginaliseerd en gedegradeerd tot een slingerende route tussen bedrijventerreinen en bebouwing door, die als deze niet snel nader wordt begrensd en ingericht, geen bestaansrecht zal blijken te hebben.

Wat voor de Veluwe geldt, geldt ook voor de bossen oostelijk en zuidelijk van de stad Nijmegen. Ook daar bebouwing en wegen die zich vrijwel onafgebroken aaneen rijgen en een verstikkende uitwerking hebben op de ontwikkelingskansen van hoge biodiversiteit.

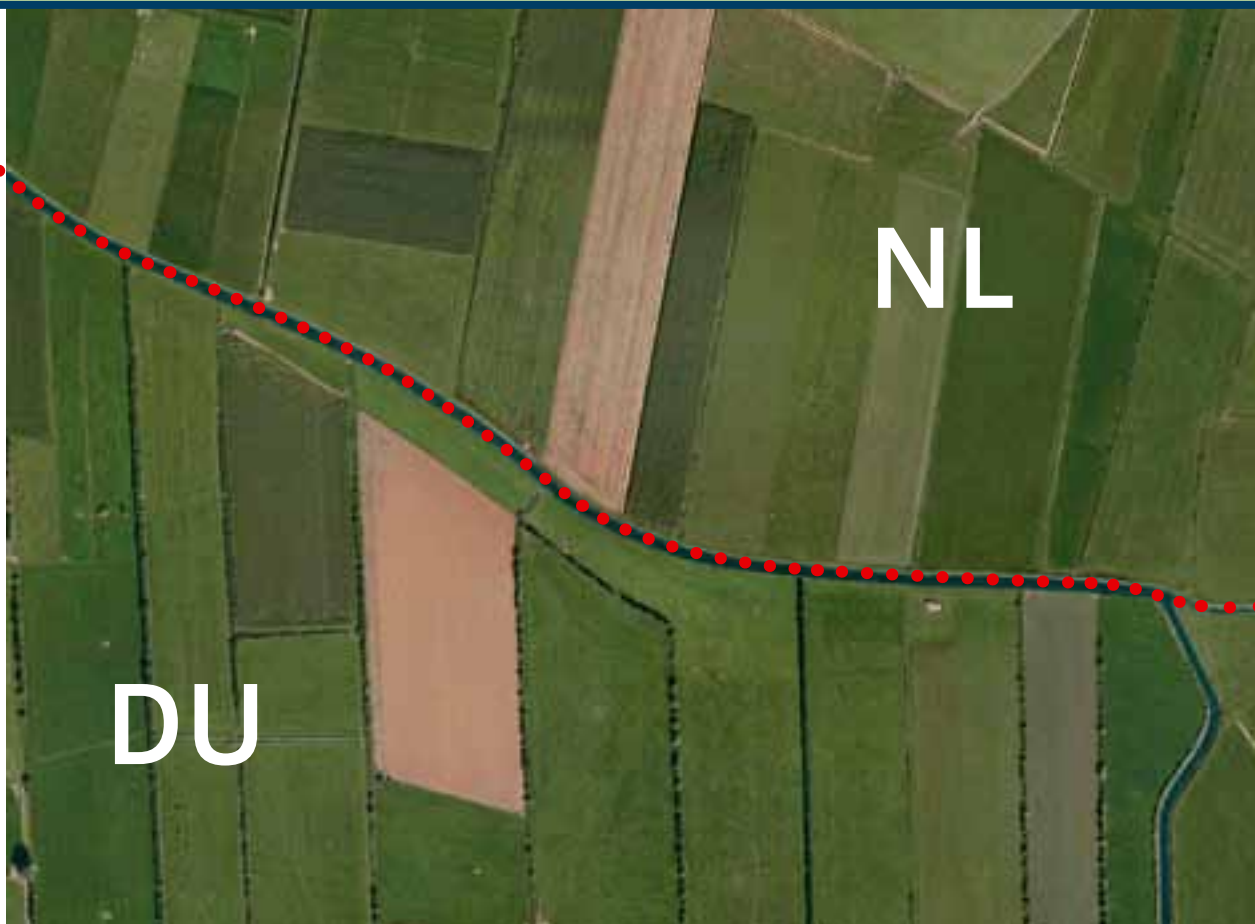
Tijdens de landinrichting van de Ooijpolder en het heuvelachtige gebied rond Groesbeek is vrijwel geen enkele kans aangegrepen voor landschappelijke aankleding. Dat komt doordat alle hectares in de polder voor natuurontwikkeling in de uiterwaarden zijn geconcentreerd en doordat in Groesbeek vermeende openheids- en vrije uitzichtaspecten werden geprefereerd boven een aantrekkelijk landschap voor recreatie en biodiversiteit.

Als Nationaal Landschap en als voorbeeldgebied voor het *Deltaplan voor het landschap* moet nu vanuit verschillende financiële bronnen geprobeerd worden alsnog meer landschappelijke kwaliteit aan beide gebieden toe te voegen. Dat dit mogelijk is, wordt net over de grens al zichtbaar: daar toont het landschap direct al meer kwaliteit.

Heggen doen geen afbreuk aan openheid in heuvelland.

Digitale reconstructie

Grensovergang Nederland Duitsland: Het Duitse landschap ten zuiden van de grens heeft direct al meer kwaliteit.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

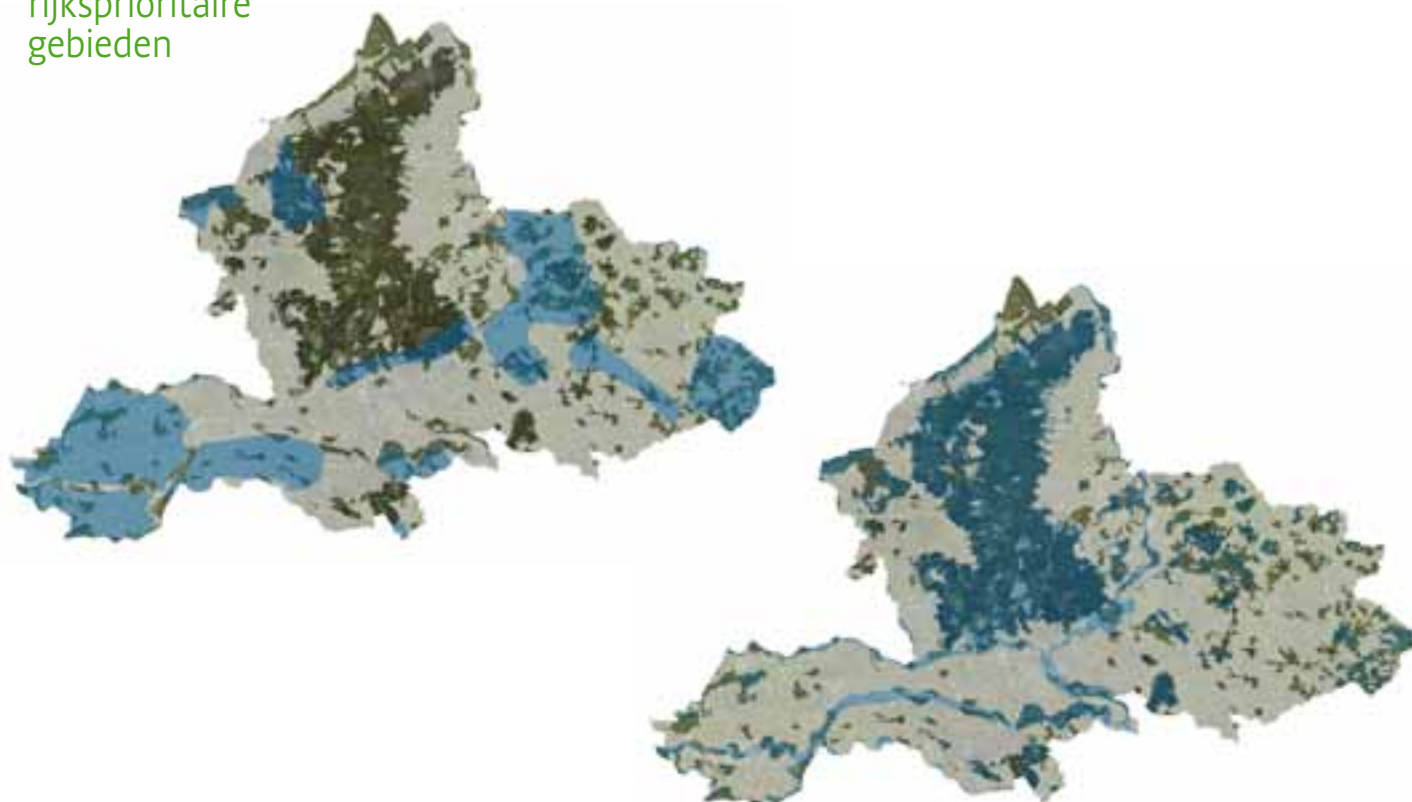
Hoewel langs de grote rivieren nog veel werk te verrichten valt, lijkt de EHS in Gelderland grote overeenkomsten te hebben met mooi. De samenhang tussen natuurgebieden is daarmee nog niet geregeld, laat staan de beoogde buffering van de EHS. Gelderland heeft het onzalige plan opgevat alle beheersgebieden van de EHS in te dikken door er soms wel 80-90% van af te halen. Deze beheersgebieden waren bij gebrek aan geld voor aankoop, juist bedoeld om de harde kern van de EHS te bufferen en gevallen gaten mee op te vullen waardoor de EHS een aaneengesloten geheel zou vormen. Deze gebieden zouden gewoon als landsbouwgrond overeind blijven, maar wel blauw-groen dooraderd. De provincie is echter van oordeel - omdat zij en het rijk te weinig geld hebben de boeren te bewegen uit vrije wil hieraan invulling te geven - dat ze nu al die groene en blauwe adertjes (die duizenden hectares in kwaliteit hadden kunnen verbeteren) in elkaar kan schuiven en deze hectares mee te rekenen en vervolgens toe te voegen aan de EHS. De rest wordt uit de EHS verwijderd. Daargelaten dat het voor enkele bouwplannen goed uitkwam, is hiermee de aaneengesloten EHS, die ook nog gebufferd is, helaas verleden tijd. Dat één provincie onze EHS is begonnen uit te kleden hoeft misschien nog niet te verbazen. Dat de twee verantwoordelijke ministers hieraan hun goedkeuring verleenden, is echter verbijsterend.

De begrenzing van Nationale Landschappen lijkt in Gelderland ontspoord of verre van realistisch. Zowel in het rivierengebied als in het gebied tussen de Veluwe en het Randmeer is op dit moment veel kwaliteit niet aanwezig terwijl de status van Nationaal Landschap toch anders doet vermoeden. Ook de concentratie van natuurontwikkeling langs de uiterwaarden in de Gelderse Poort wrekt zich omdat die hectares in landinrichtingsprojecten alleen gerealiseerd konden worden door elders in landinrichtingsprojecten niets voor natuur en landschap te doen.

De Nationale Parken op de Veluwe lijken goed gekozen, maar kunnen veel groter worden en zullen daarmee aan kwaliteit winnen. Grenzen lijken arbitrair tot stand gekomen. Ze lijken eerder rekening met eigendomsituaties te houden dan met de kwaliteit die over de grens van het park namelijk even groot blijkt te zijn.

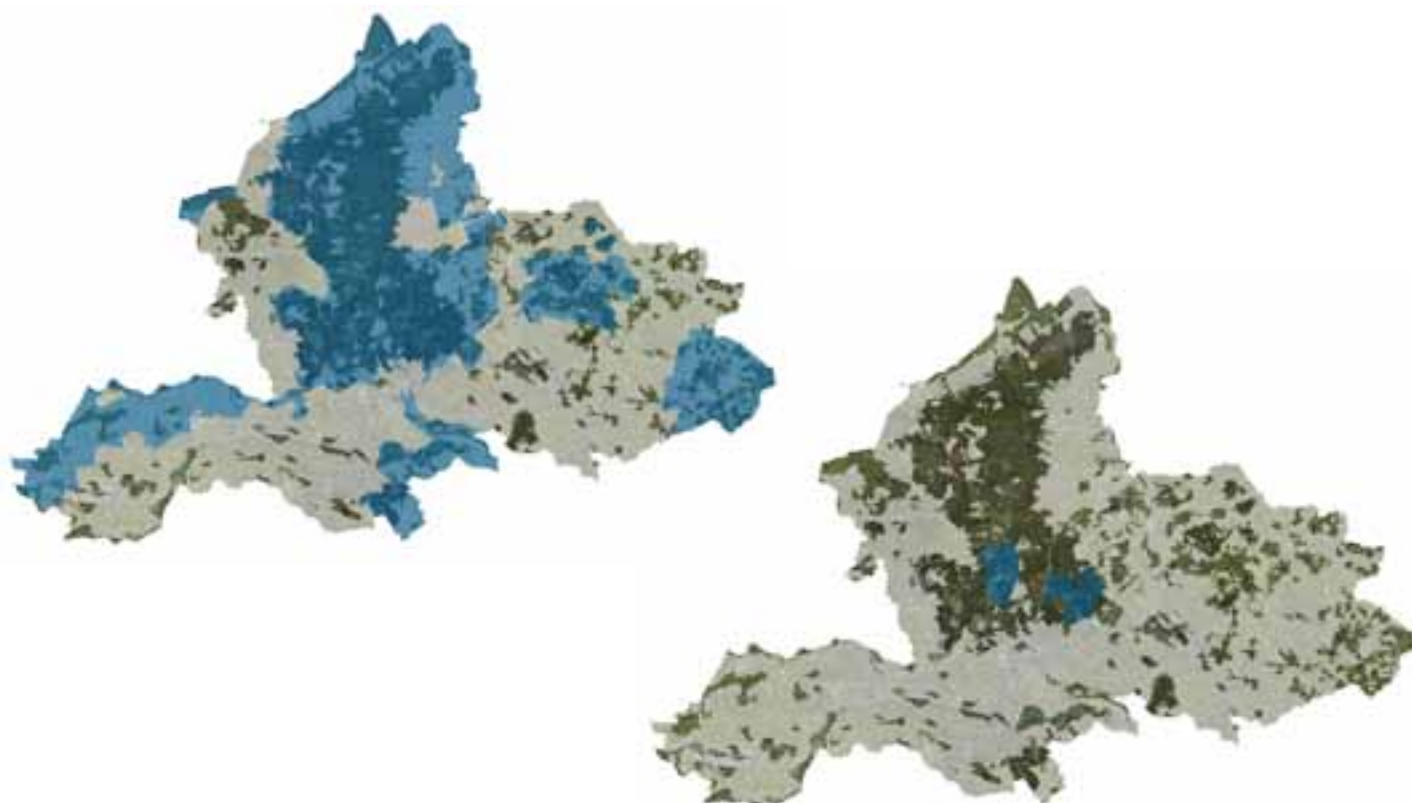
Vooraf voor de Achterhoek, Graafschap en het rivierengebied is goudgeld nodig om de kwaliteit te handhaven en wat nodig is voor herstel te financieren. De huidige middelen zijn verre van toereikend. Of het benodigde geld wordt op tafel gelegd of er wordt soepeler omgegaan met lokale initiatieven zodra deze leiden tot resultaat. Immers, van rijk of provincie valt niets te halen.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

89

Belvedere en Unesco ▲ ▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
Nationaal Landschap ▼ ▼ *Nationaal Park*

10.7 Utrecht

51,02% MOOI

Totale landoppervlakte

1449,1 km²

Oppervlakte mooi

739,3 km²

Voor een provincie die zoveel bebouwing en infrastructuur herbergt, is het een prestatie voor de helft mooi te zijn. Er is sprake van een grote variatie aan landschappen. De samenhang echter staat zwaar onder druk of is zelfs verdwenen.

De veenmoerassen, de plassen in het noordwesten en het veenweidelandschap grenzen maar nèt ongeschonden aan de heuvelrug. Het Amsterdam-Rijnkanaal, de spoorbaan en de A2 vormen een visuele en voor tal van dieren een vrijwel onneembare barrière.

Het Utrechtse deel van het Groene Hart wordt bedreigd door grootschalige stedelijke uitbreiding die een wig drijft in het gebied. Bij Harmelen en Woerden is ook stedelijke ontwikkeling die samen met het tussenliggende kassengebied aaneengesloten dreigt te raken. Hierdoor wordt de wig groter en dreigt het Groene Hart in tweeën te splitsen.

De Utrechtse heuvelrug is ernstig versnipperd door wegen en bebouwing en ook hier beginnen de randen zich te sluiten. Gunstig en voor Nederlandse begrippen zelfs uniek zijn de aaneengesloten overgangen naar het stroomgebied van de Kromme Rijn en op een enkele plek de Rijn zelf. Zij verdienen absolute bescherming tegen verder dichtslippen. Ook dient men de cultuurgeschiedenis in de landgoederengordel en verkaveling hoog te blijven waarderen. Grootschalige natuurontwikkeling zal deze waarden teniet doen. Nu reeds worden landgoederen daaraan opgeofferd.

De Gelderse Vallei aan Utrechtse kant verdient zeker aandacht. Deze in twee provincies gelegen laagte kende ooit een prachtig coulisselandschap met landgoederen, kleine heide- en veenterreinen, een defensielinie, essencomplexen en een labyrint van houtwallen en elzensingels. Grote delen van dit zeer unieke landschap zijn geërodeerd en daardoor verdwenen en nog grotere stukken worden geofferd aan stedelijke ontwikkelingen. Veenendaal, Scherpenzeel en Woudenberg lijken geen enkele moeite te hebben met bouwen in waardevol cultuurlandschap. Zelfs recreatie- en bungalowparken worden in de laatste gave elzenhagenpatronen geparkeerd.

91

Stroomgebied Kromme Rijn.

Recreatiepark bij Woudenberg geparkeerd in een gaaf elzenhagenlandschap.

Geld verdient met rode ontwikkelingen die evident profijt hebben van het landschappelijk decor, wordt niet benut om het restant van dat decor te redden en bij te dragen aan financiering van duurzaam beheer en onderhoud. Particuliere landgoedeigenaren verrichten hier wonderen en ze verdienen veel meer positieve aandacht van overheden in regelgeving, financiële tegemoetkoming en bij het verlenen van vrijstellingen.

Arkemheen en Eemland vormen een Nationaal Landschap dat in het hart zwaar beschadigd is door de buitensporige nieuwbouwactiviteiten van Bunschoten-Spakenburg. Voor het overige is vrijwel het hele ontginningspatroon bewaard gebleven. Dit maakt de stedelijke uitbreiding in huizenvoorraad en bedrijventerreinen extra schokkend. Beide prachtige en oorspronkelijke plaatsen zijn in omvang meer dan vertienvoudigd. Ruimschoots meer dan nodig zou zijn geweest voor de eigen bevolkingsgroei.

Deze ongelukkig gekozen locatie voor een bedrijventerrein belemmert het vrije zicht op een eng tegen de heuvelrug, en op die heuvelrug zelf. Tot overmaat van ramp is te zien dat de uitbreidingen van het bedrijventerrein richting grens van het Nationaal Park oprukt.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS laat zien dat er nog veel te doen valt om de samenhang tussen nu nog geïsoleerde gebieden te verbeteren. De Kaart maakt deze opgave inzichtelijker.

Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug bevat weliswaar veel moois maar enkele slecht geplande bedrijventerreinen en voortgaande nieuwbouw stellen het nationaal park-gevoel van de bezoeker wel erg op de proef.

De Nationale Landschappen herbergen veel storende bebouwing en als gevolg van hun vlakke openheid wordt horizonvervuiling ook nog eens extra versterkt. Denk hierbij aan Woerden en de uitbreidingen van Utrecht en het al eerder genoemde Bunschoten-Spakenburg.

Bunschoten en Spakenburg zijn ten opzichte van de historische bebouwing vertienvoudigd in omvang. Dat heeft natuurlijk niet te maken met sociaal economische gebondenheid, maar het ligt wel op een cruciale plek in het hart van het Nationale Park het zicht negatief te bepalen.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

*Belvedere en Unesco
Nationaal Landschap*

*Ecologische Hoofdstructuur
Nationaal Park*

10.8 Noord-Holland

94

31,99% MOOI

Totale landoppervlakte

Oppervlakte mooi

2868,3 km²

897,5 km²

Veel landschap in Noord-Holland is opgeofferd aan de landbouw en de groei van steden. Een proces dat tot de dag van vandaag doorgaat. Bollenteelt op geestgronden was vroeger een kleinschalige bezigheid op perceeltjes met een huiskamerschaal. Deze perceeltjes waren omheind met heggen. Niet de Maasheggen in Brabant en Limburg maar de Bollenstreek in Noord-Holland herbergde het dichtste labyrint aan heggen in de lage landen.

Texel en Wieringen waren eilanden boordevol streekeigen tuunwallen. Deze vind je alleen nog op Texel in een behoorlijke omvang en lengte. Nog geen dertig jaar geleden volgde men otters door in de sneeuw en op het ijs hun sporen na te lopen. Ze beliepen geheel Noord-Holland boven het IJ. Door vervuiling,

onderbrekingen en barrières is er weinig meer over van de ooit gezonde aaneengesloten waterstructuur.

De Duinstreek en Laag-Holland met stukjes Heuvelrug in het Gooi, vormen nu de gebieden met hoge kwaliteit. Alles daar omheen en daartussen was tot relatief kort geleden nog van onschatbare waarde. In Laag-Holland (Nationaal Landschap) dreigt veel schoons verloren te gaan als boeren niet afdoende financieel tegemoet worden gekomen. Deze compensatie is nodig om het economisch onrendabele grillige slotenpatroon binnen een rendabele agrarische bedrijfsvoering te handhaven. Nu al verandert het karakter van het landschap direct buiten het Nationaal Landschap op grote schaal. Zo is in landinrichtingsverband op sommige plekken meer dan de helft van alle sloten gedempt.

95

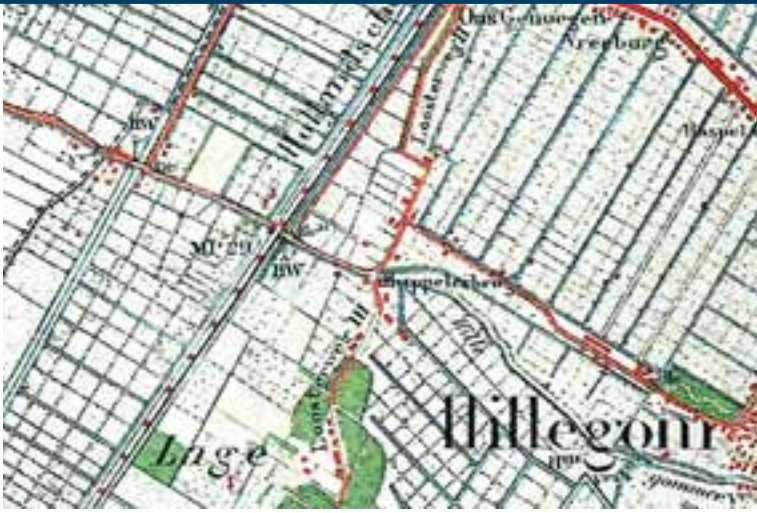

Omhaagde bollenvelden, aan de voet van de duinen ((J.W. de Hertog, jaren vijftig).

Ook de bollenteelt is niet ontsnapt aan een groot industriële aanpak.

Het gepriegel met heggen rond de bollenveldjes is op de kaart van omstreeks 1900, zoals hier bij Hillegom, nog goed te zien. Er is bijna niets van overgebleven, op wat laatste restjes na.

Streekeigenheid en geschiedenis zijn in het gebied nog duidelijk herkenbaar. Floris de Vijfde (1254-1296) zou de plek waar hij werd vermoord niet meer terugkennen. Toch is er nog veel van wat hij gezien moet hebben. De tijd rekent echter af met geschiedenis en streekeigenheid en dat zal in de toekomst een misser blijken te zijn. Nu kun je nog vanuit hartje

Amsterdam de stad verlaten en je in Rembrandts schilderijen wanen. De boeren van Laag-Holland zijn inmiddels vervangen door Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Noord-Hollands Landschap, of druk doende de schaal van het landschap aan de moderne tijd aan te passen.

Gaafslotenpatroon bij Zaandam...

Veel sloten zijn gedempt.

97

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS in Noord-Holland verhoudt zich met de Kaart, maar ontbeert duidelijk verbindingen en robuustheid. Belvedere- en Unescogebieden overlappen, maar geven ook kwaliteit aan in delen waar het volgens *Nederland van de Kaart* nog wel wat meer kwaliteit mag hebben. Nationale Parken overlappen vrijwel

geheel met mooi, terwijl Nationale Landschappen een ruimer gebied beslaan dan waar daadwerkelijk ook kwaliteit aanwezig is.

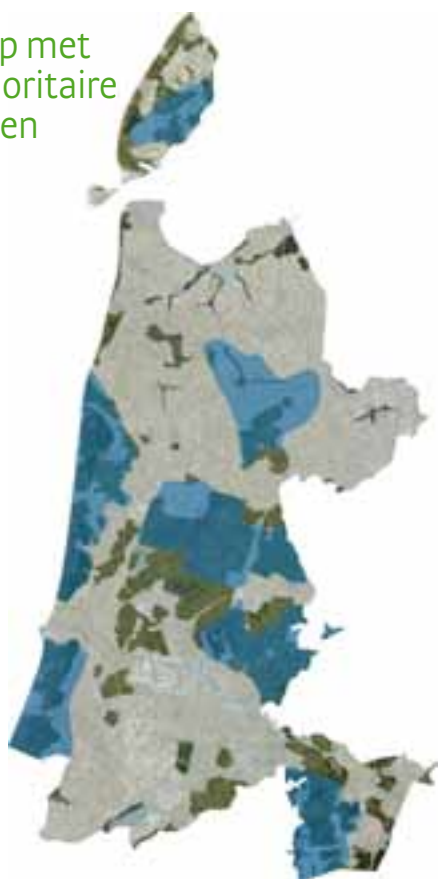
Alles overziend heeft deze provincie veel verloren. Ze moet terdege investeren om te behouden wat nog rest en om nadrukkelijk glans te geven aan wat beweerd wordt heilig te zijn maar wat nu in het veld niet meer te zien is!

...opgeslokt.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

98

Belvedere en Unesco ▲
Nationaal Landschap ▼

▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
▼ *Nationaal Park*

10.9 Zuid-Holland

30,28% MOOI

Totale landoppervlakte
Oppervlakte mooi

3061,7 km²
926,9 km²

Glastuinbouw en boomteelt in Boskoop.

Wie aan Zuid-Holland denkt, kan zich blind staren op Rotterdam, de Botlek, een paar duinen en wat koeien in de wei. Maar er is meer.

Voor al in het oosten herbergt deze provincie landschappen die anders dan op veel andere plekken in Nederland niet of nauwelijks zijn veranderd in de loop der tijd. Sinds de ontginning van de uitgestrekte moerassen door de Graven van Holland liggen kades, vaarten en sloten er nog precies zo bij!

Echter, stedelijke uitbreidingen, te gretige vervening tot op het zand, glastuinbouw en boomteelt in Boskoop, aanleg van havens en wegen hebben ertoe bijgedragen dat veel wat ooit mooi was niet meer met goed fatsoen nog zo genoemd kan worden. Grote delen zijn getransformeerd in verrommelde landschappen. Hoe grotesk ook de stedelijke bebouwing de hemel in reikt en de vernuftige boomteelt boven de grond wordt getild, het land is niet voor eeuwig. De zee stijgt en infiltreert ondergronds het land al met zout. De rivieren, te zeer bedwongen en in hun monding gesnoerd, zinnen op wraak.

Ondertussen zinkt het land, zichtbaar zelfs bij de voordeur van de nieuwste huizen. Wonen onder zeeniveau, trots en arrogant tegelijk, zal niet van lange duur zijn. Wie lacht om wonen in San-Francisco of leven aan de voet van een vulkaan, moet zich in Zuid-Holland achter de oren krabben en de dijken wantrouwen.

Zo gezien is deze provincie niet te beschouwen als andere provincies. Alle opgebouwde welvaart en geschiedenis zijn eindig als niet met buitengewone zorg wordt omgesprongen met het land. De te diep afgegraven en bij voortduring leeggepompte droogmakerijen zijn de oorzaak van het leeglopen van het omringende karakteristieke Hollandse

Weggeslagen landbouwgronden.

Waterbassins in de Biesbosch.

101

veenweidegebied! Verdere bebouwing onder zeeniveau kan alleen bestaan door wegpompen van nog meer water, dat nu juist de tegendruk vormt voor de zilte invloeden van de ondergronds binnendringende zee. Juist hier wordt de zee verder teruggedrongen door bovengronds bouwgrond op te spuiten voor nog meer bedrijvigheid. Tegen alle weldenkendheid in, gaat de bouwlust voort en blijven de investeringen in duurzaamheid ver achter.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

De EHS dekt slechts een gering deel van het schoons in deze provincie terwijl de samenhang door middel van verbindingzones nog heel wat aandacht vergt. Belvedere-gebieden beslaan ook hier gebieden die weinig kwaliteit hebben en dus op dit gebied veel verbetering vergen.

Het Nationaal Park De Biesbosch houdt zich keurig aan de *mooi-grens* ofschoon de drinkwaterbassins ook hier weer elementen zijn die niet tot de Nationale parkkwaliteit behoren. Nationale Landschappen missen voor de helft basale kwaliteiten. Op het provinciehuis waar men voornamelijk bezig is de *mainport* van Europa te blijven, lijken ze niet te beseffen dat schurvelingen of zandwallen evenzeer het gezicht van Zuid-Holland kunnen bepalen als containerhavens! Men lijkt niet te beseffen dat de rijkdom van nu er niet geweest was wanneer met noeste arbeid in het verleden kades waren opgeworpen en sloten gegraven - strak in gelid - als niet molens hadden gemaald waar nu gemalen staan. Uit de geschiedenis van Zuid-Holland valt ook te leren dat grote hebzucht leidt tot verlies. Landbouwgronden werden weggeslagen door uitdijende meren, omdat teveel veen was afgegraven.

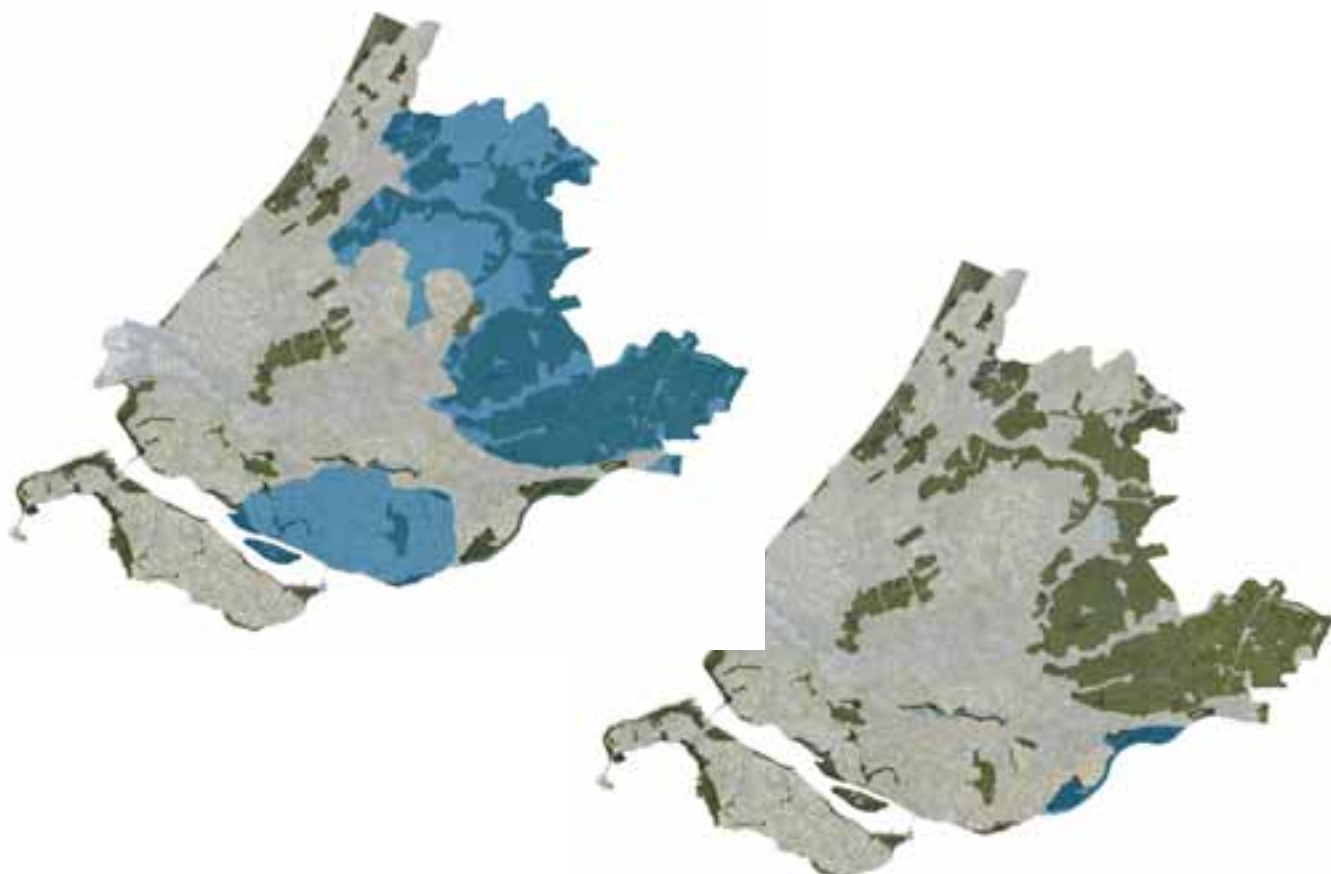
Zandwallen bij Ouddorp.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

Belvedere en Unesco ▲ ▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
Nationaal Landschap ▼ ▼ *Nationaal Park*

10.10 Zeeland

22,45% MOOI

Totale landoppervlakte
Oppervlakte mooi

2009,2 km²
450,9 km²

Direct buiten Vlissingen was een labyrint van heggen ontstaan, spontaan op iedere slootkant.

Zeeland is een voormalig eilandenrijk dat vanaf de Middeleeuwen door inpoldering verbonden raakte. Met vallen en opstaan werden in de monding van grote rivieren de eilanden tot schiereilanden aan elkaar geregen en zo onttrokken aan de zee. Zelfs veel Zeeuwen lijken dit te zijn vergeten maar de zee zelf niet. Vervaarlijk likt zij aan de Zeeuwse kust en soms slaat ze genadeloos toe. Oorlogen hebben in het Zeeuwse landschap hun sporen nagelaten. De Tachtigjarige Oorlog heeft in geen provincie zoveel zichtbare sporen achtergelaten als hier. In de Tweede Wereldoorlog is veel van het heggenrijke landschap vernield. Ook de watersnoodramp in 1953 was rampzalig voor de struweelheggen, vooral door de zoute inwerking van het zeewater.

Walcheren, één van de heggenrijkste gebieden van Zeeland, kreeg na de oorlog en 'de ramp' een eigen ontwerp. Langs alle nieuwe wegen en waterlopen werden weer meidoornhagen aangeplant. Uiteindelijk werd in deze fruitrijke streek de vermeende overdracht van perenvuur de heggen noodlottig. De meidoornhagen zouden verspreider van deze voor fruitbomen schadelijke ziekte zijn. Het aan Walcheren recht doende landschapsonwerp werd weer teniet gedaan en Walcheren ververd tot wat het nu is: een leeg en kaal land waar je wegwaait.

Na de oorlogshandelingen werd Walcheren opnieuw met heggen ingericht. Daarvan zijn de meeste inmiddels ook weer verdwenen, in verband met de vermeende betrokkenheid bij de verspreiding van perenvuur. Langs nog slechts enkele wegen zijn ze terug te vinden.

105

In Nisse en op enkele andere plekken bleven de heggen bewaard en vormen zij een pijnlijke herinnering aan hoe het op veel andere plaatsen was. Ook slotenpatronen uit lang vervlogen tijden resteren hier en daar nog, zij het sporadisch. De bomendijken, schorren en slikken vormen hier overwegend de kwaliteiten samen met duinen, die vooral op de koppen van de schiereilanden naar de zee wijzen.

Maar Zeeland bestaat toch vooral uit grootschalig akkerland waar de schaalgrootte tegenwoordig vier keer groter is dan nog geen eeuw geleden. Toch zijn er ook nieuwe bekingen zoals boomgaarden met laagstamfruit, omringd door hoge windvangende hagen. Soms zoveel en zo vreemd gegroepeerd dat ze gezien vanaf een hoge dijk een aaneengesloten panorama tonen en zo een nieuwe schoonheid bieden.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

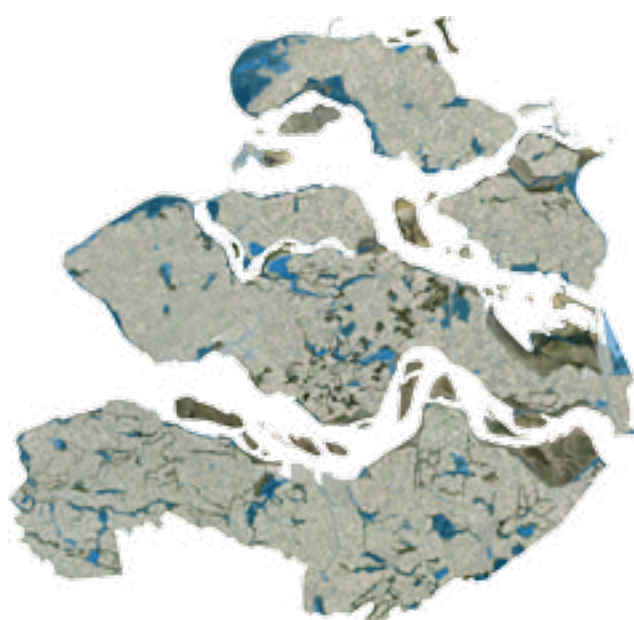
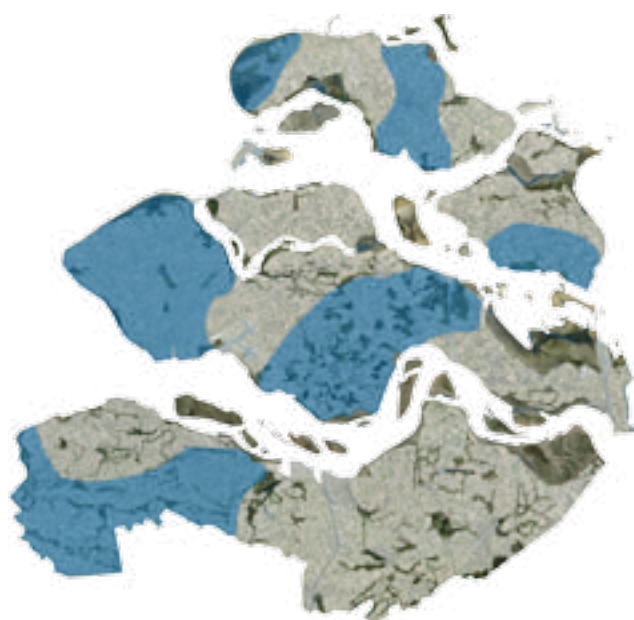
De EHS overlapt met het *mooi* op de Kaart maar heeft nog een weg te gaan. In het water lijken vele zandplaatgebieden en kwelders niet gehonoreerd te worden als EHS terwijl ze wel hun eigen en hoge kwaliteit hebben.

De grenzen van de Nationale Parken volgen nauwgezet dezelfde grenzen als het *moois* op *Nederland van de Kaart*. Nationale Landschappen ontberen veel kwaliteit die wel gerealiseerd kan worden maar vooralsnog niet bestaat. Vreemd lijken de uitgebreid begrensde Belvedere-gebieden, die op *Nederland van de Kaart* wel heel erg leeg ogen.

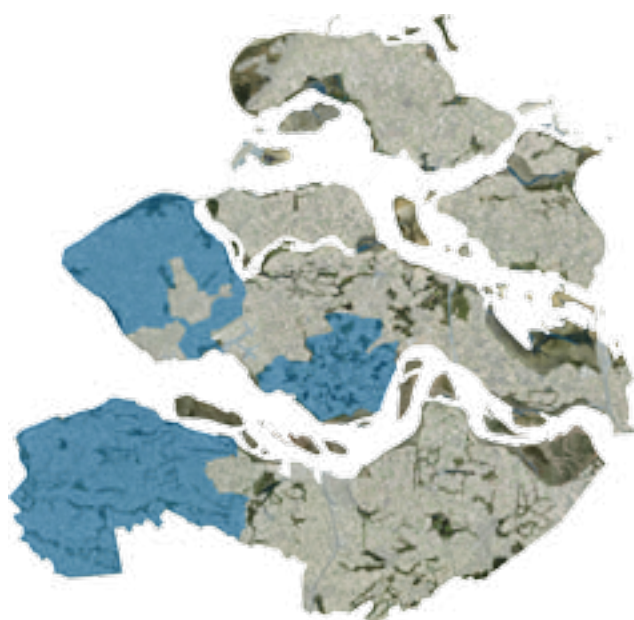

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

106

Belvedere en Unesco ▲ ▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
Nationaal Landschap ▼ ▼ *Nationaal Park*

10.11 Noord-Brabant

24,05% MOOI

Totale landoppervlakke

5058,0 km²

Oppervlakke mooi

1216,8 km²

Noord-Brabant, ooit wingewest, denkt nu zelf gewonnen te hebben maar heeft veel eigenheid verloren. Een provincie zo groot en verscheiden blinkt nu uit in eentonigheid.

De resultaten op de Kaart spreken voor zich, maar doen onrecht aan hetgeen rest. Daar gaat het niet om gewoon mooi; integendeel, wat nog mooi is in Brabant is buitengewoon mooi en soms verrassend gaaf. Echter, deze mooie plekjes zijn zelden groot en robuust en dat is zorgwekkend. Zeker wanneer men de doelen in ogenschouw neemt die zijn gerealiseerd en de plekken die nog op de plank liggen!

In het westen van de provincie verbleekt de Kaart en in het midden en oosten is zij ernstig gefragmenteerd. Brabant dat ooit kleinschaligheid uit al zijn poriën ademde, begint inmiddels veel overkomsten met Flevoland te vertonen.

De beekdalen, zandverstuivingen, rivierduinen, veengebieden, Kempen, heidegronden en de kleinschalige Meijerij van Den Bosch: ze maakten Brabant tot een bekoorlijk oord voor schilders (Van Gogh!) en natuurliefhebbers. De Maasheggen, het slagenlandschap bij Waalwijk, de Biesbosch, de Brabantse Zoom en het Markizaat: ze vormden Brabant, van het kleinste kreekje of keerdijkje tot de eenzaamheid van de Peel.

Maasheggen.

Waalwijk

Verrassend mooie landschappen liggen direct grenzend aan grote steden die lonken naar hun ommelanden. Verantwoordelijke bestuurders van gemeentes en provincie doen er wijs aan hier pas op de plaats te maken. Goede, verfrissende initiatieven zijn waarneembaar in de Maashorst, Maasheggen en het Groene Woud. Zij verdienen hulp en aandacht. De provincie geeft en neemt maar als het om het steeds schaarser wordende landschap gaat, heeft zij bij afwezigheid van een rijksoverheid haar rol te spelen, al is het maar uit eigenbelang. Wie aan Brabant denkt, denkt tegenwoordig aan varkens, blauwtong, een teveel aan stront en een beetje carnaval. Een zichzelf respecterende provincie zal hier niet blij mee zijn. Het is tijd dat Brabant nu het iedereen economisch redelijk goed gaat zich zorgen gaat maken om zijn tuin.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

Aan de EHS in Brabant wordt gewerkt, maar om de beoogde samenhang gestalte te geven is er nog een lange weg te gaan. Het barst van de 'missing links'. Gebieden te over die nog niet op de Kaart staan.

Nationale Parken volgen nauwgezet de mooi-contouren ook al bevatten ze drinkwaterbekkens in de Biesbosch die verre van mooi zijn. De Nationale Landschappen bevatten naast mooi ook hier veel dat die kwalificatie eigenlijk niet (meer) verdient. Voor Brabant geldt als in zoveel provincies, dat een hoge ambitie automatisch investeren betekent, alleen dan ontstaat kwaliteit.

De Belvedere-gebieden bestrijken hier niet alleen mooi, maar zeker ook veel lelijks. Gebieden die alleen met een forse investering in kwaliteitsverbetering de titel mooi kunnen verdienen.

Twee zeer gave landschapspatronen in het agglomeraat Eindhoven. Echter totaal op zichzelf staand, omringd door stad en infrastructuur. Beide staan ze als mooi op de kaart, ondanks hun benauwde omsingeling. Ze zijn groter dan 100 hectare, en coulisselandschap beschermt nou eenmaal tegen hinderlijke horizonvervuiling.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

Belvedere en Unesco ▲ ▲ *Ecologische Hoofdstructuur*
Nationaal Landschap ▼ ▼ *Nationaal Park*

10.12 Limburg

25,50% MOOI

Totale landopperulakte

2206,8 km²

Opperulakte mooi

562,8 km²

Limburg, klein, smal en voor een deel in het buitenland stekend, heeft een egaal verspreide kwaliteit die helaas zorgwekkend gefragmenteerd is!

Van de heuvels in het noorden (bij Mook) die een belofte herbergen voor wat de volhouder aan zal treffen in het zuiden, tot alles wat de Maas volgt op haar trage weg: dit alles heet Limburg. Een provincie bedacht door een prins van Oranje die over eigen grond naar Maastricht en Valkenburg wilde kunnen waardoor een provincie ontstond met nauw bemeten grenzen. Met de rivier in het midden en nauwelijks speelruimte aan weerszijden werd het noodlot over het landschap reeds langgeleden afgeroepen. Steden en dorpen verbonden met wegen aan iedere kant van de Maas groeiden naar believen en wilden meer en meer.

In het uiterste zuiden - aan een navelstreng verbonden met het moederland - bungelde een klompje buitenland met ongekende heuvels. De mensen hier voelden weinig voor hun nieuwe heerser. Zij bogen vriendelijk en dachten er het hunne van. Zich terugtrekkend in tradities en eigen gebruiken ondergingen zij gelaten alle veranderingen. Tot ze zich metend met de andere tien en later elf provincies een plek opeisten en leerden opkomen voor hun eigen belangen.

Limburg verloor haar Peel met wolven, slechts een glimp bleef bewaard. Maasheggen werden opgeofferd, meer dan aan de Brabantse kant. Men groef er, naast kolen, veel langer naar grind en zand. Water - bijna meer nog dan in Friesland - veroverde akkers en gemeenschapsweides. Limburg had nog löss en heuvels en zijn mergel was de fel begeerde grondstof

voor cement en bouwen. Heuvels werden afgegraven en veranderden in kraters. Toen de mijnen hun schachten sloten en chemische industrie nieuw werk betekende, werden koeltorens, schoorsteenpijpen en een stad van licht gebouwd. Hele dorpen moesten ervoor wijken en het Limburgse landschap kalfde steeds verder af. Enkele huizen werden zelfs verplaatst naar de Veluwe waar ze nu volledig uit hun verband gerukt in het Openluchtmuseum een onderdeel vormen van het rariteitenkabinet van Hollands glorie.

Overlap met rijksprioritaire gebieden

Om te komen tot een samenhangend netwerk van natuurgebieden mist de EHS in Limburg nog veel van de beoogde verbindingen. Vooral langs de Maas worden verbindingen gemist. De Maasheggen worden hier anders dan in Brabant zwaar onderbelicht. Van de streekeigenheid resteert steeds minder.

Nationale Parken volgen ook hier nauwkeurig het *mooi* van *Nederland van de Kaart*, ook al valt er direct grenzend aan deze parken een aantal onuitwisbare en droef stemmende planologisch missers aan te wijzen.

Bij Nationale Landschappen heeft men wel een hele grote broek aangetrokken, als men beziet hoeveel niet moois daar deel van uit maakt. De Belvedere-gebieden ontspreiden al helemaal in deze provincie. Ook hier geldt: wie mooi wil zijn, moet pijn lijden. Dat betekent dan niet dat de vermeende oernatuur met nevengeulen en weerdverlaging gediend kunnen worden terwijl men zich in het Maasheggenmanifest juist verplicht heeft het cultuurlandschap te herstellen. Het vergrijzende Limburg moet

ook niet allerlei moderniteiten binnen haar provinciegrens halen, omdat ze daarmee steeds meer schoonheid verliest, en met zo'n volkslied kun je dat niet maken. Gelukkig roeren de Limburgers zich meer en meer tegen hun bestuurders. Dat begon - eerder dan elders in Nederland - met het verzet tegen de afgraving van het plateau van Margraten en tegen het oost-tracé van de A73.

Wat het laatste betreft, kregen zij meer dan gelijk. Op de westoever waren geen tunnels nodig geweest die nu al meer dan een jaar het wegverkeer ernstig frustreren. Deze weg zal een aanzuigende werking hebben en het Nationaal Landschap en Park op de oostoever zwaar onder druk zetten. Want waar men een weg aanlegt, neemt immers ook de groei van stedelijke bebouwingen en bedrijvigheid een grote vlucht. Voor die groei ontbreekt het in deze provincie ten ene male aan ruimte: iedere ingreep zal ernstig afbreuk doen aan het toch al gehavende landschap.

Het is in Nederland steeds moeilijker, in ieder geval langs de snelweg, met borden iets van schoonheid te benoemen wat je inmiddels aan beide kanten van de weg met geen mogelijkheid meer kan ontwaren. Hier voorbeeld Mergelland.

Het Geuldal bij Epen. Op basis van microreliëf valt nog het heggenlandschap van weleer te reconstrueren. Hoever mag de kwaliteit van een Nationaal Landschap zijn gedaald, voordat het dit predikaat niet meer verdient?

Maasheggenlandschap; links de Brabantse kant, rechts de Limburgse kant.

Overlap met
rijksprioritaire
gebieden

*Belvedere en Unesco
Nationaal Landschap*

*Ecologische Hoofdstructuur
Nationaal Park*

10.13 Landelijk beeld

33,14% MOOI

Totale landoppervlakke

35300 km²

Oppervlakke mooi

11701 km²

Nederland had onmiskenbaar een zeer gevarieerd landschap. Nog geen eeuw geleden toen ons land zo'n acht miljoen inwoners had, verschenen de prachtige Verkade-albums. Ze toonden onze landschappen in hun volle glorie. Nederland van de kaart toont een beeld van restjes, snippers. Het landschap van weleer is uiteengevallen, leeggeruimd, ontdaan van kronkels en verrassingen. Het moderne landschap is voorspelbaar geworden. De meest toonaangevende landschappen zijn hier en daar op bescheiden schaal bewaard gebleven en als exemplarische stukjes uit een eens groot geheel in reservaten opgeborgen. Veelal leiden deze gebieden en gebiedjes een kwijnend bestaan bij gebrek aan beheersgelden of doordat de terreineigenaar inmiddels doelen nastreeft die haaks staan op het behoud, beheer en zichtbaar houden van de cultuurgeschiedenis. Je kunt zeggen dat het Nederlandse landschap van nu verrassender is dan vroeger. Immers, je komt met enige regelmaat tussen alle saaie voorspelbaarheid iets onverwachts moois tegen. Die genietbaarheid neemt echter sterk af naarmate men meer weet. Of het nu om de milieukwaliteit gaat, het ontbreken van tal van planten en dieren of volslagen gebrek aan onderhoud waardoor verdwijning van het landschap in het verschiet ligt.

De reis naar een exemplarisch, nog relatief gaaf gebied voert niet zelden door grote oppervlaktes verrommeld, saai landschap, waardoor de kleine schaal van het genietbare extra wordt benadrukt.

De versnippering van het landschap is dus een van de opvallendste conclusies van Nederland van de kaart. Hetzelfde geldt voor de natuur. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) heeft daar nog lang geen gesloten samenhangend netwerk van gemaakt. De realisatie van de reservaat- en natuurontwikkelingsgebieden verloopt te traag. Bijna alle verbindingzones die versnipperde gebieden met elkaar moesten verbinden, zijn geschrapt en vervangen door slechts enkele robuuste lompe verbindingzones. Deze kunnen de gewenste aaneengeslotenheid niet meer bewerkstelligen. Tot slot komen de beheersgebieden particulier beheer niet of nauwelijks van de grond. Deze zijn bijvoorbeeld in Gelderland grotendeels van de kaart verdwenen (door de provincie 'ingedikt').

In vergelijking tot andere Europese landen zijn Nationale Parken in Nederland van speldenknopformaat. Bovendien grenzen ze vaak hinderlijk aan een zeer storende omgeving.

Nationale Landschappen zijn daarentegen vaak redelijk groot maar herbergen ook veel dat je liever niet aan je buitenlandse vrienden toont.

Belvedere-gebieden vertonen hetzelfde euvel: het zijn betrekkelijk uitgestrekte gebieden maar met een geringe, niet consequent verspreide kwaliteit.

Herstel van bijzondere landschappen en verhoging van de kwaliteit in overige landschappen, alsmede de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur, kunnen Nederland weer aantrekkelijk maken voor zowel Nederlanders als voor bezoekers uit het buitenland.

Nederland mag dan klein zijn, maar onze Nationale Parken zijn tezamen nog niet gelijk aan een gemiddeld Engels Nationaal Park.

Met drie miljard Chinezen en Indiërs die gaan reizen zal Nederland aan zijn toeristische clichés aandacht moeten besteden. Molens, klompen en tulpen: bij aankomst op Schiphol en in iedere souvenirwinkel in Amsterdam word je ermee overspoeld. Het bekende beeld van een molen temidden van de bollenvelden bestaat in het echt vrijwel negens meer. Populieren in de Brabantse Meierij - het klompenlandschap bij uitstek - zijn

grotendeels verdwenen en de klompenmakers op een enkele na uitgestorven.

Er is veel werk aan de winkel om van Nederland ondanks zijn hoge dynamiek en bevolkingsdruk weer een mooi en aantrekkelijk land te maken: 70% van ons land schreeuwt om aandacht en verdient dat ook. Toerisme en recreatie vormen de grootste economische bedrijfstak maar wie niet zaait zal ook niet oogsten.

‘Typisch Holland’. Toeristen zullen tevergeefs naar dit plaatje op zoek gaan. De molens tussen de bollen zijn digitaal ingemonteerd. We hebben over dit cliché niet gewaakt. Slechts op drie locaties zijn de molens nog op steenworp afstand van bollenvelden aanwezig.

Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

Rijksstraatweg 174

6573 DG Beek-Ubbergen

t (024) 684 22 94

e info@nederlandscultuurlandschap.nl

i www.nederlandscultuurlandschap.nl

VERENIGING NEDERLANDS CULTUURLANDSCHAP

